

LS
Underv. mss.

UNIV.-BIBL.
17 APR 1956
UPPSALA

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

88

ALLMÄN BILDNING
OCH
YRKESKOLNING

Två reformförslag

utgivna av

ALBERT WIBERG och GUSTAF KALEEN

STOCKHOLM 1954

Expedieras från Föreningen för svensk undervisningshistoria:
Drottninggatan 108

PRIS 10 KRONOR

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ÅRG. XXXIII 1953
VOL. 88 UNDER REDAKTION AV ALBERT WIBERG

ALLMÄN BILDNING
OCH
YRKESKOLNING

Två reformförslag

utgivna av

ALBERT WIBERG och GUSTAF KALEEN

STOCKHOLM 1954

OTTO CHRISTIAN WÅHLIN

FÖRSLAG TILL SKOLREFORM

av år 1776

Utgivet av

ALBERT WIBERG

ÖREBRO 1955
LUDVIG LARSSON BOKTRYCKERI

INLEDNING

Otto Christian Wåhlin var född 1746 i Skabersjö församling och son till kyrkoherden där Peter Wåhlin och hans maka Anna Christina Möller. De grundläggande studierna bedrevs dels i hemmet och dels i Malmö skola. Han inskrevs som student i Lund 1758, där han studerade för graden, ett studiemål, som nåddes 1766. Därefter vidtog fortsatta studier vid universitetet, under vilka Wåhlin bl. a. författade och presiderade för en filosofisk disputation 1769. Den 14/2 1770 utnämndes han till kollega i första klasen vid Hälsingborgs läroverk, som då hade en lärarstab av tre lärare, två kollegor och en rektor. Skolans rektor Johan Gram, som stått vid ledningen sedan 1757, måste den 1 okt. 1771 taga tjänstledighet för hälsans vårdande med kollega Wrangel som vikarie. Sedan Gram emellertid den 12 aug. 1772 utnämnts till kyrkoherde i Löderup, förordnades Wåhlin den 19 aug. till vik rektor. Det var därför naturligt, att han också sökte rektoratet efter Gram. Domkapitlet utnämnde honom även till tjänsten den 15 okt. 1772. Utnämningen överklagades emellertid av docenten Magnus Stobaeus i Lund och upphävdes den 21 jan. 1773. Härigenom blev Stobaeus rektor. Sedan Stobaeus, som tillträtt rektoratet den 1 mars 1773, den 30/4 1776 blivit rektor i Landskrona, sökte Wåhlin åter rektorsysslan i Hälsingborg och förordnades även nu som vakansvikarie, men även denna gång förbigicks han, och Fredrik Stenbeck utnämndes till tjänsten. Denne blev emellertid blott några månader senare amiralitetspastor, och Wåhlin blev åter rektorsvikarie och kunde åter söka chefskapet vid sin skola. Denna gång förbigicks han till förmån för Nils Jonaeson Bruzelius, som från den 6 sept. 1776 stod vid skolans ledning till sin bortgång den 24 febr. 1787. Vid den tiden hade Wåhlin sedan åtskilliga år tillbaka lämnat Hälsingborg och dess skola.¹

1) Jfr vad som sägs om Wåhlin i Rietz, Johan E., *Det skånska skolväsendets historia*, Lund 1848, samt framför allt Wåhlins merit- och tjänsteförteckningar, bilagda hans talrika ansökningar och nu förvarade i Acta Cleri i domkapitlets arkiv (LLA). Tilläggas kan i detta sammanhang, att Wåhlin den 4 dec. 1776 uppfördes på förslag till en filosofie adjunktur av Lunds filosofiska fakultet (Akad. Cons. prot. 4/12 o. 8/12 1776). På prästmötet i Lund 1773 hade han opponerat "ordinarii loco".

Orsakerna till den efterhängsna otur Wählin hade i sin befordran voro flera och framför allt de befordringsprinciper, som tillämpades vid denna tid. Medtävlingarna hade varit docenter i Lund och kunde tillgodoräkna sig tjänsteår härför. Folke Petersson, Hälsingborgs läroverks senaste hävdateknare, som påpekat detta², framhåller i detta sammanhang med rätta, att man "måste ur Hälsingborgs skolas synpunkt beklaga, att det gick så", och fortsätter: "Wählin var den dominerande personligheten vid skolan under 1770-talet och en av de intressantaste i skolans historia. Utan tvivel skulle skolan ha vunnit på om Wählin blivit rektor. Både Stobaeus och Stenbecks efterträdare Bruzelius voro lärda män och skötte sina åligganden utan klander, men ingen hade Wählins brinnande pedagogiska intresse för att modernisera undervisningen".

Sedan utsikten till befordran stängts vid Hälsingborgs läroverk för Wählin genom Bruzelii utnämning till rektor, sökte han befordran vid ett flertal andra skolor i Skåne. Sålunda sökte han den 27 jan. 1779 rektoratet vid Katedralskolan i Lund och den 29 juli 1780 konrektoratet vid Malmö skola³. Då emellertid ingen framgång vanns med ansökningarna, beslöt Wählin till sist att lämna skoltjänsten och ägna sig åt annan verksamhet⁴. Han sökte och erhöll 1782 tjänsten som domkapitelnotarie i Lund. År 1790 blev han akademisekreterare och 1807, året före sin bortgång, akademiräntmästare.

Även om Wählin på detta sätt lämnat det praktiska skolarbetet, ägnade han fortfarande det allra största intresse åt skolproblemen. När kanslersgillet började sin verksamhet under 1800-talets första årtionde, kallades Wählin snart till korresponderande ledamot i detsamma, och hans intresserade och i bästa mening sakkunniga krafter togos i anspråk på olika sätt. Sålunda blev det hans sakkunskap, som i huvudsak låg till grund för de av ärkebiskop Lindblom startade söndagsskolorna. De drag av realism, som kunnat spåras i skolornas läroplaner, synas ha Wählin som upphovsman. Även i diskussionerna kring den nya läroverksstadgan tog han livligt del, och härvid framlade

2) Petersson, F., Hälsingborgs läroverks historia, Stockholm 1953, sid. 129 ff. Jfr. Wägner, S., Hälsingborgs allmänna läroverk under tre århundraden, Helsingborg 1898, sid. 23.

3) Lunds domk. arkiv: Acta Cleri 1779, 1780 (LLA).

4) Lärarlönerna voro vid denna tid icke av den storleksordning att någon avsågs hela sitt liv kunna ägna sig åt läraryrket. Enligt gällande skolstadga skulle lärarna efter 8 å 10 år ha möjlighet att övergå i prästerlig tjänst.

han ett eget borgarskoleförslag, skisserat i ett förberedande memorial om "national- eller borgarskolor" till kanslersgillet 1802 och i ett mera utarbetat skick "Om Svenska National-Skolor" 1804, vilket förslag efter Wählins död utgavs anonymt av trycket 1809⁵. Ett levande intresse för skolfrågorna följde Wählin under hela hans levnad.

Av avgörande betydelse för detta Wählins intresse och dess inriktning voro de impulser Wählin fick på den pedagogiska studieresa han företog sommaren 1774 — hösten 1775 "för att vid högre som lägre främmande läroverk göra uppmärksamma jämförelser och gagnande tillämpningar på vårt inhemska undervisningssätt"⁶. Kungl. Maj:t tillstånd och pass för resan erhöll han den 29/6 1774. Enligt Wählins egen uppgift lät han under resan inskriva sig som student först i Greifswald 1774 och sedermera 1775 i Leipzigs universitet. Förutom vid de nämnda universiteten vistades han vid "åtskilliga smärre läroställen såsom Gymnasier och Scholer, för at inhämta kännedom af deras flere fördelagtiga och nyttiga Scholaeinrättningar, som äro anlagde i Sachsen, Brandenburg, Anhalt-Dessau, Meklenburg och Pommern"⁷. Från en del av dessa sina studiebesök hade Wählin vederbörligen avfattade intyg, sålunda ett intyg på latin av ingen mindre än filantropisten Johann Bernhard Basedow, dat. den 7/10 1775, och ett intyg av G. A. Freysinghausen rörande besöket i Halle i maj 1775, dat. den 25/2 1776 och således sänt i efterhand⁸. I Leipzig åhörde Wählin föreläsningar av bl. a. teo-

5) Jfr Wiberg, A., Carl Ulric Broocman. Bidrag till en biografi, Stockholm 1950, sid. 132 ff. 303 f. 328, 386. Ohlson, Nils G., Det pedagogiska problemet i Sverige under frihetstiden och gustavianska tiden, Stockholm 1939, sid. 126 ff. 251. Wiberg, A., Johan Carl Höjer, en gustaviansk reformpedagog, Stockholm 1942, sid. 64, 143. Kaleen, G., Huvuddragen av den svenska handelsundervisningens historia fram till år 1830, Stockholm/Tierp 1952, sid. 211 f. 214 ff. Sjöfors, O. Th., Kanslärsgillet och 1807 års skolordning, Karlskrona 1919, sid. 61 ff. o. passim. Sjöstrand, W., Grunddragen av den militära undervisningens uppkomst och utvecklingshistoria, Uppsala 1941, sid. 579 f. S. Wagners påstående. (a. a., sid. 23) att kanslersgillet tillkommit först 1807 beror uppenbart på en lapsus! Rörande Wählin och undervisningen och examinationen i pedagogik vid Lunds universitet vid 1800-talets början se Sprinchorn, C. K. S., Pedagogiska utskottet vid Lunds universitet 1804—1819, Lund 1899 passim, samt Agrell, Jan, Nyinrättade professorer inom filosofiska fakulteten i Lund under 1800-talets första hälft, Lund 1949, sid. 135 f. 139 ff. 143 f.

6) Jfr Rietz, Johan E., a. a., sid. 485 f. Se även Petersson, F., a. a., sid. 130 samt Wägner, S., a. a., sid. 23.

7) Wählins merit- och tjänsteförteckning vid ansökningen till rektoratet vid Katedralskolan i Lund. Lunds domk.arkiv: Acta Cleri 1779 (LLA).

8) Bilagor till ansökningen om konrektoratet i Malmö 1780 den 27/7. Lunds domk.arkiv: Acta Cleri 1780 (LLA).

logen J. A. Ernesti och professorerna Crusius, Boehme och Plattner.

Efter hemkomsten från resan samlade och avfattade Wåhlin sina "til underwisingswerkets fördelagtiga drift gjorde Anmerkningar uti et serskilt arbete"⁹. Om detta arbete få vi höra talas redan i Wåhlins besvär hos Kongl. Maj:t den 13/12 1775, då han omnämner sina betraktelser rörande trivialskolorna, om vilkas reformering han där säger sig vilja framlägga förslag för uppfostringskommissionen¹⁰. I sina besvär den 10/7 1776 över Bruzelius' utnämning till rektor berör han åter sitt reformarbete och meddelar att detta numera vore färdigt och insänt till nämnda kommission¹¹. I meritbilagan till sin ansökan om rektoratet i Lund omtalar han också, att hans reformförslag insänts till vederbörande i Stockholm¹². Insändandet har tydligen skett den 12 april 1776. Till myndigheterna i Stockholm nådde Wåhlins inlägga den 21 i samma månad, ty på handskriften är påtecknat, att den inkom till justitiekanslern detta datum.

Sina erfarenheter från resan kunde Wåhlin givetvis icke i större utsträckning praktiskt tillämpa vid Hälsingborgs skola, utan han grundade 1776 en särskild privatskola i staden, i vilken skola han kunde förverkliga sina idéer, och vilken han drev till stor berömmelse vid sidan av sin lärargärning i den offentliga skolan. Under åren 1776 till 1781 då privatskolan var i gång omfattade hans arbetsdag 10 timmar året runt. När lektionerna vid läroverket voro slut för dagen, började han läsningen i privatskolan. Hans undervisning synes ha varit så medryckande och givande, att "hans lärjungar, af hvilka flere blefvo framstående män, ännu på ålderdomen med innerlig vördnad och djup tacksamhet talade om sin oförgätlige och förträfflige lärare Wåhlin"¹³.

Om undervisningen vid Hälsingborgs skola denna tid äro vi väl underrättade genom en utförlig rapport till domkapitlet den 21 april 1778. I Wåhlins klass användes Salvius' Svenska Historien till Yngste Begynnares tjänst, och i allmän historia ett arbete i manuskript av Wåhlin själv. Om detta säger han i meritförteckningen till ansökningen om rektorstjänsten i Lund, att han "i utdrag författat och til Hans Högwördighet Herr Bisko-

9) Se bilagor till ansökningen om rektoratet i Lund!

10) Utslagshandlingar 9/12 1776 (RA).

11) Utslagshandlingar 20/9 1776 (RA).

12) Ovan anförda bilagor till ansökningen!

13) Wägner, S., a. a., sid. 23 f.

pen och Pro Cantzleren Doctor Celsii höggunstiga pröfning uti mscr. öfwersänt et Compendium Hist. Univers. kallat: Allmänna Historien til Yngste Begynnares tjänst hämtad utur Schroecks Lehr Buch der allgemeinen Geschichte" och att han utfört detta arbete 1778. Redan i titeln betonas som synes, att det här var fråga om en motsvarighet till vad Salvius' lärobok var för Sveriges historia. Geografi läste man enligt Hübners och Krebels bekanta läroböcker. Dessutom övade man jämte de gamla vanliga skolämnena även ett så nymodigt läroämne som teckning. Rörande undervisningen i Wåhlins privatskola meddelas, att man förutom de vanliga lärda skolämnena även läste franska och tyska språket. I franska använde man som övningstexter Magazin des Enfants och Telemaque och i tyska Sulzers Vorübungen zur Erweckung der Aufmerksamkeit und des Nachdenkens. Till de praktiska ämnena får man givetvis räkna den "sammansättning af Chrior, Målningar, Descriptioner och Epistlar på svenska och latin" som förekom¹⁴. Inspector Scholae i Hälsingborg, den även i pedagogiska sammanhang välbekante kyrkoherden Hans Bergeström yttrade också om Wåhlin, då denne 1780 sökte konrektoratet i Malmö, bl. a. följande erkännssamma ord: "Hans sätt at undervisa, som gör de swåraste wetenskaper lätta och nöjsamma, hans egen alltid hedrande och exemplariska wandel, hans flera påfinningar at upmuntra samt den ömhet och aldeles outtröttliga omsorg, hwarmed han oaffläteligen följer sina Disciplar i alla deras företagande, upoffrad åt intet annat än at gagna Ungdomen och föra den med lika framgång på dygdens och wetenskapernas väg, har äfwen förwärfwat honom inom och wida utom Helsingborg det widsträcktaste förtroende, en wärdig upmuntran för hans skickelighet, flit och möda, i anseende hwartil Ynglingar från flere orter hitsändas både af Frälse- och ofrälse stånd"¹⁵. Det råder följaktligen intet tvivel om att Wåhlins undervisning hörde till den modernaste, som förekom vid den tiden i vårt land. Wåhlin var icke bara pedagogisk tänkare med nya idéer och projekt. Han var även en framstående lärare, som prövat projekten i praktiskt skolarbete.

14) Lunds domk. arkiv: Läroverksmål (LLA). Jfr Petersson, F., a. a., sid. 131.

15) Citat efter Peterssons nämnda arbete, sid. 131. Ansökningen till konrektoratet åtföljdes sålunda av bl. a. Basedows, Freysinghausens och Bergeströms här nu anförda intyg och utlåtanden. Lunds domk.arkiv: Acta Cleri 1780 (LLA).

Huru såg då det reformförslag ut, som Wåhlin 1776 översände till myndigheterna och vilket han flerstädes åberopade vid sina ansökningar till skoltjänster inom stiftet? Därom har forskningen hittills icke haft någon kännedom, bortsett från vad man kunnat sluta sig till av Wåhlins praktiska undervisning och eljest gjorda uttalanden. Wägner kände sålunda icke till Wåhlins reformprojekt, då han 1898 skrev sin historik över Hälsingborgs läroverk, och ännu 1953 måste Folke Petersson, läroverkets senaste historiograf, konstatera, att Wåhlins arbete syntes vara förkommet och att det icke fanns i uppfostringskommissionens arkiv. ”Då denna kommission” säger han vidare, ”1778 utgav ett förslag till ny skolordning, skulle det varit av intresse att se, om den tagit hänsyn till Wåhlins arbete”¹⁶.

Emellertid finnes, som vi skola se, Wåhlins arbete fortfarande besvarat, men detta på ett ställe där forskarna icke kunnat ana sig till dess tillvaro. Biblioteksmannen fil. mag. C. G. Hellström var 1938—1939 sysselsatt med omordning och omkatalogisering av Högre allmänna läroverkets för gossar i Malmö bibliotek, då han där ”återupptäckte” Wåhlins skrift bland läroverkets samlingar. ”Återupptäckte” är så till vida rätta ordet, som skriften var upptagen i läroverkets redan 1873 tryckta ”Katalog öfver Malmö Elementarläroverks Bibliothek till och med 1871”, sid. 99, ehuru detta blivit förbisett av de forskare, som sysslat med den Wåhliniska perioden i Hälsingborgs läroverks historia. Huru handskriften kommit i Malmö läroverks ägo är obekant. Redan 1853, då den första realkatalogen över skolans bibliotek upprättades, fanns den bland samlingarna, och ursprunget antecknades såsom okänt. Skulle man våga en gissning, ligger det nära till hands att antaga, att handskriften kommit till Malmö skola i samband med Wåhlins ansökning om konrektoratet 1780. Någon vid skolan exempelvis skolans inspektor har kanske i meritförteckningen uppmärksammat Wåhlins åberopande av reformskriften, blivit nyfiken och önskat få se arbetet, varför Wåhlin begärt detsamma åter från Stockholm och sänt det till Malmö. Då han därefter redan 1782 lämnade skoltjänsten, hade han icke längre något behov av handskriften i Malmö, eftersom han helt säkert själv hade ett original exemplar i sin ägo, utan denna blev liggande och därmed bevarad åt eftervärlden.

16) Petersson, F., a. a., sid. 130.

Vare därmed hur som helst, så kan nu konstateras, att det exemplar av Wåhlins reformförslag, som han insände till myndigheterna i Stockholm är bevarat i Malmö läroverks bibliotek. Handskriften hade tidigare accessionsnumret 660 i den gamla katalogen och är nu katalogiserad på avd. Ag och förvaras i läroverksbibliotekets dokumentskåp. Handskriften är i litet folioformat med gammal, förmodligen samtida inbindning. På pärmens insida står: ”Ag Bibl. N:o 660. Tillhör Malmö Lärdomsskolas Bibliothek N:o 1”. De två första sidorna av handskriften äro blanka, och därefter kommer titelsidan, som enligt pagineringen räknas såsom första sida i häftet. Titelsidan bär upptill påteckningen: ”N:o 224. Ink. till Justitiae Cancellaren d. 21 Apr. 1776” och nedtill anteckningen av samma hand: ”Föredrages i Kgl. Uppfostrings Deputation”, vartill kommer en sentida stämpel med texten, ”Malmö H. Allm. Läroverk för gossar. Bibliothek”. Sidan två är blank bortsett från sentensen: ”Vita non Scholæ descendum”, och texten börjar på sidan tre. Handstilen i handskriften är icke Wåhlins egen utan troligen någon yrkeskrivares. Denne har förmodligen gjort utskriften efter Wåhlins original exemplar, som förf. behållit. Åtskilligt tyder på att Wåhlin själv skrivit registret till handskriften, sedan renskriften för övrigt var färdigställd.

Handskriften omfattar 173 foliosidor, skrivna med tämligen spatiös stil. Varje trycksida i föreliggande utgåva motsvaras följaktligen av något mer än två foliosidor av handskriften.

Då handskriften nu utgives av trycket, bör anmärkas att även utgivningen har sin egen historia. Sedan Fil. mag. C. G. Hellström som nämnt 1938—1939 återupptäckt handskriften, vände han sig till lektor B. Rud. Hall med en förfrågan om skriften kunde beredas plats i Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Lektor Hall var mycket intresserad av förslaget, men olika arbeten och sedermera sjukdom gjorde, att saken uppsköts. Då utgivningen nu omsider kommer till stånd, bör därför betonas, att förtjänsten härav främst tillkommer fil. mag. C. G. Hellström, som f. ö. även ställt sina samlingar i ämnet till förfogande. Tilläggas kan, att hr Hellström donerat en maskinskriven avskrift av handskriften till Riksarkivet, där den finnes i manuskriftsamlingen under nr 218.

När utgivningen planerades, var avsikten även den, att utgåvan skulle beledsagas med en utförlig kommentar. Det visade sig emellertid att samlingarna till denna kommentar blevo så

omfattande, att de skulle utgöra en avhandling för sig. Av ekonomiska skäl har utgivaren därför avstått från att bifoga kommentaren, och i stället ersatt denna med förestående inledning. Viktigast syntes nämligen vara, att Wåhlins arbete med det snaraste ställdes till den undervisningshistoriska forskningens förfogande. Här belyses på ett utomordentligt klart sätt en av de många vägar, på vilka filantropinismens idéer strömmade in i vårt land under 1700-talets senare hälft.

Till sist vill jag här frambära ett varmt tack till Malmö läroverks ledning, som lämnat tillstånd till handskriftens utlånande till Kungl. Biblioteket i Stockholm, där jag haft möjlighet att studera Wåhlins framställning.

Därmed överlämnas ordet nu till Otto Christian Wåhlin!

Stockholm i augusti 1954

Utgivaren.

Oförgripeliga Anmärkningar angående

Trivial Scholerna i Sverige

och Deras fördelaktiga Drift efter en
Utrikes Resa samlade och affattade

af

OTTO CHRISTIAN WÅHLIN

Collega Scholae i Helsingborg

FÖRETAL

Så oförnekligt det är at vårt allmänna Läro- och undervisningswerck skaffar alt för få och obetydeliga fördelar för Samhället; så obilligt skulle man döma, om man tilskrefwe sådant, endast de förste ädelmodige Stiftares efterlåtenhet. — Kännare af Lärdomens och Wetenskapernas öden ibland oss weta, at hämta det ifrån helt andra Källor.

Då en widskeppelig Religions bestånd ännu fordrade et qwaft förnuft, som i sin blindhet låter leda sig hwart man wil; så fant man nödigt, at lämpa underwisningen i många afseender der-efter.

Förändring i Läran medförde fuller förändrade och friare tänckesätt äfwen i anseende til Wetenskaperna. Men å ena sidan insåg man ei ännu de flere det Allmännas behof af Lärde och å andra sidan war sjelfwa Wetenskapernas inre värde ännu alt för litet kändt. Man såg sig behöfwa *Präster*, *Lagfarne* och *Läkare*. Man insåg nödwändigheten och nyttan af Studier för hwarje af dem. Men ännu kunde man ei nog inse den nära förbindelse, som är emellan wettige medborgare och en Lyckelig stat. Inrättningen af det allmänna war utom dess enfaldigare och man wågade mindre, då man öfwerlämnade det öfriga åt öfning och ärfarenhet. Lägger man härtill, det en swår och tråksam wäg til wett och insigter uphöjde den tidens Lärde öfwer al måtta i almänhetens omdöme och ledde dem sjelfwe til tankar om sig såsom wida öfwer de andre medborgare, så finner man Lätt, det wett och kundskaper ei allena blifwit i almänhet ifrån Samhällets ledamöter söndrade, utan ock, at lärda werlden fordom liksom förskansat sig innom wissa råmercken ifrån det almänna.

Sådant måste nödwändigt föda af sig dermed öfverensstämmande författningar wid underwisningen. Se vi på första inrättningen af våra academier, våra Gymnasier och besynnerligen Trivial Scholerna; så ligger sanningen häraf oss för ögon. De sednare eller Trivial Scholerna äro til en stor del ännu bibehållne wittnen om forntidens rådande tänckesätt, at studera mera för at bli lärd, än för at gagna. Af alt hwad som der läres,

är ju det mästa lämpat på det lärde, det minsta och nästan intet på Borgerliga Samhället. Det wil säga: man har anset Scholer för Seminaria Reipublicæ literariæ, men ei Ciwilis och idkat Studier så wida de warit oundgängelige; men ei så wida de warit nyttige för det allmänna Bästa.

Sedan sjelf-tänckande Lärde i våra uplystare tider ei allena drifwit wetenskaperna til en betydelig högd; utan ock inset fåfången af dem, så länge de stadna uti blotta hjerne bråk och toma Speculationer; så har man försökt, at gifwa dem en förbättrad form, et mera wärckeligt anseende och tillika wisat dem wara af en mera widsträckt nytta. Nöden, alla konstners Läromästare, har gjordt sit til; i det den lärddt oss känna våra tilltagande behof och liksom nödgat oss, at hämta ljus och biträde af wetenskaperna.

Det är detta, som gifwit anledning så wäl til förändring i sjelfwa underwisingsmethoden wid flere de uplystare Lärosäten, som til tilökning å Lärare äfwen wid våra academier. Man har begynt leda flere de speculativa Wetenskaper närmare på utöfningen; man har til fördel för det almänna inrättat Professioner för Naturalhistoria, Chemie, Oeconomie m. m. och derigenom ärkändt nödwändigheten och nyttan af et Lärosätt, som står i närmare förbindelse med Samhället: men ännu har man ei synnerligen hunnit lämpa denna grundsats på inrättningen af våra Scholer. Både inrättningen af dem och dess utöfning är danad efter forntidens tarfwor och smak. Ju mera detta är grundat, desto tydeligare bör deraf följa, at äfwen de almänna Scholæ författningars mindre lämpelighet til våra tider ei allena gifwit anledning til de otaliga missbruk, som sig wid samma wärck inritat; utan ock til en stor del skyddar densamma, til inrättningens stora skada. En sanning den man med flere upgifter skulle kunna lägga för en dag, om icke vidlöftighet deruti wore öfwerflödig och här olämpelig. Det oräkneliga antal priwata informatorer, som, törhända til ringa fördel för både Staten och enskilte personer, underhålles hos oss mera än i flere andre Europæiska Riken wittnar om et misstroende til våra publike Scholer, som är alt för almänt, för at wara ogrundat.

Fölgderna af alt detta för det Almänna äro mera synbare, än at skulle kunnat undgå wår dyre *Konungs* waksamma öga, och de äro mera skadelige för Riket och dess Inbyggare, än at de

skulle kunna med liknögdhet anses af en *Konung*, som älskar sit folck likt *Gustaf den Tredje*.

Hans dyra ömhet för sin Fosterbygd, *Hans* åtrå, at gjöra sit Folck lyckeligt, upeldar *Hans* nit för deras wäl. *Sjelf* lysande af de egenskaper, som gjöra en Thron gläntsande wil *Han* regera wettige, dygdige och trogne undersätare. Af en tilväxande ungdom wil *Han*, at de skola beredas, som under wördnad för *Gud* och *Honom*, och under kärlek för Fosterlandet och medborgare weta at förbinda sitt wäl med Samhällets, känna sina pligter och fylla dem de känna. De steg *Han* redan tagit til vinnande af en så stor Kongl. afsigt äro mera synbare, än at de skulle kunna undgå en tänckande undersåtes wördnadsfulla upmärksamhet. Och hwem är älskare af sit Fosterland, hwem känner sin pligt, at befordra dess wäl, och hwem wördar sin *Konung* och *Dess* landsfaderliga nit, som ei upeldas af den ömaste ifwer, at til wårt egit bästa understödja *Hans* dyra afsigter.

Ledd af denna drift har jag innom min lilla Krets under bestridandet af en liten ScholæSyssla bemödat mig uptäcka en del af de brister och felagtigheter, som gjöra underwisingswärcket wid de publike upfostringshus mindre gagnande för Lärlingarne och mindre nyttigt för Staten hwilcken uti dessa hus bör hafwa de Plant-Scholer, hwarifrån den bör kunna hämta ämnen til skickelige Embetsmän och nyttige medborgare.

Jag såg bristerna til en stor del. Men utan at wara kännare af bättre inrättningar wågade jag ei nog på min urskiljning, at föreslå något fördelagtigare.

Hog, at innom min lilla Krets gjöra mig förtjend af min allernådigste *Konungs* nåd och at få wara Fäderneslandet så nyttig som jag det kunde, förmådde mig då, at försedd med *Hans Kongl. Majsts* nådigste Resepass besöka utrikes orter, för at gjöra mig underrättad om de derstädes widtagne författningar til samma ändamåls winnande.

Jag wistades på andra Året å flere Tyska orter och hade tilfälle, at närwarande blifwa Kännare af de flere oförlikneliga *Berlinska* och andra *Kongl. Preussiska Scholæ* och *Gymnasii-inrättningar*, såsom de *Hallske*, de *Magdeburgiske* och det så kallade *Closter Berge*. Jag gjorde mig angelägen, at under en närmare bekantskap med den nitälskande Professor *Basedow* och hans berömliga medhjelpare Herr *Wolk* lära i det närmaste känna anläggningen, afsigten och driften af det nyligen i Dessau

inrättade Philanthropium: Jag besökte de i *Leipzig*, i *Merseburg* och å flere orter i Sachsen anlagde Gymnasier och Scholer och blef Kännare af deras nyligen förbättrade Scholæordningar och deras utöfning. Jag bemödade mig, at få öfwerlägga och rådgjöra med de innom denna Krets förfarnaste män. Jag gjorde mig til ägare af flere Scholæordningar de der underrättade mig om anläggningen af åtskillige inrättningar, dem jag ei fick närvarande se. Och ju flere uplysningar jag inhämtade, ju mera växte min hog, at få fortsätta resan. Men utom något besynnerligt understöd war sådant mig ogjörlligit. Jag nödgades wända tilbakars åt Fäderneslandet emot slutet af nyss förflutne år.

Imedertid har jag sökt använda tiden så nyttigt jag det förmodt och mitt förråd af förmögenhet det tillåtit. Många förtreffeliga anstalter har jag lärnt at känna, hwilcka med den fördel blifwit utförde, at de kunde förtjena wara mönster för flere. Men som inrättningen af dem fordrat en fond af ansenliga summor; så har jag til det hela nödgats leda min upmärksamhet derifrån; häst jag til min afsigt ei kunde deraf gjöra någon tillämpning. Jag har i synnerhet sökt samla sådane anmärckningar, som jag sett i någor måtto kunnat lämpas på vårt Scholæ wärck såsom försett med en mindre och fattigare Stat, än de fläste utländske, dem jag lärnt at känna.

Frugten af denna min möda underkastas härmed *Högloflige Kongl. UpfostringsCommissionens* nådigste åsyn.

At föreslå förbättring å et så stort wärck, som underwisingswärcket i et rike, är ei en mans arbete. Dess widd är för stor och fordrar en större ärfarenhet, än et det upmärksammaste öga kan inhämta. Jag har för min del besynnerligen haft afseende på de smärre eller så kallade *Trivial-Scholer*. De äro de lärohus, i hwilcka ungdomen först beredes til både förstånd och hjerta, och uti hwilcka grunden lägges, hwarå alt det öfriga med mera eller mindre lätthet och fördel bygges. Och ofta äro de samma sådane beredningshus, hwarifrån ungdomen går ut, färdig at handleda sig sjelf. De torde derföre förtjena den första och största upmärksamhet. Så lätt det kan wara för hwar och en tänckande, at döma imellan bättre och sämre, då följderna af båda äro bekanta; så lätt är det ock at föreslå förändringar, der man utan hinder får wara fri och otwungen uti sit wal. At upgifwa inrättningen af en eller flere Scholer, de der med aldra största fördel för både Samhället och de Lärde skulle kunna drifwas, kan i våra tider ei medföra någon swårighet, sedan

man har så ganska många efterdömen, i hwilckas likformighet man kunde dana sin plan.

Men at föreslå förbättring å et redan anlagdt och inrättadt wärck, der fonden är determinerad och der en rubbning af större betydighet kan medföra större skada, än nytta, är med långt större swårigheter förbundet. Jag håller före, at de widlöftigaste Förslag ofta äro de lättaste at gjöra, de små deremot ei sällan de swåraste; ty ju färre de gräntsor äro, innom hwilcka tanckan inspärras; ju lättare är det, at använda de medel, som finnas bidraga til ändamålet. Det wore på denna grund ei swårt, at gifwa plan til vårt Swenska Scholæ wärcks hel och hållna omstöpning, derest man ei wore mera angelägen om wärckställighetens möjelighet och lätthet, än om en sådan plans nätta sammanhang å papperet. Deremot förhåller det sig helt annorlunda, om man wil följa de wid alla Förslag nödwändige Grundreglor, det de nemligen inrättas så, at de 1:o med Lätthet och beqwämlighet kunna wärckställas och 2:o befodra afsigten, utan at rubba och förändra de hufwudinrättningar, til hwilcka de lämpas.

Under möjeligaste iagttagande af desse reglor har jag wågat updaga och anmärcka en del af de brister och felagtigheter, som ofwannemde smärre eller *Triwial* Scholer torde widlåda och at deremot föreslå sådane förändringar wid dem, som jag närvarande sett å andra orter til ungdomens stora nytta wärckställas. Men långt ifrån at inbilla mig det desse äro frie ifrån felagtigheter, wille jag anse mig lyckelig, om jag åtminstone med något häraf kunde gje *Höglofl. Kongl. Commissionen* anledning til någon nyttig öfwerläggning.

Har min ärfarenhet warit för liten och min urskiljning för inskränckt uti at uptäcka felagtigheter och föreslå lämpeliga förbättringar: Har jag til äfwentyr wid et och annat tilfälle felat i mit omdöme; så har dock min afsigt warit den renaste och mit bemödande det oskyldigaste; om det ock skulle blifwa frugtlöst¹.

¹) Innehållet ses pag. 169. [sid. 83 i det följande].

OFÖRGRIPELIGA
ANMÄRKNINGAR
ANGÅENDE
TRIVIAL SCHOLERNA
I SVERIGE
OCH
DERAS FÖRDELAGTIGA DRIFT

INLEDNING

Om Scolæ-Ordning¹.

Då en Scholæ ordning bör wara den föreskrift hwarefter både sjelfwa inrättningen af Scholerna och dess wärckställighet bör danas och efterkommas, så at hwarje af Lärarne och Lärlingarne i almänhet kunna deraf lära känna sina enskilda pligter, så lærer wara ofelbart, at vår Scholæ ordning wid tillämpningen är ei aldeles tilräckelig i det, at den ei supponerar alla de särskilte slags Scholæ inrättningar, för hwilcka den skulle tjena såsom Lag. Auctor til den år 1760 projecterade Scholæ ordningen tyckes ei heller hafwa härå fäst sin upmärksamhet; ehuru betydlig denna omständighet är.

Vår gamle Scholæ ordning är inrättad för större och mindre Gymnasier och för *Scholer af 4. Classer utom Apologistens* och har således ei indelt arbete imellan Lärarne der 5. Classer äro och ingen Apologist såsom wid Malmö Triwial Schola. Ei heller passar den å de Scholer, der Classerna äro tvenne eller trenne, som wid de flästa Skånska och flere Scholer, hwarest icke heller någon apologist finnes.

Häraf kunna upväxa otaliga stridigheter Lärarne imellan. En lärings skickelighet til Transport i en annan Class bör dömas af Hans färdighet i de stycker, som i den förra Classen äro föredragne. Men då desse stycker ei äro determinerade för de smärre Scholer; så måste det ofta bero på Lärarens wälbehag i en öfre Class, om Han wil antaga en lärning, som funnits böra transporteras. I öfrigt föranleder detta til alt för mycket godtycke wid sjelfwa underwisningen och befriar de efterlätne Lärare alt för mycket ifrån et tilbörliigt answar, hwilcket så mycket mindre kan dem förhållas, som deras särskilte förbindelser ei äro præcise genom lag utstakade.

Då imellan Gymnasier och Scholer en ganska stor åtskiljnad är, och då sjelfwa Scholerna äro af en så betydlig olika beskaffenhet, så tyckes wara nödwändigt, at flere än en Scholæ ordning inrättas. De större och mindre Gymnasier måtte hafwa sin

¹) Sid. 16 är lämnad blank utan text, varför den egentliga framställningen av ämnet börjar först på sidan 17.

och de Scholer ifrån hwilcka Ynglingarna transporterats till Gymnasierna en sådan, som derefter är lämpad. Men då besynnerligen i Skåne sådane Triwial Scholer endast gifwas, ifrån hwilcka ynglingarne skola lämnas skickelige, at nytta Academiska underwisningen; så tycktes det wara nog tydeligt at hwarcken inrättningen af förenämde Triwial Scholer ei heller den för Gymnasier nödige lectionsindelningen kan wara på desse Scholer lämpelig; hälst de ofta bestrides af blott twenne eller trenne lärare, de der ensamme böra bereda Ynglingarna til någorlunda jämn godhet uti insigter med de Gymnasister, som söka fortsätta sina Studier vid Academien. I anseende härtill tyckes det wara nödvändigt, at desse Scholer få en särskilt Scholæ ordning, som så wida gjörligt är, i jämnlikhet med de förenämde föreskrifwer den fördelning af Lectioner, som afsigten af dem fordrar och et mindre eller större antal Lärare det tillåter. En Rectors Class wid sådane Scholer borde, i det närmaste skje kunde, komma i Likhet med et Gymnasium och de öfrige Clsserna få något nära hela fördelningen af det arbete, som de Triwial Scholer hafwa, hwilcka stå under Gymnasierna.

Men då lärlingarna uti de Scholer, wid hwilcka Lärarne äro blott twenne eller en enda omöjelig utom uppehåll och alt för stor tids utdrägt kunna perfectioneras til skicklighet at bewista Academien; så tyckes wara rådeligast, at försätta sådane Scholer i likhet med dem, som stå under Gymnasierne, samt ålägga Lärlingarne, at biwista någon af de större Scholer innan de få dimission til Academien, derest intet Gymnasium skulle wara en sådan Schola nära. På sådant sätt torde det kunna til någon del förekommas, at oskickelige Ynglingar försändas ifrån Triwial Scholerna till Academien.

Hwad man ytterligare tror skulle kunna bidraga til samma ändamål, samt i öfrigt göra nyttan af våra Triwial Scholer almännare skal i de följande Capitel styckewis utmärckas uti den ordning, til hwilcken Scholæ ordningen af år 1724 föranleder.

CAP. I.

Om Lärare wid Scholerna och Deras beredande.

Ingen Scholæ ordning, inga lagar och föreskrifter kunna uträtta det, som en skickelig Lärare¹. Detta är lika så ofelbart,

¹) I marginalen står här: wid. Schol. ord. 1724. Cap:1.

som det, at al ordning och lag, ja äfwen den bästa blir uti en oskickelig Lärares hand onyttig. Den betydligaste förbättring man derföre kan wid Scholæwäcket företaga, är at sörja för skickelige och kunnoge Lärare. En omsorg af så mycket större wigt och betydenhet, som derå beror ei mindre än enskilte medborgares och hela Statens wäl. Jag wil ei neka, at ju skicklige och ärfarne Scholæ Lärare å flere orter i Riket gifwas. Men kostar det, som ordspråket heter, många sjukas Lif, at få ärfarne Läkare; så har det kostat och kostar än många Ynglingars wäl, at wi hafwa ärfarne Scholæ Lärare.

Scholæ ordningen af år 1724. Cap. 1. § .2 föreskrifwer, at de som til Rectorer och Conrectorer wid Scholarne förordnas skola, böra genom præsiderande för en Disputation och genom en lectionem cursoriam bewisa sin skicklighet. Wid denne föreskrifts efterlefnad har man hittills hufwudsakeligen hållit sig wid det förra och merendels helt och hållit eftersatt det sednare; ehuru dock deraf föga skulle kunna decideras. Häraf har det händt, at man wid Rectoraters och Conrectoraters besättande haft afseende blott på insigter och kundskaper i språk och wetenskaper, kan hända ofta sådane, som skulle tjena bättre wid Academien, än wid Scholen och ei sällan torde en Candidats disputationsgåfwa deciderat ensam hans skicklighet till Rector wid en Schola. Hwad åter de smärre Scholæ Sysslor eller Collegat widkommer, så stadgar Scholæ ordningen Cap. 1.§.6. at Candidati til samma sysslor skola uti Consistorio examineras innan de dertil förordnas. Men at en sådan examen endast pröfwar Candidatens Kunskaper och ei dess dona informandi kan man lätteligen sluta deraf, at Promoti Magistri warda ifrån sådane examina frikände. Har således en studerande wid Academien wandrat igenom wägen til Parnassen, har han der blifwit Krönt, har han ifrån öfre Cathedren låtit höra sin färdighet at disputera och til öfwerflöd fått tilstånd, at såsom Docens hålla lectioner för Studenter efter den reglen: Capiat qui capere potest och utan vidare answar för deras profecter; så pockar han på sin rätt, at blifwa Collega och Rector, och han torde dömas dertil skickelig; ehuru man aldeles intet känner eller i närwarande ställning kan känna hans naturliga gåfwor, at lära dem, för hwilckas framsteg han skal wara answarig; och ehuru han ofta kan wara den oskickeligaste, så uti sättet at underwisa, som at dirigera en ungdom. Hwar och en, som någorlunda känner saken, wet nog hwad man i våra tider kan sluta af en disputation.

Den utmercker til äfwentyrs sin auctors skickelighet såsom ex.gr. en djupsinnig Methaphysicus, eller en öfwad Mathematicus med mera. Men måne man deraf eller af præsidis färdighet, at inom föresatta kretsen förswara sig, kan sluta, at han äger alla de kundskaper som gjöra honom förtjent til en Scholæ Syssla? och det som är ännu mera: måne man deraf kan döma til hans gåfwor at lära Barn, til hans munterhet wid underwisningen, til hans lätthet at uttrycka sina tanckar tydeligen, til hans tolamod, hans fogeliga sinnelag, hans ordentelighet och agtsamhet i upförande m. m.? En examen må wara så alfwarsam den wil; så kan dock af den samma ei annat, än examinandi Kundskaper utrönas. Lät dem wara de bästa; så kan likwäl subjectet wara det odugeligaste til Lärare wid en Schola.

Hans Excellenc RiksRåd AcademieCanceller m. m. *Gref Löwenhielm* hwars kännedom af vårt Svenska upfostringswärcck är öfwer almänhetens omdöme, yttrar Sig uti et tal hållit i WetenskapsAcademien d. 21. Jan. 1767. pag. 44 "*uti alla handwärcck släppes ingen in til at förestå en wärcckstad, som ei wisat up de prof af sin Kundskap i handwärccket och sin stadighet i lefwer-net. Ingen tillåter gerna någon oöfwad at åtaga sig et granlaga arbete, af frugtan at han torde skämma bort ämnet, hwaraf arbetet eller konststycket skulle göras. Måne ei pröfning och yttersta granlagenhet bör iagttagas, då någon skal wäljas, at af et oförståndigt och ofta illa artadt Barn formera en förståndig menniskja och nyttig medborgare?*"

Och då det är aldeles owedersäjeligit samt för hwar och en kännare uppenbart, at Barnens både lynne, fattningsgåfwa och mer eller mindre lyckeliga framsteg under läroåren, samt en stor del af deras hela framtida wälfärd bero af den daning de få i första åren; så följer, at denna granlagenheten aldrig kan nog iagttagas wid tillsättjandet äfwen af de smärre Scholæ Sysslor eller Collegat, de der likwäl hittils til Scholernas ganska stora skada blifwit ansedde såsom Sysslor af ganska litet betydande och derföre til äfwentyrs til en stor del mindre wärdade.

Men derest ock al möjelig noggranhet blefwe wid Scholæ-Sysslors tillsättjande iagttagen, så skulle wid närwarande författningar föga dermed winnas. Ty will man nogare undersöka, hwaraf det händer, at wärdige ämnen til Scholæ Sysslor äro ibland oss få; så finner man det härröra til mästa delen deraf, at underwisningswercket hos oss anses wara af så litet betydande, at den, som ei tror sig duga til något annat, håller sig

altid skickelig, at underwisa Barn: och tillika deraf, at studerande wid våra Academier ei hafwa tilfälle, at förwärfwa sig Kundskap om rätta sättet, at umgås och handleda en ungdom, så til förståndets som hjertats bildande. En brist wid våra Swenska Academier som förtjenar den ömaste upmärksamhet och hwarå så ganska mycket beror. Det är likwist från Academierna, som lärare skola hämtas ei allena til de publique Läroställen; utan ock til de privata Scholer, som de förmögnare hålla i sina hus. Och det är ur desse Lärares händer, som *Konung* och Riket skal taga ämnen til sina yppersta Embetsmän, sina wetige medborgare å hwilckas förstånd och hjerta det helas bestånd och förbättring til en stor del beror. Men huru kan man wänta insigtsfulle, samwetsgranne Embetsmän, förståndige och dygdige medborgare, om de ei beredas af Rikets ungdom? och med hwad trygghet wil man bereda dem, om man ei sörjer för sådane beredningsmän, sådane Lärare, hwilcka ei drifwa upfostran och underwisning som et handwärcck och hwilcka ei af okunnoghet eller oskickelighet förderfwa den bästa ungdom.

Sedan de publique Scholer hos de förnämre och förmögnare förlorat alt förtroende; hafwa deras Barn fuller intet at befara af den oskickelighet, som kan wara hos Lärarne wid desse Scholer. Men måne de äro dessdo säkrare om en Lyckelig upfostran? "*En Mentor skaffas i huset, at gjuta lärdom och seder i den unga Herren och är det en sälsynt lycka om ei denna Mentor är sjelf et Barn både i Kundskap och seder* (Excell. R. Råd Löwenhielms Tal pag. 36.) och ytterligare pag. 45 och 46. "*Huru går det til? En ung oförfaren, ofta olärd och til seder litet uphöfsad Student, som knapt et eller et halft år warit wid Academien, tilbjuder sig, at antaga underwisningswärccket. Hwad skal det arma Barnet lära af en sådan, som sjelf har hwarcken lärdom eller seder?*"

Brist på Bokförare utom Stockholm, vårt egit lilla förråd af tjenliga böcker och deras dyrhet, hos oss mer än annorstädes betaga en tilämnad Scholæ Lärare det tilfälle han har utrikes, at af andras skrifter kunna bilda sig innan han åtager sig et så betydeligt wärf. Al underrättelse, som han behöfwer måste han derföre hämta med sig från Scholan. Men då hans egen lärares methode antingen ei dugt; eller ock om den varit tilförlätelig, är förgäten wid äldre åren; så skulle hela denna förlusten ärsättas wid Academien. Sker det ei, så kommer han rå i syssla, och fölgden deraf är tydelig. Är han då nitful och trägen, och

har naturlig böjelse för underwisingswärcket, så kan han fuller med sina första Lärlingars skada lära känna det bästa sätt, at föredraga et eller annat lärostycke. Men har han ei dessdo större drift och hog at gagna; så förswinner lusten wid de förste förölyckade försök. Hans arbete blir hans börda. Han i agttager wäl sina Läsetimar och gjör sin syssla; men til hwad nytta för ungdomen kunna de bäst wittna, som råkat blifwa lärospån för någon oförfaren Lärare, ware sig publique eller privat.

At saken så förhåller sig är äfwen så uppenbart, som det samma wisar nödwändigheten af sådane författningar, igenom hwilcka skickelige Scholæ Lärare kunna beredas. Man har i nyare tider funnit nödigt och nyttigt, at wid Academierna inrätta en Oeconomiae, en Chemiae Profession m. m. Månne det ei skulle wara af så widsträckt nytta om man för upfostrings och underwisingens räkning inrättade et offentligt läroställe wid Academierna? Hälst om det kunde skje utan statens eller de almänne Cassors grawation. Så af det redan anförde, som det man än ytterligare härwid kunde andraga, tyckes ljusligen följa, det vårt Svenska Läro- och underwisingswärck i brist af tillförlåtelige Lärare, utom en sådan inrättning näppeligen Lärer i våra tider kunna winna fulkomlighet. Wid utländska universiteter, såsom i Göttingen, Leipzig och flere har man länge haft tilgång på underwising för tilkommande upfostringsmän och Barna Lärare. Men då våra Academier deruti skilja sig ifrån främmande, at Philosophiae Professorerna hafwa hwarje sin enskilda determinerade Krets, innom hwilcken de skola docera och då det dessutom ei warit någon föreskrifwit at läsa i detta ämne; så undras ei, at man hittills saknad underwising deruti. I forna tider då man ännu ei war så angelägen om meriter och då til följe deraf merendels endast stadgade och mogne män antogo informationswärcket; så har en sådan inrättning til äfwentyr blifwit ansedd mindre nödig, är den wärckeligen är i våra tider.

En sådan *Educatios eller Informations Professor* behöfde ei wara någon kringskuren Disputator eller höglärd Methaphysicus. Han borde wara något mera: en Redelig och förnuftig man. En man af et godt hjerta och bepröfwad dygd. En man, som af lärde mäns skrifter och egen ärfarenhet lärdt sig känna människjan och dess själs Krafter, dess hjertas böjelser, som sjelf, wand wid upfostrings och underwisingswärcket hade försökt och waldt imellan de åtskillige sätt, som kunna tjena

til at skärpa et ungt förstånd och leda hjertat, innan det onda fröet får fästa alt för djupa rötter. En man, som försedd med alla de kundskaper, hwilcka äro en ungdom nödige, wore tillika Kännare af de methoder til deras lärande, som på en gång lätta Lärarens börda och muntra Lärjungens hog. En man som kände vårt Svenska Scholæ wärck och kunde gå en redan öfwad lärare til handa med de råd och underrättelser dem han ofta kan tarfwa och hwilcken försedd med alla desse egenskaper kunde med största både trygghet och nytta förrätta Scholæ Visitationer.

Frågar man hwar en sådan wore at tilgå; så swarades: nog skulle man ibland nu warande academiska Lärare träffa den, hwarpå denna teckning til mästa delen kunde lämpas, ehuru man måste medgifwa, at upfostring och underwising är såsom wetenskap hos oss ännu knapt känd. Men om den ock wore det, så är den likwäl så helt och hållit practisk, at man torde wåga förmycket, om man förtrodde tilkommande lärares beredning åt någon, som ei under egen ärfarenhet fådt pröfwad och styrcka de grundsatser han wil yrcka, och wore i stånd at med egit exempel kunna föregå sina Candidater, hwarom mera framdeles.

Denna Professors pligter blefwe, at uti nyttiga Collegier eller Lectioner gå den studerande ungdomen tilhanda uti alt det, som rör upfostrings och underwisingswärcket, och det så, at han lämpade sina Föreläsningar a) til deras tarfwor som ämna wid Conditioner antaga hederlige Mäns Barn under sin information och fulla wård. Huru wäl behöfde icke desse en egen handledning innan de ofta som Barn företaga Barns underwising? "*Månne icke angelägenheten fordrar, at sådane personer, som wilja låta sig dertil (privata Informatorer) bruka, böra wara bepröfwade, både til sina framsteg i wetenskaper, sin fallenhet at kunna underwisa och sin stadga uti goda seder samt en skickelig och ordentelig lefnadsart?*" (se anförde Tal. pag. 44.), b) skulle Han inrätta sina lectioner för dem, som ämna blifwa lärare wid Scholerna och det på sådant sätt, at han lärde dem känna skilnaden imellan enskilte och publique Scholæ Lärare och hwad olika förbindelser hwarje, särskilt åligga, at Han lärde dem känna de bästa sätt, at fulgjöra deras pligter, så at tiden för Lärlingarne nyttigt tilbragtes, så at munterhet och et förnögdtt sinne å båda sidor bibehölles, och et dygdigt et ärbart och sedigt upförande ibland ungdomen befordrades; at Han underrättade dem om bästa sätten, at utröna sina Lärlingars

förstånds gåfwor — snille och urskiljning och at känna deras hjertas böjelser; at Han lärde dem, huru de uti underwisning och handledning emot olika Barn måste olika förfara och huru det wid en publique Schola der flere skola skjötas kan låta sig lätt och med försigtighet gjöra; at Han lärde dem de nätta läro-metoder, uti hwilcka både de torre Språken och de angenä-mare wetenskaper på kortare tid och med mera lätthet kunna Läras: och at Han gåfwe dem underrättelse huru de skola söka och winna den angelägna blandning af frugtan och Kärlek, som deras Lärningar böra emot dem hysa samt wiste dem möje-ligheten af ordning och disciplin utan at wara orbilier m. m., c) och änteligen derest flere Embets Sysslor skulle tillåta samma academiska Lärare, at ytterligare sysslosättas; så kunde Han äfwen gå dem tillhanda; hwilcka ämna såsom Präster tjena Församlingen. At Catechesmi Lärans drifwande ibland almogengen stiftar mera nytta än predikande, är en af ärfarenheten afgjord sak. Men huru wäl behöfde icke unga Präster lära at genom en lätt, en flytande och fattelig Catechesmi lära ei allena uti de enfaldigares förstånd intrycka densamma trones läro-grunder, utan ock med dem förbinda en sund, en begripelig och lätt Christelig Sedolära, för at bilda de enfaldigares hjertan? Huru wäl behöfde de icke tillika lära känna de reglor, som de på sina tilkommande Åhörare kunde och borde fortplanta til befordran af en Christelig Barna upfostran? En förmån den de igenom förenämde inrättning kunde winna.

Til hwilcken Facultet man wille räkna en sådan Professor kunde wara lika mycket. Men det skulle ofelbart bidra till lindring i Consistorii Ecclesiastici gjöromål, om Han der hade säte och stämman, uti alla Scholerna rörande mål samt derest på hans intygande om Candidaters skickelighet wid Sysslors bortgifwande wederbörligt afseende gjordes.

På sådant sätt skulle wärdige ämnen til Scholæ Lärare wid Academierna kunna beredas. Men då underwisningen är practisk och fordrar öfning innan den kan med nytta sättas i wärck-ställighet och då naturliga förmögenheter bör utrönas innan man helt och hållit dertil upoffrar sig; så är det ei mindre nö-digt, at derom wara angelägen. Et Seminarium för publique och private Scholæ Lärare är härtil oundgängeligt. Och til det-tas inrättning så wäl som til förenemde Professors underhåll torde följande Förslag ei finnas aldeles otjenligt.

Wid Academierna äro CathedralScholer wid hwilcka som

annorstädes Lärare äro förordnade. Desse lärare kunde aldeles indragas och deras Lön til sammans tagen blifwa förenämde Profession tilslagen, samt sjelfwa Scholan förwandlas til nyss-nemde Seminarium sålunda: Hwar och en Studerande som äm-nade sig antingen til privat informator eller publique Scholæ Syssla skulle ei tillåtas få någondera bestrida, förrän han nytt-jat förenämde Professors underwisning och wid detta Semina-rium under samma Professors närmaste inseende och direction försökt och öfwat sig i ungdomens handledande och underwis-ning et, eller om han dertil har besynnerliga naturs gåfwor, åtminstone et halft år. Får ingen lof at practicera medicine, ehuru han är promotus Doctor, utan at hafwa tjent någon wiss tid på Lazarettet; så skulle man tro, at med äfwen så stort skjäl ingen borde få leda en ungdom, utan at hafwa öfwdadt sig eller åtminstone försökt sina naturs gåfwor dertil. Det sednare är ei mindre, om icke mera betydeligt, än det förra.

Genom en sådan författning skulle denne Schola ei sakna Lärare; hälst wid en Academie der en samling af ungdom fin-nes ifrån flere Prowincer i Riket. En försigtig inrättning af detta Seminarium skulle kunna på en gång gjöra det til en den för-delagtigaste Schola för Lärningar och Lärarne sjelfwa, hwilcka sednare deraf både borde och kunde draga en ganska betydelig nytta. Men på det de tillika måtte muntras, at winlägga sig om flit wid de der antagne Lärningars underwisning, så torde hwarje af de Candidater, som tjente wid Seminarium kunna blifwa hugade med understöd af et dubbelt eller twenne enkla Academiska Stipendier, så länge Han der uppehöll sig. Och skulle dem tillika uti skifte tilfalla de sportler, som af de der warande Scholæ Barn under samma tid kunde komma at afgifwas. Hwarje af desse Candidater skulle läsa åtminstone twenne tim-mar om dagen, och dermed kunde äfwen stundom göras et sådant ombyte, at de finge alla öfwa sig i flere ämnen. Af desse skulle sedermera både Scholæ Lärare och enskilte informatorer tagas och det skulle lända dem til merit, at här hafwa tjent länge och at derwid förwärfwat sig et hedrande wittnesbörd.

Om inspectionen wid detta Seminarium, lectionernas indel-ning och disciplins bibehållande m. m. tillåter ei rummet at här wara widlöftigare; hälst afsigten ei är annan, än at upgifwa grundläggningen til et Förslag, hwars utförligare plan ytterli-gare kan ådaga lägga både inrättningens owedersäjeliga nytta och lättheten, at sätta den i wärkställighet.

Försäkran om det sednare winnes om man i agttager, det detta förslag ei ordsakar någon betydlig rubbning uti redan faststälte författningar och inrättningar. Det förra eller fördelen af et sådant Seminarium bekräfta de inrättningar som i likhet med förenämde, ehuru med rikare fond äro å främmande orter anlagda och såsom besynnerligen wid Halle det stora Waijshuset Latiniska Schola, af hwars inrättning man tagit sig anledning til detta project. Om et i detta ämne betydande witzord kan wärcka et större förtroende; än en til äfwentyrs ofulkomlig utredning af det föregående; så kan det hämtas af Preussiska öfwerConsist: Rådet Doctor *Büsching*, en man, som af Kejsarinnan i Ryssland haft det höga förtroende, at wara ditkallad för at anlägga och i ordning ställa flere Scholer; men ock sedermera blifwit af Hans Preussiska Majst kallad til Berlin för at föra Direction öfwer det derstädes förenade Berlinska och Cölniska Gymnasium m. m. Samme högt förtjente man har ei allena under munteligt samtal på det högsta recommenderat en sådan anläggning, utan ock uti sin *unter: für Inform: und Hoffmeist.* pag. 21 yttrar sig: *Man suche alle Lateinische Schulen im kleinen so einzurichten, wie die unvergleichliche lateinische Schule des Waijshauses zu Glaucha bei Halle im grossen eingerichtet ist.*

Cap. 2.

Om Lärlingarnas antagande med mera i Scholerna¹.

1:o. At, så länge inga plant Scholer til Lärare finnes wid våra Academier, et omåtteligt och öfwerdrifwit antal private informatorer är skadeligt för det almäna och bidrager ei allena til de publique Scholers, utan ock til sjelfwa wetenskapernas förfall, är en sanning den både forntidens och närvarande lärde och förfarnaste män med mera grundelighet och styrcka bewist, än at det skulle behöfwa någon widlöftig utredning. Wår Scholæ ordning af år 1724. Cap.2 § 1. har til förekommande af de olägenheter som detta medförer wisligen ålagt "*Biskopparne at wid visitationer och andra tilfällen råda och förmana Folket af hwad stånd de ock äro, at helre skicka sina Barn til the*

¹) I marginalen står: vid. Schol. ordn. år 1724. Cap:2.

almäna Läro Städer, än särskilt antaga Præceptorer i sina Hus — samt om the änteligen för wissa skjäl och ordsaker thet åstunda; så skola the thet först hos Biskoppen och Consistorium tilkänna gifwa, på thet en uti lärdom och lefwerne thet til skickelig Person må utses, så framt the icke sjelfwe någon weta, at utnämna och föreslå, som the Consistorii ompröfwande skola underställa, på thet at ungdomen under oförståndige Præceptorer icke må förnöta sina bästa år och blifwa omsider sig sjelfwom och publico til last och wanheder" etc.

Men har wäl någon publique stadga af almänheten kunnat mindre efterkommas än denna? Och hafwa wäl våra offentliga Scholer kunnat bibehållas i sit flor sedan ei allena de förnämre i Landet; utan äfwen de måtteligt förmögne, såsom Präster, Borgare och Handwärfkare i Städerna utan åtal på en slump wälja och antaga enskilte Lärare åt sina Barn? Wille man anställa en billig jämförelse imellan antalet af de så kallade Conditioner, och det tal af Studerande, som uti Språk och wetenskaper med nytta kunde meddela Barn en grundad underwisning och bereda dem så wäl til Academien som Staten; så skulle man finna en den oärhördaste olikhet. Ibland tio studerande, som söka och wärckeligen få information torde blott en finnas, som af naturen har de gäfwor och skickelighet, hwilcka fordras wid Barns underwisning. Man går det förbi, at han likwäl deruti är oöfwd, och at han tiläfwentyrs ei äger de upöfwade egenskaper eller de grundsatser, som fordras wid ungt folcks anständiga upfostran, hwilcken honom, såsom informator tillika åligger. Hwad blir fölgden? *Schlechte Informatoren machen gemeiniglich unwissende Schüler diese geben gemeiniglich unwissende Studenten und endlich seichte Gelehrte ab. Wenige junge Leute können die Mängel des Unterrichts, welchen sie in der Kindheit und ersten Jugend von ihren ungeschichten Informatoren genossen haben, nachmals durch eigenen Fleiss und bessere Gelegenheit hin länglich ersetzen. Allem Ansehen nach nimmt die Anzahl der grundlichen Gelehrten so ab, wie die Anzahl der Privatlehrer zunimml. (Büsching unter. für Inf. und Hofmeist.)*

Så säkert det nu här af är, at detta wärckar tillika på de offentliga Scholers förfall; så otwifwelagtigt är det ock, at dels samme Scholers mindre flor dels ock flere emot dem inritade fördomar wärcka tilbakars på anförde osed och bidraga til dess bibehållande.

I den mån misstroendet til en del våra offentliga Scholer är grundat, kan man yrcka, at deras mindre wårdande befordrar et större antal enskilte informatorer, ehuru det swåriligen lärer wara bewisligt, at man med mera trygghet kan förtro et Barn åt en oöfwad Student, än åt en offentlig Lärare wid en Schola.

Hwad åter de emot publique Scholer inritade fördomar widkommer; så äro de i almänhet til hufwudsaken alla ogrundade. Man föregifwer, at wälartade Barn, kunna i de offentliga Scholer genom onda exempel blifwa wanartade och förförde til seder och upförande. Men deremot blifwa de genom enskilte Lärare afhållne ifrån den grofwa hopen. Et enda eller få Barn kunna ock af en Lärare nogare wårdas, bättre hållas i ordning, genom oftare samtal mera frågas, pröfwat, underwisas och således winna mera, än i en större hop.

Häremot kunde inwändas, at på samma grund hade våra Förfäder bordt afhålla sina Barn ifrån Publique Scholer, hwilcket de likwäl ei funnit rådeligt; men om deremot skulle anföras, at de ei wore så angelägna om en finare lefnadsart, som vår tids Folck; så swaras: at så snart Scholæ Sysslor blefwe mera indrægtige, mindre föragtade; så blefwe ei brist på sådane ämnen til deras beklädande, som beflita sig, at med en grundelig lärdom och flere egenskaper förena et anständigt och sedigt lefnadssätt: och när en förbättrad och efter våra tider lämpad disciplin och ordning blir uti Scholerna införd och widmagt hållen, hwilcket efter försigtiga föreskrifter ei är så swårt, som man föreställer sig; så skulle långt mindre oarter finnas uti de offentliga Scholer. Derest ock nu, som i fordna tider flere förnåma och wäl upfostrade Barn sattes i de offentliga Scholer; så gåfwos der flere goda efterdömen, och man kunde hoppas, at desse lika så snart skulle bidra til de wanartigas förbättring, som man kan frugta, at de senare skulle förföra de dygdiga; hälst då upsigt hwarcken af Lärare eller Föräldrar å sido sattes. Utom dess kan ei nekas, at ju sjelfwa odygden och oarten hos en eller annan yngling i en offentlig Schola, har för almänheten i wist afseende sin nytta med sig. Åtminstone tjenar den de Dygdiga til en nyttig pröfning och til en wärckande warning. En yngling som är wan, at se wanarter och odygder hos sina kammerader i Scholan, utan at följa deras exempel, kan med större trygghet lämnas på egen hand til Academien, och man kan med större sannolikhet hoppas, at han ei så lätt låter förföra sig. Då der-

emot de, som af enskilte informatorer blifwit underwiste, wårdade och ifrån alla försök til odygd bewarade stå den största fara och råka merendels i oöfwerwinneliga frestelser när de öfwerlämnas sig sjelfwe och antingen se eller blifwa retade til widlöftigheter. De warda ofta så mycket liderligare, som upsigten öfwer dem i yngre åren warit sträng och noggran. — Äntligen är det ock aldeles ostridigt, at Lärgirige och flitige Barn i publique Scholer, om de hafwa skickelige Lärare, kunna lära äfwenså mycket, ja långt mera, än hos skickelige informatorer, då deremot de odugeliga och tröga lära intet ehwar de ock äro, utan blifwa alltid en börda för sina Lärare. Den almänna underwisningen har ock för Barn mycket retande framför den enskilta. Om den enas upmärksamhet begynner slappa; så wäcker den åter genom en annans munterhet. Fliten uplifwas, än genom den utskämde trögheten, än genom lärgirighetens beröm. Och täflan, alla storwårcks moder, blifwer underhållen och retad, då den deremot saknas wid de fläste enskilte informationer (Se Büschings Unterr: für inf: und Hofmeist. hwarest detta ämne finnes ännu utförligare utredt och bestyrckt.)

Häraf torde då tilräckeligen kunna intagas, at enskilte Personer ei allena taga fel om sina Barns wärckeliga förmån, då de afhålla dem, ifrån de offentliga Scholer; utan tillika befordra Scholers undergång. Den skada, som af denne osed tilskyndas Staten och Lärda werlden behöfwer man ei här anföra. Den är af sig sjelf uppenbar. Mera öfwerens stämmande med försatsen är det, at täncka på medel til någon nyttig ändring häruti, och dertil torde följande tjena: At med bindande skjäl och föreställningar förmå en allmänhet ifrån en öflig owana torde ärfarenheten wisat wara merendels frugtlöst: och förenämde betraktelse skulle til äfwentyras ei förmå många, at försända sina Barn til publique Scholer. Deremot hafwa almänne författningar en annan wärckan, hälst då de förenas med sådane påföljder, som bidra til deras efterlefnad. Så snart derföre våra Scholer blifwa försatte i det stånd, at deras föragtare wore alla billiga förebråelser betagne; så skulle det ei allena mota alla de olägenheter, som en sjelfswäldig privat underwisning medförer; utan ock bidra til Scholernas framtida upkomst, bättre och fördelagtigare drift, samt större anseende; om det genom någon magtägande författning blefwe stadgat, för hwilcka det wore tillåtit at hålla priwate informatorer i sina hus; samt med dessas undantag ålagt hwarjom och enom,

utan afseende på stånd och härkomst, som äskade sina Barns underwisning, at åtminstone då de äro tolf år gamle försända dem til de offentlige dertil inrättade Scholer; så wida han wille wänta sina Barns framtida befordran i *Konungens* och Rikets tjenst wid sådane Sysslor, hwilcka nödwändigt af studerade personer skola beklädas. Men derest någon, utan at genom förenämde författning dertil hafwa tilstånd, skulle åt sina Barn åstunda enskilt Lärare: tyckes den samma med skjäl kunna förbindas, at deremot bidra något til de almänne Scholers upkomst och kunde derföre åläggas, at för hwarje Barn, som efter tolfte lefnadsåret nyttjar enskilt informator betala til närmaste Schola i et för alt en summa af 00 dal:r Srmt emot den dertil åtnjutne friheten, hwilcket kunde blifwa fond til et Scholæ Bibliotheqe, eller ock tilökning å Lärarnes Löner.

Genom en Kongl. Förordning dat. d. 11. Maji 1775 har man redan i Danska Riket stadgat, at hwar och en, eho den wara må, som njutit i yngre åren privat informator skal wid inscriptionen til Student ärlägga til närmaste Schola en summa af 10 rdal.dansk. Och då det redan ifrån äldre tider warit hos oss stadgad och fastställt, hwilcka af konungens högsta Embetsmän det skal wara tillåtit, at för egen beqwämlighet hålla enskilte Präster i sina hus; så tyckes ei wara mera obilligt, det rättigheten, at få hålla enskilte Barnalärare innom wissa billiga gräntsor inskräncktes, och at Staten föreskref huru de skulle updragas, hwilcka den med tiden kunde behöfwa i sin tjenst; hälst då det skulle medföra äfwen så många fördelar, som öfwerflöd på priwate informatorer hittils medfördt skada och olägenheter.

Häremot kan inwändas, det flere Studerande under Academiska åren på detta sättet betoges en utwäg til et tarfweligt underhåll, och at Studerandes antal derigenom skulle förminskas. Detta är ock aldeles wist; men derigenom betages dem äfwen tilfalle, att förslösa sina Academiska läroår under information och blefwe de nu som i äldre tider nödsakade, at tilbringa mer än et och tu år wid Academien, för at sjelfwa lära, innan de åtaga sig, at underwisa andra. Skulle man ock förefgifwa, at våra dyrare tider tillåta ei så långsamt wistande wid Academien nu som förr; så swaras, at detta blott bewisar, det de fattigare se sig bäst före, om de applicera sig til något annat nyttigt wärf. Våra tider hafwa ei sådan brist på Lyckelige snillen, at wi behöfwa just söka dem med möda: och om sådane

skulle ibland de mindre förmögne finnas, så behöfwer samhället qwicka genier äfwen så wäl wid andra yrcken, som wid Studier.

2:o. Så nödigt det nu å ena sidan synes, at på förenämde sätt befordra våra latinska Scholer en större tilgång på lärlingar; så angeläget tyckes det ock wara, at å andra sidan wisa huru detta kan blifwa Scholerna fördelagtigt och bidra til deras wärckeliga upkomst och flor.

Scholaordningen Cap 2. § 2. bjuder det *Ingen må förmenas, at blifwa antagen uti Scholan, som har ifrån Kyrckoherden, hwarest thess Föräldrar och anhörige bo, eller ifrån en annan trowärdig man et godt vittnesbörd och är til sin kropp karsk och sund.* En stadga, som har sin uprinnelse ifrån äldsta tiderna, då man hade brist på dem, som wille upoffra sig åt bokeliga Konster, och behöfde således på alt möjligit sätt befordra deras muntran; men tillika en stadga som i senare tider haft andra påföljder.

Sedan högfärd och höga inbillningar innom de lägre stånd i Riket så ansenligen inritat sig, at Föräldrar begynt anse sina egna ofta fördelagtige näringssätt och handteringar såsom alt för nedrige för deras Barn; så har före nämde stadga gifwit anledning, at til handaslögders och andra näringars skada fylla wåre publike Scholer med utfattige Lärlingar, de der med större fördel för både sig sjelfwa och samhället hade kunnat och bordt lära sig något annat, hwarwid de kunnat förtjena något i ungdomsåren; då de deremot ei utan betydande, men felande understöd kunna tilbringa samme år wid Studierna. Detta har då haft och har följande påföljder. 1:o förlora Handaslögderne härigenom många tjenliga ämnen til deras drift. 2:o förlora Wetenskaperna och med dem det almänna. Ty då de utfattigas antal wid Scholerna är för stort; förminskas nödwändigt deras understöd af publike Stipendier, hwilcka dess utom i våra tider ei wela förslå för en Studerande Yngling wid Scholan och mindre, för at länge nog biwista Academien. Hwaraf händer, at en sådan utfattig Yngling måste så fort ske kan, sluta sin lärotid och söka sin fortkomst sådan han är wid publike Sysslor, hwilcket med tiden kan föda släta lärde och usla sysslomän af sig. 3:o förlora våra offentliga Scholer. Ty då fläste sysslorne wid samma Scholer i närwarande tider mer än fordom owedersäjeligen äro försedde med alt för små och otilräckeliga Löner, hwilckas försörjande Statens Cassor förmode-

ligen ei tillåta; så följer at så länge lärlingarne alla äro utfattige Mans Barn, Lärarne måste lida nöd, besynnerligen då de ei heller af de förmögnare hafwa något understöd at wänta. Och då en man, som haft råd och förmögenhet, at under et längre wistande wid Academien förwärfwa sig tilförlåtelige kundskaper ei gerna upoffrar sig et sådant elände; så kan man ei undra, om flere ScholæLärare ei ägt al den skickelighet de borde äga, då de sökt sådane sysslor.

Då nu alt detta under et nogare öfwerwägande tages; tyckes nödwändigheten fordra någon inskränckning uti förenämde stadga. Danska Scholæordningen dat. d. 11 Maji 1775. forskrifwer: *Ingen bör i Skole antages, som är af ringaste stand, med mindre det förud bewises at Barnet har et opwakt howed og skickelige seder, ei heller ma Han der förblifwe, med mindre Han befindes i 2 aar at sware til samme förmodning.* Ei allena denne granlagenhet wore hos oss nödig, utan ock då sjelfwa Scholernas upkomst är et så talande skjäl til inskränckning, så tyckes en både almän och enskilt fördel råda, det 1:o för hwarje Schola blefwe faststält och determinerat huru många fattige Lärlingar der skulle antagas och fritt underwisas, hwilcket efter Stadens storlek der Scholan är inrättad, efter de wid Scholan warande Stipendiers storlek, efter der warande Lärares antal, samt deras större eller mindre Löner kunde lämpas och inrättas. Och at det 2:o blefwe ålagt hwarjom och enom, som dessutom åstundade Barns underwisning i desse Scholer, at för hwarje Barn årligen betala til Scholan en liten summa til ex. af 10 til 12 Plåtar, hwilcken summa sedermera skulle såsom tilökning å Lärarnes löner dem imellan årligen fördelas, efter som de haft flere eller färre lärlingar, som dertil bidragit och i öfwerens stämmelse med den delningsmethode, som lärarne imellan är wedertagen.

Igenom en sådan inrättning, hwilcken å ena sidan ei tyckes innehålla någon obillighet och å andra sidan ei blefwe hwarcken swår eller betungande i wärckställigheten, skulle våra publike Scholer winna en betydande förbättring. Ty 1:o blefwe de fattigare af Landsens Barn ei aldeles uteslutna ifrån de offentliga Scholer; utan endast deras antal så måttat, at hwarje kunde draga någon wärckelig fördel af de til fattige Barn anslagne Stipendier. 2:o Kostnaden för de förmögnare så drägelig, at de ei med mindre utgift skulle kunna hålla enskilt införmator, hälst sedan desse begynt blifwa dyrlegde. 3:o Blefwe de

usla Scholæ Lönerna derigenom så förbättrade, at man kunde gjöra sig hopp om skickeligare Lärare; Och at öfwade lärare kunde til Scholernas stora fördel, derigenom förmås, at wid sina sysslor tilbringa sina fläste lefnadsår. 4:o Finge Scholæ Lärarne härigenom et det starkaste band på sig, at med flit och yttersta sorgfällighet wårda sina ombetrodda Sysslor, hälst deras bättre eller sämre utkomst komme at bero af det större eller mindre förtroende, til hwilcket de gjorde sig förtjente och i anledning hwaraf de finge flere eller färre lärlingar.

Wid de å flere orter i Tyskland mäst florerande Gymnasier och Scholer hafwa sådane inrättningar bibehållit sig ofta wid nog små fonder. Man har ansett priwatorum fördel af tilfälle til mera ordentelig och tilförlåtelig underwisning för sina Barn såsom betydande, och derföre hållit de förmögnare af dem förbundne, at med någon kostnad bidraga til Lärarnes underhåll och bättre utkomst, på det de fattigare, hwars antal å flere ställen är determinerad måtte deremot kunna njuta al ting fritt. Den för inrättningen af Waysenhuset wid Halle odödeliga Dr Franck har på detta sättet til en stor del underhulpit det samma: och ehuru de derstädes antagne Scholæ Disciplar jemte underwisningen hafwa spisning rum m. m. så tyckes det dock wara nog ansenligt, då de måste betala efter särskilte olika fördelningar i quartalet somlige 24 rdal (51 Plåtar) somliga 19½ rdalr (40 Plåtar 24s.srmt.) andre åter 14¼ rdalr. (31 Pl. 16 s.srmt.) och minst 11½ rdalr. (24 Pl. 28 s.srmt.) alt i quartalet. Pensionererna i Paedagogio derstädes få kännas wid större kostnad. De måste i quartalet betala efter olika afdelningar, somlige 41 rdal. 16ggs. andra 34 rdal. 4ggs och minst 26 rdal. 18ggs conventions geld, hwilcket i våra pgr efter närwarande Cours gör i första fallet circa 88 Plåtar 16 s.srmt; i andra fallet 72½ Pl. och i tredje fallet 55 Plåtar 16 s. srmt i quartalet. Och så på flere ställen såsom i Closter Berge och i Bützow der hwar pensionaire wid paedag. quartaliter måste betala 27 rdal. 16 ggs Mekl.Schw. mynt, hwilcket a 15 dal.krmt rdalrn gör 69⅙ Plåtar. (Se *Nachricht von der Einricht. der Inf. und Kosten in der lat. Schule des Waysenhauses zu Halle. d:o Kurzer Bericht von des Pædag:i regii zu Glaucha vor Halle gegenwärtiger Verfassung etc. Halle 1774.* samt *Möllers Director Paed. etc. Program Bützow 1774.*) En wida större kostnad än den anförde inrättning kunde medföra om ock alla utgifter til sammans tages.

3:o Har fuller wår gamla Scholæordning sorgt för lärlingar-

nes muntran. Men det lærer ei kunna nekas, at inrättningen deraf i flere afseender kan göras fördelagtigare och mera wärckande. Scholaeordningen föreskrifwer Cap. 2. §. 5 at *til Discipular(nar)nas upwäckelse tillåtes hwar och en Praeceptor uti sin Class at flytta the flitigare öfwer the försummeligare* — och Cap. 4. §. 4. — *Sochnegång eller Djeknepenningar fördelas efter rum, flit och falligdom, så i synnerhet lagande, at the medellösaste af Gymnasisterna och Scholae piltarne, som therjemte, qwicke, flitige och wälartade äro och gifwa säkert hopp om sig at göra med tiden wackra framsteg i Studier måtte framför andra ihogkommas med beneficier* — Hwad det förra widkommer; så har det med lätthet och fördel kunnat wärckställas och är äfwen hittils blifwit i agttaget. Med den sednare föreskriftens efterlefnad har medfördt många swårigheter. Ty antingen böra de Scholæpiltarne tilslagne Stipendier anses såsom beneficier för de fattige, eller såsom præmier för dygd och flit. Warda de på förra sättet ansedde, och i den afsigten disponerade, så förlora de helt och hållit sin natur af præmier och wärcka så mycket mindre någon muntran; som de förtjenas genom fattigdom. Blefwe de åter wid utdelningen ansedde för præmier; så måste de tillfalla dem, som wisat utmärckt dygd och flit framför andra: och derigenom skulle ofta de fattigare Lärningar förlora et ganska nödigt understöd; ehuru de det samma ei med någon utmärckt wanart, försummelighet eller osed förwärcat. Och änteligen derest man förstår berörda stadga så, at flit och et anständigt upförande förenadt med fattigdom skal wara reglen, hwarefter desse Stipendier böra disponeras; så förlora derigenom förmögnare Mäns Barn wid våra Scholer al muntran til dygd och Lärgirighet: och det är naturligt, at belöningars utdelande åt de fattigare måste på sådant sätt hälst hos Barn, som ei så noga göra afseende på förmögenheten, snarare dämpa, än uplifwa täflan, då de förmögnare, ehuru lika eller mera förtjente, än de fattige, se sig likwäl förbigångna. Utom dess, så länge de fattige lärlingars antal wid våra Scholer ei är determineradt; har dispositionen af desse beneficier blott åt fattige haft andra påföljder. Ärfarenheten har wisat, huru utfattige Föräldrar, som ei hemma kunna försörja sina Barn, sätta dem i Scholan, ei i afsigt at hålla dem fort wid studier; utan endast för at i sina hus få njuta de beneficier, som Barnen af Scholan kunna tilfalla. De äro ei sällan så efterlåtne, at de ei förskaffa Barnen de dem nödige Böcker, Papper eller Bläck. Och at detta

äger grund, utmärcka de sjelfwe, då de låta Barnen ei längre hålla fort wid Studier, än de kunna sjelfwe deraf draga förmån. Detta bidrager således til at öka de medellösa lärlingars hop wid våra Scholer, det bidrager mer än mycket dertil, at våra Scholer ofta måtte hysa illa upfödde och artade Barn, de der under hopp om beneficier af fattiga föräldrar insättas. Det betager ock Läraren hog at arbeta, då han så ofta måste se de lärlingar hwars beredande til Studier kostat honom flere års möda, efter slutade Läroår antingen upoffra sig orckeslöshet, eller tilgripa sådane födokrokar, som de kunnat och bordt bestrida, utan at hafwa fåfängt sysslosatt honom. At samma missbruk warit wid Danska Scholerna inritat, wisar Scholaeordningen, som stadgar, *at när en Discipel njuter något anseeligt af Scholans Beneficier skal hans Föräldrar eller Förmyndare afgifwa försäkran för honom, det han icke utan wigtiga ord-saker skal öfwergifwa Scholan, derest han ei wil göra sig skyldig at årsätta det han åtnjutit då han kommer i stånd* (Scholæ ordn.dat.d.11 Maji 1775.)

I anseende härtil tyckes försigtigheten råda någon större warsamhet med desse Beneficiers fördelning. Och då afsigten af dem är dels fattigares understöd, dels uplifwande och täflan lärlingarne imellan; så tyckes de böra nödwändigt komma under et tweggehandta skärskådande. Utan al twifwel skulle båda dessa ändamål mera än hittils i almänhet winnas, om de til disciplarne wid Scholerna anslagne Stipendier, som ei genom någon testators egen föreskrift äro disponerade, blefwe i twenne delar söndrade; hwaraf den ena fördeltes såsom beneficier endast och allenast åt de fattige lärlingar, som ei gjordt sig dertil genom utmärckt lättja och odygd owärdige, i öfrigt blott såsom understöd, utan afseende på mer eller mindre förtjenst. Den andra delen af samma Stipendier disponerades deremot af Rector sålunda, at han med de öfrige lärares samråd för Summan anskaffade emot behörigen werificerade räkningar dels wäl inbundna och med påskrift tecknade Böcker, dels ock andra saker, som af Lärlingarne men icke af deras Föräldrar eller anhörige kunde nyttjas, hwilcka wid skeende Examen af Ephoro eller Inspectore såsom Praemier åt de förtjentaste utdelas skulle, utan afseende på mer eller mindre förmögenhet. Huru härmed egenteligen föranstaltas kunde, och hwad ännu mera kunde befordra desse præmiers wärckan på Barnen skal uti et annat Capitel framdeles blifwa föreslagit.

Skulle nu wid någon Schola så ansenlige odisponerade Stipendier finnas, at hälften deraf ei årligen behöfdes til föresagde præmier: och så wida Rector kan efter deras inköp hafwa någon behållning; så kunde den användas til inkjöpande af sådane Böcker, som wid underwisningen i Scholan nyttjas, hwilka utan at wara såsom præmier utmärckte kunde tilfalla de fattige der antagne lärningar. — För at bestyrcka nyttan af en sådan inrättning behöfwer man ei anföra de fördelar den samma haft wid Hertiglīga Paedagogium i Bützow, wid Kongl. Danska Scholerna och flerestädes. Wi hafwa den redan innom Swea gräntsor wid den berömlīga Thenstedtska Scholan i Stockholm. Dess fördelagtighet derstädes recommenderar tilräckeligen dess införande wid de publique Scholer.

Änteligen torde härwid äfwen kunna anmärckas, det lärningarne wid våra Scholer sakna al den muntran som af oskyldiga nöijen til sinnets och tanckarnas lättande kunna hämtas. Wår Scholæordning ger åtminstone ei minsta anledning til sådane.

Hwar ock en som känner människjan, och ännu mera den som känner Barn, wet huru mycket krafterna til arbete muntras och liksom förnyas genom förändring af de ämnen som sysslosätta oss, och genom den hwila sinnet får under et oskyldigt nöje. Det är ju obilligt, at neka Barn det wi ei sjelfwe kunna umbära. Så mycket mer, som genom dess tillåtande mycket ondt torde kunna förekommas, mycket godt kunna stiftas. Man ser ju Scholæ Barnen nyttja sina få ledighets timar til sina Barnslīga tidsfördrif så godt de kunna; dock ofta just ei til deras moraliska fördel. Hwad, om de nu hade tillåtelse dertil genom en publique stadga? Om de finge deruti anwisning och sällskap af en wettig och förnuftig Lärare? Om det blefwe dem et straff, at derifrån utestängas? Månne ei ganska mycket derigenom skulle kunna winnas? Månne icke mycken oart och odygd, som wid sådane tilfällen wisar sig, skulle kunna förekommas, många wackra lärdomar äfwen under lek kunna inpreglas, mycken sedlighet, inbördes kärlek, samdrägtighet och wänskap, mensklīga lifwets Band, kunna Barnen imellan knytas och befästas, samt Disciplarnes förtroende til sin Lärare så mycket mera ökas, som de sågo honom wara lika mohn om deras wälgång och nöje.

Öma människjo och Barnawänner hafwa redan länge sedan föregådt oss med berömmelīga exempel härutinnan och tillika wisat huru man til Barnens egen fördel kan draga nytta af deras

hog til oskyldiga lekar och nöijen. En *Basedow* i Dessau upmuntrar sina lärningar alla dagar 2 timar med wäxling imellan flere slags kropsrörelser. En *Resewitz* wid Closter Berge föreskrifwer spatser-gångar, kägelspel, och så kallade Erhohlungs och Ergötzungs Stunden. På samma sätt går det til wid Bützowska wid Joachimstalska Gymnasium etc. alt i Lärarnes öfwaro. Det skulle ei blifwa swårt, men wäl nyttigt, at följa et sådant efterdöme.

4:o At oskickelige Lärningars dimission ifrå Scholerna til Academien är skadelig för Samhället, för Församlingen och Lärde werlden har wår Scholæ-ordning ei underlåtit, at med tydeliga skjäl utmärcka. Den har ock til förekommande häraf Cap. 2 §. 6 et 7 föreskrifwit wissa reglor, som wid lärningars dimission af lärarne så wid Academien som Scholan i agttagas böra. Men då en ärkänd ärfarenhet wisar, at desse uti wärckställigheten förlorat sin wärckan; hälst när ingen eller åtminstone ganska få wid dimission ifrån Scholan gifwa tilkenna huru wida de tänka at länge blifwa wid *Studierna eller at antaga Sacros ordines eller om de ock wilja blott betjena sig af de wid Academien öflige exercitier* (cit.) så tyckes almänna fördelen äska någon förnyad stadga, som med mera eftertryck kunde hindra odugeliga Disciplar, at alt för tidigt lämna Scholerna, men hwilcken tillika kunde med möijeligaste försigtighet förekomma, det de Ynglingar, som icke ämnade applicera sig til Studier ei blefwe derigenom på en längre tid ifrån Academiska öfningar utestängde.

Wid en del utrikes lärosäten har man stadgat, det ingen får immatriculeras wid Academien som icke upnått en wiss ålder af 17 til 18 år. Och Danska Schol. ordn. föreskrifwer, det ingen får ifrån Scholerna dimitteras förrän han på någre månader nära upnått sit 17:e lefnadsår; samt stadgar tillika, at om en Rector Scholæ dimitterar någon, som wid examen til Student måste rejiceras; så skall samma Rector för hwar gång sådant händer pligta til Scholans Bibliothecque 20 rdalr. Detta kan fuller hafwa sin tilbörliga grund, så wida ganska få inom samma tid hinna den mognad och stadga, at de kunna handleda sig sjelfwe. Men deremot har det många swårigheter; ty igenom det förra kunna ofta de qwickare och tidigare stadgade ynglingar blifwa uppehållne, och det sednare supponerar, at det tillika skal wara præcise föreskrifwit, för huru mycket en hwar bör gjöra redo, då han wil söka Academien. Men at determinera

detta, utan någons förfång torde wara ganska swårt. Ty de lär-lingar, som wilja nyttja Scholan och Academien endast för at bereda sig til nyttige Konsterns lärande eller för at i almänhet bilda sig til almänna lefwernet kunna wärckeligen tidigare, än andra blifwa färdiga ifrån Scholan, om de äga goda natursgåf-
wor och winlägga sig om flit. De behöfwa ei heller alla de kund-
skaper, som de, hwilcka täncka fortfara wid Studierna. Här af följer då, at hwar och en borde i en sådan händelse wid inskrif-
ning til Student determinera sit walda witae genus och derefter
examineras, hwilcket tyckes äfwen i wärckställigheten blifwa
swårt och otjenligt; hälst mången ei kan hafwa gjordt sit wal,
andra kunna ei derigenom hindras, at under Academiska åren
utwälja et annat lefnadsätt: och om de skulle derifrån hindras;
så torde derigenom mycket kunna förloras.

I anseende härtil kan man ei annat, än anse för betydligt och
til äfwentyrskadeligt, at determinera wisse lefnadsår, som
skola wara tilbragte eller wisse kundskaper, som skola wara
inhämtade innan någon lärling får biwista Academien; hälst
tiden til mognad, framsteg och determination af lefnadsarten,
hwarefter behof af insigter bör mättas, är hos olika Ynglingar
så ganska olika. Men här af följer dock icke, at det ju wore högst
nödigt, det något blifwe fastställt til förekommande af yng-
lingarnas otidiga afgang ifrån Scholerna; hälst deras, som se-
dermera wilja wid Studierna fortfara: ehuru det synes nog be-
swärligt, at finna något medel häremot, som icke blifwe någ-
rom til förfång eller ock lika som den redan faststälde stadgan
i utöfningen utan wärckan. Skulle det likwäl anses rådeligt och
nyttigt, at determinera wissa lefnadsår inom hwilcka ingen
får biwista Academien på egen hand; så måste nödwändigt
deruti wara undantag. Och i en händelse man skulle finna, det
ofwannämde osed kunde förekommas, om de kundskaper noga
föreskrefwos, för hwilcka en dimittendus bör göra reda; så
tyckes nödwändigheten fordra, at man tillika gör en hos oss
hittills okänd skillnad imellan en Studiosus artium och litera-
rum, samt genom nyss nämnde föreskrift utmärker densamma.
Om nu hwar och en Yngling blifwe förbunden, at wid Student
Examen gifwa tilkänna sin determination, såsom antingen ar-
tium eller literarum Studiosus och derefter examinerad, samt
uti Matriculen och Studente Brefwet nämnd; så torde til äfwen-
tyrs något kunna winnas; hälst om den olika Krets inom hwil-
cken hwarje af desse olika Studenter kunde hoppas sin framtida

befordran blifwe i det nogaste utstakad. Ätminstone tror man,
at de fläste för at ei bereda sig framtida hinder skulle begära
ciwitatem Academicam såsom Studiosi literarum: och derest
desse wille sedermera wäxla om i sin determination, kunde
hwarcken samhället eller lärda werlden derwid lida. Men en
Studiosus artium borde ei få den förres rättigheter, utan at, wid
nästa examen, som han undergå skulle, göra särskilt reda för de
kundskaper hwilcka han såsom Studiosus literarum wid imma-
triculeringen bordt äga, hwarföre ock hwar en Examinandus
borde producera sit Studente bref hwilcket i anseende til båda
kunde blifwa wid alla tilfällen et säkert kännemärcke på deras
första profecter; hälst om Examen blifwe mera accurat och det,
til mera muntran för dem som skola dimitteras, blifwo förbu-
dit, at imatriculera Barn och ABC Poikar til Studenter.

Detta är dock et Förslag, om hwilckets lätta wärckställighet
och påfölgder, man ei kan gje försäkran af andras exempel.

Cap. 3.

Om Läro-Mästarens och Disciplarnas pligt och förhållande¹.

1:o Då en Scholæ ordning bör wara lag för både Lärare och
Lärlingar; så är naturligt, at den bör innehålla de förbindelser
dem åligga, och tillika i möjligaste måtto sörja för deras i agt-
tagande. De föreskrifter som uti vår Scholæ ordnings 3.Cap.
äro stadgade swara emot denne en Scholæ ordnings egenskap i
den mohn de utstaka de fläste pligter, som en Lärare bör efter-
komma, hwilcka dels äro bundne på Lärarnes samwete, dels
ock wid åsidossättandet förbindas med warningar och med Sus-
pension på någon tid eller beständigt.

Men då alt detta fordrar et det nogaste inseende öfwer Lär-
arne wid våra Scholer, hwilcket, utom Gymnasierna der Con-
sistorier äro, ei kan ärhållas, emedan Inspectionerne öfwer
Scholerna hos oss äro bisysslor, som förwaltas af nog sysslo-
satte Embetsmän: och då utom dess considerationer tilkomma;
så torde man ei undra, om ofwannämde föreskrifter ei skulle
kunna nog handhafwas. Sant är, at en Lärare bör wara en Sam-

¹) I marginalen står: Se Sch.ordn. år 1724. Cap:3.

wetsman, som är öm om sina pligter, och tjenligast wore om ingen annan dertil utsåges, än den, som gåfwe det sannolikaste hopp om at wara det. Men om han ock ei är det, om han låter leda sig af enskilte afsigter; så borde bewekande skjäl, at wårda sin pligt ligga honom för ögon. Få Sysslor gifwas, hwilckas förwältning kommer så mycket an på dess föreståndares redeliga hjerta och hog, at gagna, som Scholæ Sysslor. En Scholæ lärare har tusende tilfällen til förewändningar, för at skydda sin efterlåtenhet. At wilja förmå honom med blotta hotelser och stränga stadgar torde föga uträtta. Det är just dessas natur, at föda af sig en farhoga, som leder den felagtige på wägen til nya undanflickter och redogjorelsen kan sällan bli honom farlig, om han känner sina fördelar. Jag talar ei om en ögonskenlig odugelighet eller om de grofwa förbrytelser, såsom en utmärkt liderlighet, en fortfarande försummelse m. m. ehuru intet är som icke et öfwerdrifwit medlidande och flere considerationer torde kunna fördraga. En Scholælärare kan gjöra nog skada, utan at wara uppenbart felagtig. Han kan ofta synas hafwa gjort alt, då han gjort minst och det torde wid närwarande författning stundom wara swårt nog, at döma billigt om hans förtjenster. Detta alt har man å flere orter begynt inse och derföre gjordt sig angelägen om sådane författningar, som lämpade efter orternes och inrättningarnas olika beskaffenhet deremot funnits tjenlige. Med en nogare detaillerad utredning af deras pligter har man under möjligaste noggranhet och försigtighet sökt utstaka, hwad belöning en trogen, en nitfull Lärare har at wänta, hwad fara den försummelige, den hårde, den wårdslöse löper, huru båda skola blifwa utmärckte, och huru man lättast skal kunna förmå dem, at utmärcka sig sjelfwe m. m. såsom i Sachsen. Man har föreskrifwit Lärarne oryggeliga instructioner och förordnat en Director ensamt til deras handhafwande såsom i Bützow. Man har stadgat deras förbindelser uti mera fulständige Scholordningar och tilsatt wisse Inspectorer, de der skiftewis hafwa dageligt inseende öfwer efterlefwenden, såsom i Halle. Man har för de Lärare, som utmärcka sig med Flit och arbete til sina Lärlingars förkofran utsatt præmier af 10 til 20 rdal:r och ålagdt Professorerne wid Academien, at til kongl.Cancelliet hwart femte år inberätta ifrån hwilcka Scholer de skickeligaste och ifrån hwilcka de slätaste Ynglingar kommit til Academien, såsom wid Danska Scholerna.

Så säkert det nu är, at man begynner Scholernas förbättring

på fördelagtigaste sidan, då man gör sig angelägen om skickelige Lärare och söker förmå dem til al möjlig nit och trohet; så oförnekligt lærer det ock wara, at förenämde granlagenhet blir hufwudsakelig uti en Scholæordning, så wida den skal gälla som lag i Lärarens hand och om wärckan af dess förbindande kraft ei skal uphöra. Men då man ei wågar gå in i förslag af et större betydande; så kan ei heller här nogare utmärckas på hwad sätt man skulle bäst kunna förena Scholælärarens egen fördel med deras flit och trohet emot lärlingarne, hwilcket hos oss i brist af et nogare och tätare inseende tyckes mer än annorstädes wara nödwändig. Imedlertid torde det, som pag.52 om de förmögnares afgift til Lärarne anfördt är ei ringa dertil bidraga.

2:o Föreskrifwer fuller wår Scholæordning hwad rättigheter en Lärare har öfwer sina lärlingar; men tyckes ei hafwa nog determinerad, huru desse böra anses i relation emot Föräldrarnes. Mer än ofta händer, at desse rättigheter komma i collision, hwilcket ordsakar ei liten oreda. Så nödigt det derföre är, at desse lärarnes rättigheter inskränckas til föräldrarnes säkerhet innom wissa billiga gränssor; så önskeligt wore det ock för ömsinte Lärare, at få et måtteligt band lagdt på Klemmige Föräldrar, som blinda i kärlek til sina Barn ei allenast förderfwa dem, utan ock i många afseenden oroa, bekymra och ofta hindra en rättskaffens Lärare i fullgjörandet af sin pligt, så emot dem, som andra hans lärlingar. Det är en fråga, som torde förtjena at afgjöras: Om de Barn, som uti Statens allmänna lärohus underwisas antingen aldeles fritt eller emot en obetydelig afgift mera höra det allmänna eller Föräldrarne til så länge de njuta samma underwisning? Emedan answaret för Barnens Moralitet, seder och upförande just derpå beror.

Frågan skulle lättare kunna beswaras, om inrättningen af våra Scholer wore sådan, som den är wid en del utländska, såsom Scholan i Waysenhuset wid Halle, Gymnasium i Closter Berge, en del Berlinska med fl., der största antalet lärlingar bo och underhållas på Scholan under lärarnes närmaste inseende antingen för publique kostnad, eller såsom pensionairer emot en wiss summas afgift quartaliter til lärohusets Cassa. Men då lärlingarne i våra Scholer njuta blott underwisning och då de utom lectionstiden stå äfwen så mycket under Föräldrarnes eller andre Förwanters hand och wård, som wid läsningen under lärarnes, så möta wid Disciplins och ordnings hållande flere swårigheter, äfwen som det är swårare, at afgjöra på hwad sätt

man med nog eftertryck skulle kunna befordra en god moralitets och sedighets tiltagande ibland ungdomen wid en publique Schola, samt å hwars answar det bör bindas, om det skulle saknas. Imedlertid torde detta Cap:ts 4:de anmärckning innehålla något, som til äfwentyrers ei skulle i denna afsigt finnas otjenligt.

3:o Den delen af en Scholælärares pligter som rörer underwisningen Cap.3.§.6.7.9 är lämpad til hwar och en lärare i allmänhet. Dock finnes här ibland §.7. den föreskrift, det lärarne skola *sit arbete sålunda inrätta, at ungdomen måtte först lära Språken och the wetenskaper, som aldeles hängja rå minnet emedan thet ännu är friskt och färdigt, banande på thetta sättet sina Disciplar en jemn wäg til the Discipliner som fordra et nogare judicium.* Då denna stadga nödwändigt måste äfwen hafwa afseende på lärosättet wid Triwial Scholerna i almenhet; så bör här ei förbigås, at oagtadt den strax derpå följande warning för en alt för mycken och otidig utanläsning; så torde dock förenämde föreskrift kunna gifwa anledning til dess bibehållande och tillika skydda en för lärlingarne mindre fördelagtig läromethode, som mera syftar på minnets skärpande, än förståndets upodling. Då man bör wara säker, at detta strider emot höga Lagstiftarens afsigt; kan det wara nog, at här hafwa gjordt anmärckningen; och det skulle til äfwentyrers wara öwerflödigt, at här wisa, huru nödwändigt det är för en Lärare, at wid underwisningen i språk wara äfwen så mycket, om ei mera angelägen om Förståndets, som minnets upodling hos Barn, hålst i första underwisningsåren; huru mycket Omdömet hos Barn förlorar igenom blotta minnets tidiga skärpande, hwad ansenligt deremot Barna minnet winner, derest intet åt det samma förtros, som icke Omdömet förut fattadt, huru bådas upodling i det närmaste bör förenas, och at i annor händelse

Minnet utom tanckar
Blir likt en dictionaire,
Der glos-tals al ting wankar
Men ingen mening är.

Utom dess hörer ytterligare utredning af detta ämnet ei hit.

4:o Det är så naturligt, som billigt, at en Scholæordning bör wara regel äfwen för lärlingarnas förhållande. Derföre ålägges dem ock wissa förbindelser uti wår Scholæordning Cap.3.§.10. 11.12.; men då man nogare granskar desse §§. finner man dem

innehålla blott de almännaste en lärlings pligter, hwilcka torde i tillämpningen ei kunna sträcka sig til flere ärforderliga tilfällen, de der således lämnas fritt i lärarens händer. Utom dess förlora desse föreskrifter sin wärckan, i det en Scholæordning sällan kommer i Lärlingens hand; hwaraf händer, at han blott af lärarens mun får weta sina förbindelser. Men detta kan i närwarande författning medföra mycken oreda. Ofta kan Lärarens olika sinnelag gifwa anledning til nya och förändrade föreskrifter åt lärlingarne. Olika och ofta orätta motiwer kunna blifwa dem förestälte. Och det som är ännu betydeligare, när det kommer an på at straffa större eller mindre förseelser; så kan man hafwa tilfälle, at klanderlöst måtta det efter som hufwudet står til, och til äfwentyrers efter mer eller mindre enskilt tilgifwenhet för den felande.

Nyttan af en aldeles blind lydnad hos Barn i yngre åren lærer ännu ei wara bestyrekt med nog gällande skjäl. Och den annars så tänckande Profess. *Basedow* torde deruti gå nog wida, då han stadgar, at de i Philanthropio antagne Barn skola wisa en blind undergifwenhet til deras tolfte lefnads år. Barn äro ju menniskjor, som äga förnuft, de böra derföre förnuftigt ledas. Men härtil fordras, at de underrättas, så wida gjörligt är om nyttan och afsigten af de föreskrifter, som dem åläggas. De böra lyda sin lärare; men ei blott såsom deras Förmän och för det Lärarne hafwa magt och rätt, at dem befalla; utan såsom deras största wälgjerningsmän; och för det at desse befallningar syfta omedelbarligen på lärlingarnas wäl. En lärare, som är mohn om, at wisa sina underhafwande den förbindelse, som är imellan deras fördel och efterkommandet af de dem ålagde pligter, winner et förtroende, som friwilligt upoffrar honom en oin-skränckt lydnad, hwilcken igenom alla andra medel ei står at winna. Det kan häremot aldrig med grund föregifwas, at Barnen ei kunna inse detta, ty ärfarenheten wisar, at wi verckeligen obilligt misstro Barna förståndet, at det just härigenom winner tilwäxt och at det kan fatta ganska mycket om det med lätthet och försigtighet ledes.

För at derföre tidigt wänja Lärlingarne uti wåra Scholer wid en förnuftig och regelbunden lydnad kan det fuller wara tjenligt, at Scholæordningen uti et särskilt Capitel genom wissa lagar föreskrifwer de almänna och på hwarje Scholas lärlingar lämpelige förbindelser med utsatta straff emot hwarjehanda

förbrytelser. Men af ännu större nytta och til äfwentyrns nödwändighet tyckes det wara, at Rector med samtelige lärarne wid hwarje Schola upsatte et kort och nätt affattadt project til Scholæ Lagar, lämpade efter orten och de oseder, som der mer än annorstädes wore ibland ungdomen öflige, och i anseende til straffen efter förewarande omständigheter, samt efter de föreskrifter, som sjelfwa Scholæ ordningen härutinnan wisligen kunde hafwa stadgat. Detta project kunde sedermera underställas Inspectoris Scholæ pröfning och med hans stadfästelse bekräftat såsom oryggelig lag för lärlingarne kundgöras åtminstone en gång i månaden samt lämnas til afskrift åt den, som det åstundade eller föreburo någon okunnoghet.

Sådane lagar har man wid de fläste och berömligaste Tyska både större och mindre läroställen; antingen uti sjelfwa Scholæordningen intagne såsom wid Joachimstals Gymnasium wid Sachsiska Scholerna och Philanthropium i Dessau, eller ock särskilte, såsom wid Pædagogium i Bützow och Gymnasium i Closter Berge. De äro alla i wissa omständigheter sins imellan olika efter som orten och inrättningens beskaffenhet det fordrat. Men de af Abbot *Resewitz* i September nästledne år för ungdomen i Closter Berge föreskrifne och kundgjorde lagar tyckas dock böra för många andra hafwa företräde. De wittna om en rättskaffens nit för Guds frugtan, dygd, flit, ordning och sedighet, om et ömt hjerta, om menniskjokärlek och om et wäl måttadt medlidande med den felande. Han har deruti bemödat sig, at inplanta föragt för odygd och olydnad samt blygsel för straffet, som derigenom ådrages. Han har sökt mota den skada, som en missbrukad aga kan åstadkomma, och han har tagit sådane utvägar, hwarigenom intet motiwum virtutis tages af kropslig aga, hwilcket då det sker, aldrig annat kan, än wara skadeligt; hälst swedan werckar kort och ganska litet: och då alla andra motiwer äro utan påfölgd; så är subjectet redan så förderfwat, at det står swåriligen at förbättra i en ordentelig Schola, utom andras alt för stora skada.

Så säkert det nu är, at hårdhet å ena och efterlåtenhet å andra sidan förderfwa al upfostran; så öfvertygad kan man ock göra sig, at en inrättning i likhet med hwad anført är skulle wid våra Scholer ansenligt bidraga til bibehållande af medelvägen härutinnan och å alla sidor lätta befrämjandet af moralitet och goda seder. Det blefwe lättare för lärarne, at blott handhafwa

lagar, än at både föreskrifwa och under det samma befordra deras efterlefnad. Och det blefwe lättare för Lärlingarne, at i agttaga sina pligter, då de samma woro dem styckewis föreskrefne och det på et bindande sätt. Ordning och sedighet ibland ungdomen skulle med mindre swårigheter kunna bibehållas, de förefallande förbrytelser skulle med alfwarsamhet, men ock med en måttelig stränghet blifwa ansedde, och straffens ändamål de felandes förbättring på lämpeligare sätt och med största sannolikhet säkrare winnas. Derest ock samma lagars aldeles obrottsliga efterlefnad blefwe ansett såsom et medel til winnande af det högsta præmium; så skulle frugten af dem blifwa ännu mera widsträkt. Man skulle likwäl ei wåga yrcka fördelen af en sådan inrättning med så mycken trygghet, derest ei öfvertygelsen derom härledde sig ifrån den ärfarenhet, som närwarande är inhämtad å de orter inrättningen warit öflig.

5:to Ganska wisligen föreskrifwer Scholæordningen Cap.3. §§.3.4.det ungdomen bör tillhållas, at flitigt biwista almäna Gudstjensten samt derwid under en lärares inseende hållas til ordning och upmärksamhet, så at man sedermera kan för de afhörde Predikningar fordra redo. Men hwarcken uti desse anförde §.§. eller annorstädes i Scholæordningen gifwes minsta anledning til skyddande af den inrättning, som i de Skånska och flere Städer finnas, i anledning hwaraf Scholæungdomen måste wårda både sång och Klockare upppassning wid den offentliga Gudstjensten. Om derföre detta blott skulle wara en osed, som grundar sig endast på et gammalt förmodeligen af Cantorer och kyrckobetjenter infördt bruk, så skulle man tro den samma, så mycket lättare kunde häfwas. Men derest någon i äldre tiderna stadgad, och på dem passande okänd författning skulle gifwit härtil anledning, så nödgas man här anmärcka, det en sådan inrättning äfwen som den wid begrafningar och den i Skåne om Högtidsaftnarne öflige Sången utanför Stadsinwånarnes hus medförer ganska mycken olägenhet och skada så wäl för lärlingarne som för våra Scholer i almänhet. Ty 1:o händer här af, at förmögnare och hederligare mäns Barn aldeles afhållas ifrån våra Scholer. Hwem kan ock undra, at en man af bättre stånd och anseende ei gjerna ser sit Barn i Kyrckan förrätta Klockare drengens Sysslor, eller på gatan för Borgerskapets hus genom sång förtjena sig några Styfrar? 2:do Kan det ei förekommas, så länge denna inrättning bibehålles, at många Barn i starck kjöld och owäder taga skada til helsan. 3:o Kan ordning och stilhet

lärlingarne imellan under Gudstjensten ei så lätt bibehållas, då de skola ymsom skjöta de dem ålagde förrättningar. 4:o förlora Barnen ganska mycket af den upmärksamhet de borde använda och den agtning de borde hysa för almäna Gudstjensten, då de biwista den såsom officianter. 5:o Blifwa Lärlingarne genom den wid Begräfningar skeende sången ganska ofta ifrån sina lectioner uppehållne och förhindrade. At förtiga flere tillfällige olägenheter, som alt detta medförer. Detta anförde torde nog bestyrcka, at förenämde inrättningar äro mera skadelige för våra Scholer, än de kunna för Disciplarne och lärarne wara indrägtige; hälst i en tid, då man anser den om Högtiderna anstälde sången för en tunga, et tiggerie och ofta regaleras hela Scholan med en tiggare portion.

Alt sådant finner man å främmande orter äfwen så wäl som hos oss. Men med den betydliga skiljnad och inskränckning, som motar de påföljder, som det har wid våra Scholer. I Pommern, i Sachsen och flerstädes, der man bibehållit Lärlingarne wid en del sådane gjöromål, har man af de fattigare uttagit så många, som nödwändigt dertil warit nödige och i öfrigt frikallat alla de andre derifrån. Häråf händer, at de, som lyckan satt i behof af understöd, härigenom kunna winna något och de öfrige betungas ei mot sin wilja med främmande Sysslor. Då man besinnar, det Stadsförsamlingarne hos oss i almänhet merendels njuta största fördelen af våra Triwial Scholer och likwäl allermåst bidra til deras wid magthållande; så tyckes ei wara obilligt, om de förbundes årligen betala någon wiss Summa för den kyrckjotjenst Scholælärlingarne förrätta, äfwen som det torde kunna med fördel updragas endast de i Scholen antagne fattige Gratister, at emot denna wedergjälning förestå Sången och flere sådane förrättningar, som det redan å en del orter är öfligt. Desse kunde äfwen åtaga sig den wid Begräfningar och om Högtidsaftnarne wanlige sången, derest den sednare bör bibehållas; hwaremot ganska mycket anföras kunde; så wida man af Stadsinwånarne kunde hoppas någon emot denna lilla inkomst swarande wälwilja; eller så wida den kunde umbäras af Scholæ Betjenter, hwilckas torftighet äfwen til desse styfrar ännu öfwerwäger alla de skjäl man kunde och borde andraga. Imedlertid är det nödwändigt, at sådane inrättningar eller oseder, som äro Barnen til olägenhet, afskaffas eller inskränckas, innan man med skjäl kan wänta, at de hederligare i landet af god wilja skola förtro sina Barn åt publique Scholer.

Cap. 4.

Om Scholæ Betjenternas lön och Befordran.

1:o. Uti alla stånd och lefnadsarter finner man det en Sysslas större eller mindre fördelagtighet har et omedelbart inflytande på dem, som anmäla sig til dess beklädande. Så obilligt det wore, at å ena sidan neka, det ju oskickelige sökande infinna sig äfwen wid en fördelagtigare ledighet: så säker kan man å andra sidan wara, at ju större inkomsterna äro: dessdo större är ock de skickeligare Sökandes antal och fölgagteligen walet wid dess besättjande lättare. På samma sätt är det med Sysslors bestridande. I almänhet kan man altid wid en sysslas förwältning wara säker om så mycket större trohet, som de ordentliga inkomsterna wid Sysslan äro större. Åtminstone äro anledningarna til underslef och wårdslöshet då färre: och man kan med mera styreka tilhålla de tjenstgörande efterkommandet af de dem ålagde pligter.

Wille man häråf göra tillämpning på sysslorna wid våra Triwial Scholer; så lærer den ofelbart utfalla til samma Scholers ringa fördel. Det kan så mycket mindre nekas, at löner och inkomsterna wid dem äro til mästa delen aldeles otillräckelige och usla, som de hafwa samma omdöme ei allena i *Schol-ordn. Cap.4* utan ock i *Kongl.Resol.å Pr. Skpts Besw.d.23 Dec.1747. §.6.* m. m. hwilcket dock tyckes wara öfwerflödigt at anföras, då de flästa Scholæ Betjentes och besynnerligen Collegers tryckande fattigdom och uselhet är et talande wittne om lönernas otillräckelighet. Jag har med flere fått inhämta detta af en nog kånbar ärfarenhet. Sedan år 1770. har jag å en fattig ort Helsingborg innehaft en sådan syssla, wid hwilcken lönen förwandlad i penningar sällan öfwerskridit halfwa årets kostnader til tarfweligt uppehälle. Så långt et litet arf och några wid priwat information samlade Plåtar kunde sträcka sig, hafwa de någorlunda understödt nödortfarna. Men då nu denna lilla egendom äfwen blifwit medtagen; så tyckes utsigterna för en framtid blifwa bistrare, än at de skulle kunna med stilla sinne wäntas, hälst då befordringswägen til bättre inkomster blir ju längre ju trångare. Sannerligen, inwärtas tilfredsställelse, at hafwa rätteligen anlagdt sin ungdoms tid och at derpå hafwa användt förmögenhet blir i sådane omständigheter mera anledning til egen förbräelse, än til tröst. Men om fleres lika öde kunde efter ordsprå-

ket gje någon wärckelig tröst, så saknas det icke. Man skulle kunna anföra flere Scholæ Betjenter, som stundom ei kunna göra sig 50 Plåtars lön, då de likwäl derföre skola föda och kläda sig anständigt, ärlägga skatt, hålla sig med Ljus m. m. och köpa nödige Böcker. At detta har många påföljder, som för våra Scholer kunna wara och wärckeligen äro skadeliga synes ei wara swårt, at wisa. Sådant kan ju betaga den bästa, den idogaste lärare hog och lust, at arbeta; det betager honom det nödwändigaste tolamodet och munterheten, det föresätter ofta hans sinne i et bekymmer och en oro, som gör honom emot sina lärningar murrisk, utan at det är hans naturelle eller wana och utan at man kan med tilbörligt eftertryck förewita honom en swaghet, som är så mycket understödd. Och då en så torftig Scholæ lärare jemte omsorgen om de anförtrödde Barnens förkofran måste draga en större om dagelig föda; så kan man ju ei undra, om den fjermare skulle få wika för den närmare. Detta har ock en annan påföljd af ei mindre betydelighet. Om en så ringa lönt Scholælärare ei skal upoffra lifwet åt hunger, sedan han dels wid Academien, dels under sysslans förvaltning förtärt arf och egen förmögenhet, så måste han med tiggande och böner anlita ofta obenägne Stads Inwånare om 7 måltider mat i wekan. Oftast måtte han nöja sig med et nesligt afslag. Men har han ock lyckan at winna detta nödwändiga understöd; så försattes han derigenom i en förbindelse, som mer än al Scholæordning wärkar på utöfningen af hans syssla. De af Borgerskapet, som känna hans nöd, förstå nog at wärdera den wälgjerning de göra honom, för at wid förlust deraf fordra, at han utförer sin syssla efter deras hufwud än wid Barnens flyttning och transporterande, än wid disciplinens hållande och wid undersökningar om de Barnen imellan föregångna oförrätter m. m. hwarwid ei sällan sådane klagomål förekomma, som härleda sig endast ifrån den swartaste hämndgirighet och arghet sjelfwa Barnens Föräldrar och anhörige imellan. Huru skal wäl en lärare wid sådane tilfällen förhålla sig, då han lefwer på nådebröd? är han ock samwetsgrann och öm, det han bör wara, så är likwäl ei underligt, om han skulle stadna i oöfwerwinneliga frestelser och i bekymmer, utur hwilcka han swårligen kan utreda sig.

Då detta alt uti nogare öfwerwägande tages hälst af dem, som under någon slags egen ärfarenhet lärdt känna beskaffenheten och påföljderne af det anförde; så kan å ena sidan ei nekas at

många Scholæ Betjentes omständigheter äro i högsta måtto beklagan och medlidan wärde och å andra sidan, at desse omständigheter kunna mer än mycket gifwa anledning til en mindre sorgfällighet, än den de borde draga om sina lärlingars förkofran och framsteg, och at följagteligen våra Scholer härigenom i allmänhet lida. Här af tyckes ock ytterligare följa, det våra Scholers förbättring fordrar utwägar til förbättring å de löner och inkomster som Sysslorna derwid äro tillslagne. Men då almäna Cassorna uti en reglerad Stat förmodel. ei gifwa hopp om tilgång til någon tilökning, så tyckes billigare at Samhällets enskilte ledamöter hidrogo på lämpeligt sätt til så gagneliga inrättningars uphjelpande, än at de skulle båda til det allmännas och Priwatorum skada öfwerlämnas åt sit öde. Här får man då ny styrcka til det pag:52 anförde Förslag om inskränckning af rättigheten, at hålla private informatorer för sina Barn, om de fattigare disciplars förminskande wid våra Scholer, samt de förmögnares afgift til lärarne. Det är aldeles ofelbart, at våra Scholer, enskilte Personer och Samhället i almänhet derwid skulle winna. Och så snart almänheten blefwo betagen al anledning til fördomar emot de offentlige Scholer, samt såge en god och på våra tider lämpad disciplin wara införd; så felar ei, at de skulle winna dess förtroende; utan at något skulle anse förbud emot enskilte informatorer för et twång. Men wunne Scholerna blott et sådant förtroende: så skulle de ock snart blifwa fournerade på nog lärlingar af både högre och lägre stånd, så wäl nu som i äldre tider, då både Grefwar, Baroner och adelige bewistade de almäna Scholer, hwilcket å en del utrikes orter ei ännu hunnit blifwa så wanhederligt, som hos oss: men et större antal lärlingar af förmögne Föräldrar skulle efter ofwänande förslag snart sätta lärlingarne¹ öfwer de omsorger som hindra dem, at med lätt och muntert sinne skjöta sina sysslor, samt med det samma göra dem mera än hittills intresserade för sina lärlingars profecter.

2:o. Et det owärderligaste wedermäle af höga öfwerhetens nådigaste sorgfällighet om någon muntran för fattige Scholæ Betjenter ligger uti höga befallningen Schol.ordn. Cap.4 § 1. *det Biskoppar och Consistorier skola låta deras befordran wara sig om hjertat: samt at Kgl.Majt wil meriterade Scholæ Betjenter med al Kgl. ynnest och nådig benägenhet anse, då de i underdanighet til befordran föreslagne warda.* Hopp om åtnjutande af

¹) Skrivfel för lärarne. (Utgivarens anm.)

den höga nåd, som häruti är förwarad, är det enda, som i våra tider gjordt de smärre Scholæ Sysslor begärlige och i någon måtto lättat de fattige Scholæ Lärares börda. Men då kretsen innom hwilcken detta hopp skal nå sin fullbordan är nog inskränckt, och befordingar tillika fordra flere tjenstår, än för detta, så är ei underligt, om mången Scholæ lärare förlorar hoppet innan han hunnit afwagta dess fullnad. Och at detta har mindre fördelagtiga påföljder för våra Scholer tyckes wara mer än tydeligt. Utom dess underställes högre och mognare omdöme

A) om det är gagneligt för Samhället, för Scholerna, för Församlingen, at blott Candidati ministerii blifwa Scholæ lärare, eller at de som blifwa Scholæ lärare, hafwa sin befordingswäg blott inom Prästeståndet? Komma deras gjöromål i något öfwevens; så är ock skilnaden ganska betydlig. En Scholæ lärare kan äga alla de insigter och egenskaper, som fordras innom den krets hans sysslor sträcka sig, och likwäl ei wara hwarken Predikant eller egentelig Theolog. Deremot kunna ock många skickelige Prästeämnen wara aldeles odugelige til Scholæ Sysslor. Man medgjer, at ibland skickelige Scholælärare äfwen de finnas, som hafwa gåwor at blifwa Lärare i Församlingen. Man medgjer ock, at de finnas, som jemte det de bewaka troget sina Lärosysslor wid Scholan, tillika öfwa sig i de en Präst nödige egenskaper. Men då båda dessa gjöromåls beskaffenhet nogare öfwerwägas och det tillika anmärckes, at en Scholæ lärare behöfwer al sin ledighets tid, för at öka sina insigter, så kan aldrig nekas, at ju de äro och måste nödwändigt wara ganska få, som utan någons förfång til egen och andras uppbyggelse och fördel kunna på en gång wårda et och öfwa sig i et annat lika så betydande gjöromål. Antingen försummas lärlingarne igenom lärarens Predikande och Präste Sysslornas förwaltande. Eller ock derest Läraren har werckelig hog, at tjena sina lärningar, så underlåter han den förra öfningen: hwaraf måste följa, at han blir oförfaren i Predikande och Präste Sysslor. Men häraf kan ock hända, at en sådan Scholæ Betjent då han söker sin befordingan ifrån Scholan ofta kan winna flere Förslag til Pastorat, än röster wid kallelsen dertil, hwilcket håller honom alt längre qwar wid Sysslan: och ho skulle wid dessa considerationer anse för underligt, om de fläste släta och oförfarna Präster skulle komma ifrån Scholerna til Pastorater, de der oöfwade i Emбетet och dess förvaltning måste begynna lära sig det samma se-

dan de fådt Fulmagten? Mången Scholæ lärare blefwe aldrig Präst och torde til äfwentyrns så mycket bättre kunna tjena Samhället, derest han kunde wid sin syssla hafwa tarfwelig utkomst, eller ock såge någon annan wäg för sig, at söka sin dageliga föda och sin framtida lycka.

B) underkastas et wärdigare och högre omdöme, hwad ordningen och tiden til Scholæ Lärares befordingan kan hafwa för påföljder til våra Scholers fördel eller skada. Kgl. Schol.ordn. Cap.§. cit: försäkrar, det Scholælärare *efter 7 til 8 års förlopp skola wara utur oket släpte*, och at *et år uti deras trägna och mödosamma Syssla bör räknas emot en annans twenne*. Wid det senare har man hållit sig sedan antalet af tjensteår blifwit befordinggrund och aldeles förgätit det förra eller de determinerade 7. til 8 år. Här af händer, at då en Scholælärare tjenar i et större Stift der adjuncternas antal stiger til några hundrade, och der följagteligen et större antal tjensteår behöfwes för dem, som kunna hoppas befordingan; så måste han tjena ei blott 7 eller 8 utan 14, 16 år och deröfwer innan han kan med sina tjensteår wäga upp emot Transportsökande Pastorer och gamla adjunc-ter. Änteligen kommer här til, det skickelige och förtjente Collegae, ehuru minst lönte och med det trälsammaste arbete belastade ei hafwa någon owilckorlig rättighet til winnande af transport til de bättre Sysslor innom Scholæwärrcket, såsom mera lönande Collegat eller Rectorat; hwilcka än af academiska Adjuncter, än af blotta Docenter eller andre, som aldrig tjent wid Scholæwärrcket, sökas och winnas; så at i våra tider en Collega, ehuru skickelig och förtjent han är och bewist sig wara, sällan får gjöra sig säkert hopp, at genom något högre steg innom wärrcket få förändra sin ställning och förbättra sina omständigheter. Om skadan här af blefwe endast Scholæ Betjentens, så wore den drägelig. Men det är Samhället i almänhet och sjelfwa Scholerna i synnerhet som härwid mäst lida. Har en sådan fattig Collega eller Scholæ lärare ei en utmärckt sinnesstyrcka, en besynnerlig hog för underwisningen, sälsynte egenskaper; har han ei sin utkomst den de fläste åtminstone Collegæ sakna; han må wara den skickeligaste, han blir dock odugelig. Han lefwer wid trånga wilkoher, och underhålles af hopp. Så länge detta är qwart så nöjes han med sin lott. Men innan 10 til 12 arbetsår äro förbi, så är det förlorat. Han tröttnar, blir hoglös och efterlåten emot sina lärningar, hans sinne blir knorriskt, han tåler hwarken dem eller sig sjelf, och hwad nytta han

då gör, är lätt at finna. Får han ock omsider et Pastorat, så har hans sinne redan fådt en daning, som gör det swårare för honom at derwid arbeta sig upp; utan torde han se sig bäst före, om han förvandlar sina öfrige lefnadsår til hwilodagar och låter en Adjunct bestrida embetet. Då förenämde fölgder tyckes wara genom en den naturligaste kädja förenade med sit ursprung, så skulle det wara öfwerflödigt, at här wela söka styrcka för dem uti någon ärfarenhet. I det stället wågar man til wärdigare skärskådande och bepröfwande underställa, om icke flere af desse olägenheter utan obillighet och någons förfång kunde motas, derest a) det blefwe skickelige bepröfwade Collegis som i Danska riket (se anförde Sch:ordning.) förbehållit, at framför andra utom Scholæwårcket tjenande, befordras antingen til mera lönande Collegat el. Rectorat. Häruti tyckes wara så mycket större billighet, som då insigterna äro bepröfwade, den med största sannolikhet bör anses tjenligast, som innom wårcket warit tienstgjörande, och ehuru under mindre utkomst, lärdt sig känna förvaltningen af den Syssla han söker. b) derest de Scholæ Betjenter, ware sig Rector eller Collega, som ei äro Präster eller hafwa egen drift och besynnerliga natursgåfwor til Predikoembetet, finge rättighet, at söka sin lyckas fortsättjande wid andre nyttiga wårck i Riket, hwartil de kunde wisa sig äga skickelighet på sätt, som dem kunde blifwa föreskrifwit. Så går det til i Danska riket; i Meklenb-Schwerin och å flere ställen, ei til ringa fördel för sjelfwa Scholerna. Och hwi skulle ei en Scholæ Betjent, som gjordt til exempel Mathematique och Geometrie til sit hufwudyrcke kunna nyttjas wid en Ciwil syssla äfwen så wäl som en Skrifware en Landtmätare m. fl.? Åtminstone bör man wänta af honom så mycket skickelighet dertil, som til Prästeståndet. Hwi skulle en ärfaren, en för lärdom känd och bepröfwad Rector Scholæ ei få med hopp om befordran anmäla sig til en ledig Profession uti Eloquencen, uti Grækiskan m. m., hwilcka han under egen öfning lärdt känna så wäl som mången academisk adjunct? Då likwäl de senare ofta framför skickelige och förfarne Scholæ lärare få tillträda de mäst lönande Scholæ Sysslor m. m. c) Tyckes äfwen det förtjena et närmare öfwerwägande, om icke sjelfwa Scholæwårckets fördel och flor fordrar, det de lärare som ei täncka derwid tilbringa alla sina lefnadsår ei blifwa förlänge wid Scholerna uppehållne; utan innom någon wiss förelagd tid ofelbart derifrån befordrade. Åtminstone tyckes wår gamla Scholæord-

ning wisligen hafwa derpå gjort afseende då der stadgas, at deras befordran ifrån Scholen bör ske *åtminstone innom Sju eller åtta års tienstgjöring, på thet at them som wid informationswårcket arbeta, al rättwisa ske må, och the med så mycket större lust gjöra sit embete och andre unge och dugelige ämnen intet afskräckjas ifrån et arbete som hafwer mycken mödo med sig men ringa wedergällning.* (wid. Sch.ord l.c.) Instructionen för lärarne wid Hertiglīga Pædagogium i Bützow under d.16 Sept 1767. utmärker en dylik sorgfällighet til förekommande af den efterlåtenhet wid underwisingswårcket, som härrörer af utgamla Lärare. Den lyder § 28 sålunda "dagegen bestätigen wir hiemit gnädigst, allen denjenigen, welche drey Jahre, als Præceptores bey unserm Pædagogio mit redlicher Fleiss und Treue, bey einen anständigen christlichen Wandel, nach der ihnen nunmehr von Uns ertheilten gemessenen Vorschrift werden gearbeitet haben, die unterm 6:ten August 1764. in Forma patente ihnen ertheilte landesväterliche Versicherung, dass, nach dem sie gegen das Ende solcher dreyer Jahre von unserm Directore Pædagogii mit Betzeugung ihres bisherigen Wohlverhaltens Uns unterthänigst anangezeigt worden, Wir zu Belohnung ihrer bey Unserm Pædagogio bewiesenen Treue, *sie nach Ablauf der dreij Jahre zu anständigen Aemtern vorzüglich und unfehlbar zu befördern* gnädigst Bedacht nehmen wollen. In solcher Absicht hat jeder Præceptor ein halbes Jahr vor dem Ablauf seinen triennii dem Directori hievon Anzeige zu machen, und ihn getziemend zu ersuchen, nach maasgabe des N:o 33 der ihm ertheilten Instruction hievon an uns unterthänigst zu berichten". Men då man ei bör frugta, det en lärare wid måttelige wilkoer skulle tröttna innom de uti wår Scholæordning wisligen determinerade 7 eller 8 år; så tyckes det å ena sidan äfwen så billigt, at ei förkorta desse år, som det å andra sidan torde lända både det almänna, Scholerne och lärare til fördel, om samma tjenste tid blefwe innom dessa år så inskränkt, at ingen, som ämnade söka sig til annan Syssla blefwe wid Scholan öfwer föreslagne tid qwarhållen. Det wore det Almänna til fördel i den mohn, det kunde wänta skickelige ämnen til tjenster af ännu hogfulle Scholæ lärare. Det blefwe Scholerna til fördel, i det de undginge, at bestyras af trötte Lärare; och Lärarne wunne härigenom en belöning för sin möda, hwartil höga öfwerheten redan länge sedan för detta i nåder ansett dem förtjente.

d) Änteligen, då det är owedersäjeligt, at de lärare äro för Scholerna gagneligast, hwilcka äga dels en naturlig skickelighet til underwisingswärcket, dels en så utmärckt hog derföre, at de ei åstunda förbyta sin lycka; så tyckes den 1760 projecterade Scholæordningen ganska försigtigt hafwa föreslagit någon besynnerlig muntran för desse fram för andra. Det underkastas derföre et högre omdöme, huruwida detta ändamål kunde winnas, derest en Rector, som wisat sig hafwa dimitteradt et wackert antal skickelige lärlingar och som tillika wille tilbringa sin lefnad wid underwisingen blefwe hugnad med Professors namn och heder, samt en Collega af samma egenskaper med Lectors. Hopp om winnande af en Högkgl: Nåd, som utmärcker besynnerliga förtjenster wärckar ofta ibland almänheten en större täflan, än flere andra fördelar. Utom dess skulle Scholerna och lärarne derwid härigenom komma i et anseende, som skulle sätta dem öfwer det föragt, i hwilcket dels fattigdomen dels en inritad osed å flere orter försatt dem.

Cap. 5.

Om Scholæ Böcker m. m.

Scholæordningen har i 5:te Cap. 1§. ganska wisligen ålagdt Consistorierna i Riket omsorgen om nödige Böckers anskaffande för lärlingarne wid våra offentliga Scholer: och i 6:te Capit. äfwen föreskrifwit de Böcker som uti Triwial Scholerna wid underwisingen nyttjas böra. Men som efter wetenskapers och Studiers tilwäxt flere af dem blifwit för senare tider obrukelige, andre åter bliwit efter förordnande (Schol.ord.Cap.6.§. 2.) emot bättre och nyare utbytte; så har vår Scholæordning uti den delen til det mästa förlorat sig. Då nu detta åstadkommer ei allena en olikhet wid underwisingen flere Scholer imellan, utan torde tillika föranlåta til ombyte af Böcker wid ombytet af lärare, så tyckes wara högst nödigt, det en ny föreskrift härutinnan snart blefwe stadgad. Men om detta skal kunna låta sig göra, så lærer det wara af samma nödwändighet, at sörja för den brist våra Scholer lida dels på tilräckeligt förråd på böcker emot billig kostnad, dels ock på sådane, som äro nog lämpelige och til sina ändamål tjenande.

Den berömde Professor *Basedow* i Dessau har til nyttjande i sit der inrättade Philanthropium ei allena skrifwit det stora och i wissa afseender oförlikneliga Elementarwärcket utan ock ganska många andra wackra smärre arbeten. Öfwer Consist: Råd *Büsching* i Berlin har försett sit Gymnasium, öfwer hwilcket han förer direction med flere berömliga skrifter. Den för sin nit om upfostringswärcket förtjente *Dr Miller* i Göttingen har lämnat Tyska Scholælärlingarne flere wackra arbeten i händer. Hwad förträffeliga Scholæ Böcker har man icke af den lärde *Dr Ernesti Leipzig*? Utom dess hafwa en *Gessner* i Göttingen, en *Ebert* i Wittenberg, en *Scheller* med många flere winlagt sig, at genom nyttige arbeten så til Språkens, som Wetenskapernas lärande komma den okunnoge ungdomen til hjelp och gå de lärare tilhanda, som deras underwising är ombetrodd. Derest en del af desse förtjente mäns arbeten blefwe antingen blott öfwersatte eller ock af kännare genom omarbetning förwandlade til Swenska; så skulle wi snart få nog tilgång på de handböcker, som i flere ämnen ännu saknas. Wi hafwa redan bewis, at sådant med fördel kan wärckställas. Den berömliga nit för underwisingswärcket, som Assesorn och Kongl. Bibliothecarien *Giörwell* begynt ådaga lägga uti wärckställigheten af sin föresats, at förse Swenska ungdomen med nödige Scholæ Böcker, har redan gifwit oss förråd af lärorika skrifter i et och annat ämne. Och man torde kunna göra sig säker, at flere förtjente kännare af Scholæwärckets tarfwor skulle göra sig et nöje och en heder af, at kunna biträda ungdomen med dylika tjenliga arbeten; derest de icke afskräcktes dels af förlaget, som är så kostsam, dels af brist på afsättning, hwilcken hos oss efter wanligheten är mindre, än annorstädes, ehwar det ock wara må. Men desse hinder torde lätteligen kunna motas.

Sedan det blott wore afgjordt och fastställt hwilcka och hurudana Böcker wid våra Scholer skulle nyttjas och utarbetandet af dem, som saknas wore i skickelige händer öfwerlämnadt; så kunde det åläggas hwarje Schola i Riket, at prænummerera på et antal af 15 til 20 och flere Exemplar af de nya utkommande Böcker, då den prænumerations Summa, som härföre ärläggas skulle, kunde antingen af lärlingarnes Föräldrar genast betalas eller ock af Scholæ Cassan förskjutas och sedermera af disciplarne til Cassan återbetalas så fort de samma Böcker behöfde. På sådant sätt skulle icke allenast Scholæ Böckers anskaffande blifwa lättadt utan ock köpet på dem blifwa så mycket lindri-

gare, som förläggarens säkra afsättning wore stor och betydande.

Då afsigten och rummet ei kunna tillåta, at här gå in i någon fullständig afhandling om bättre och sämre Scholæ Böcker; så kan man ei heller särskilt yttra sig öfwer alla de Böcker, som uti hwarje Språk och Wetenskaps del wid våra Scholer antingen finnas redan införde, eller ock aldeles saknas, dels såsom ännu hos oss oarbetade, dels såsom fuller utkomne, men ännu ei wid Scholerna i almänhet antagne, ehuru nyttige de kunna vara. Man wil endast här exempelwis anföra något af hwarje, som torde kunna gifwa anledning at döma om det öfriga.

Uti Språken.

a) Utom det at *Swenska Språket* vårt K. Modersmål torde alt för litet wårdas wid våra Scholer i almänhet; så äro wi ock aldeles intet försedde med de Böcker, som kunna tjena til ledare wid underwisningen uti dess både orthographiska och Grammaticalska tal och skrifwande. Det lämnas, at man i många delar derom ei ännu blifwit ense, och at det är swårt gifwa regler, der ännu intet fastställt är. Men denna enighet Critici imellan lärar aldriг winnas så länge auctoritet emot auctoritet anföres. Imedlertid wore det wäl, at något wist blefwe antagit, i ordning affattadt och til ungdomens underwisning förordnat. Och då först skulle vårt Språk så wäl som andra få en auctoriserad regelbunden stadga, när ungdomen ifrån Barnåren blefwe handledd till Språkets lärande, efter et wist antagit Skrif sätt, hwilcket sedermera blefwe på efterwerlden fortplantat. Huru nödig och nyttig en *Svensk Grammatica* wore, kan den bäst döma, som några år sysslosatt sig med at bibringa Barn den latinska, ehuru på svenska affattad och äfwen utom denne ärfarenhet kan hwar och en lätt finna hwad swårigheter, hwad tids utdrägt, hwad ledsna det å alla sidor måste medföra, at lära Barn främmande Språk, då de ei känna sit egit eller äga de generelle Grundsatser, som med alla språk äro almänna. Det är just detta som kostar största mödan, hälst då man gör början med et det swåraste eller latinen: och likwäl är det just här uti man saknar handledning. Derest man deremot hade en svensk grammatica, hwilcken med tillämpning å modersmålet

innefattade blott de regler, som med flere språk äro samfälte; så skulle språklärandet ansenligen lättas. I anledning af en sådan Grammatica, hwilcken uti et bihang kunde afhandla det som speciellt hörde til Swenska Språket och gifwa anledning til öfning i sammansättningar, kunde man med liten möda för Barn bibringa dem de allerförsta begrepp uti språk, lära känna deras natursgåfwor — samt öfningens wärckan på dem, och, efter denna kännedom på et säkrare sätt urskilja olika Genier ibland dem.

Ei heller hafwa wi wid våra Scholer sådane Böcker föreskrefne, som kunna tjena til en nödig och nyttig öfning uti Swenska Språkets rena och tydeliga pronounciation och til imitation i skrifwande, hwilcken de fläste lärlingar så mycket mer behöfwa, som de i annat fall wid äldre åren torde få med nog beswärlighet behålla flere ifrån Barnåren inritade oföränderliga owanor.

b) Uti *latinska Språket* har man ännu ei hunnit afgjöra den betydliga fråga: antingen det är bättre, at ungdomen til dess lärande begynner med sådane Böcker, som egenteligen til den ändan äro författade eller ock med lättare Clasiska Auctorer. Imedlertid är det förra hos oss antagit och kan ei nekas, at det ju med nytta kan wärckställas, om sådane Böcker dertil wäljas, som på en Classisk Latin affattade äro. *Rydellii Grammatista Philosophans* lærer til detta ändamål aldriг förlora sit wärde, men man måste ock medgifwa det *Büschings* så kallade *liber latinus* täflar med den samma om förträdet, besynnerligen i anseende til wal på ämnen. Den innehåller på en Classisk latin de nyttigaste och angenämaste stycken ur Natural Historien, Theologie, Moral, oeconomie m. m. Ämnen som kunna gifwa en Lärare anledning, at jemte Språket under angenäma samtal implanta hos sina lärlingar den första kännedom af Gud, af werlden af sig sjelf och sina pligter.

För de Ynglingar, som uti latinska Språket hunnit något längre, har man nyttjat åtskillige och olika Auctores Classicos solutæ et ligatæ orationis. Men då man merendels dermed så förfarar, at Lärlingen måste genomwandra de påbegynte Auctorer ifrån Pärma til Pärma utan åtskiljnad; så är naturligt, at han ofta träffar saker, som äro mindre uppbyggelige, at han på detta Språket måste använda alt för mycken tid, hälst om man will lära honom känna särskilte auctorerers skrifart, hwilcket fordrar mycket repeterande och äntel:n, at han tröttnar och

ledsnar, då han ser sig så länge wid et och det samma uppehållas.

Man har så til förekommande här af, som för den mångfaldiga nytta det i öfrigt medförer redan länge sedan hållit för bättre, at låta Ynglingarne til en början cursorie eller styckewis läsa auctores Classicos, hwarefter de med mera lätthet och nytta antingen under lärarens handledande eller på egen hand kunna såsom kännare af skrifsättet och Auctorens stil läsa den samma hel och hållen. Men äfwen detta har sina swårigheter, hälst ei alla lärare hafwa nog smak och kännedom, för at wälja de bäste, de upbyggeligaste, de lärarikaste ställen af auctorerna: derföre har man besynnerligen wid Tyska Gymnasier och Scholer sörgt för at sätta dem walde utdrag af auctorer eller så kallade *Chrestomathier* i händer. Man har å flere orter tilfälle, at til både nöje och undran se, med hwad ansenlig fördel desse nyttjas til ungdomens snara och lätta underwisning så i latinska som Grækiska litteraturen både i anseende til kännedom af sjelfwa Språken i almänhet och deras åtskillige skrifsätt i olika ämnen och af olika auctorer. Ibland sådane *Chrestomathier* skulle flere kunna förtjena at komma under Svensk Präss och med nytta införas wid våra Scholer. Såsom *Millers Chrestomathia latina ad formandum tam ingenium quam animum puerilis ætatis*, som ganska många gånger är uplagd, både i Göttingen och Leipzig. *Heinze Chrestom. Poëtica* utgifwen av Prof. Gessner i Göttingen. *Gessner Chrestom. Ciceroniana*. Ejusdem *Pliniana*. *Basedows Chrestom. Philanthr. Colloquiorum* — *Erasmi Rotherodami m. fl.* Om en lärd och wettig utgifware af en del desse eller dylika arbeten wille på samma sätt som den anförde *Heinze* i stället för Företal uti et kort sammandrag tekna auctorens lefwerne, skrifter och Bokens öden; så skulle han dermed förbinda sig ansenligt, både de Lärare, som ofta ei känna det och Lärningarne, som behöfwa tidigt derom winna kundskap.

c) Til Franska och Tyska Språkens lärande äro så mycket mindre några Böcker förordnade, som desse Språk ännu ei blifwit til underwisning wid våra Scholer antagne. En brist som i våra tider är nästan af samma betydighet, som det skulle warit för hundrade år sedan, at ei läsa latin. Ungdomen upfödes för en framtid. Då man redan begynt utgifwa de fläste lärda arbeten på lefwande Språk, och då desse utomdess blifwit i almänna lefwernet så nödige; så kan man lätt inse huru ombär-

lige de framdeles blifwa för hwar och en som wil samla sig insigter eller eljest undgå, at känna en alt för stor afsaknad ware sig i hwad stånd det wara må. Men då grundläggningen uti Språken egenteligen höra Scholerna til och utom dess flere böra kunna nyttja Scholerna, än de som egenteligen ämna eller hafwa tilfälle nyttja academisk underwisning; så tyckes nödwändigheten fordra någon föreskrift, til desse Språks lärande samt förordnande af några Böcker wid underwisningen deruti.

Uti Christendomen.

Christendomen läres uti våra Scholer efter Swebelii Förklaring öfwer Lutheri mindre Cateches. Men om det ei skulle skie med al den frugt och fördel man borde wänta; så torde man ei just kunna tilskrifwa det ensamt lärarnes method wid underwisningen. Då Christendomen ei kan nämnas, utan at tänka på utöfningen af de heliga uppenbarade lärdomar; så är naturligt, at underwisningen deruti bör hafwa hjertats förbättring för sit hufwudsakeliga ögnamärke. Här af följer, at kundskapen om trones lärogrunder ei allena bör på det närmaste lämpas på hjertat, utan ock så förbindas med utöfningen, at Christendomens pligter deraf blifwa kände och på et intagande sätt ärkände. En Christendoms kundskap eller Cateches bör således gie en lärare nog anledning, at leda barnets hjerta til Kärlek och wördnad för Gud, til böjelse för dygden, och til i agttagande af dess dyrbara förbindelser såsom en uprigtig Christen, en trogen undersåte et dygdigt Barn m. m. Detta torde kunna anses för så mycket mera betydligt, som det är nog säkert, at de grunder, hwilcka i barndomen läggas, fästa sig med dubbel styrcka, och hjertats förbättring i yngre åren bibehåller sig längre ifrån förderf, än et uplyst förstånd ifrån de wilfarelser, i hwilcka det af et ondt hjerta ledes. Åtminstone kan man med trygghet påstå, at en lärobok i Christendomen, som ei nog befordrar denna afsigt, lærer til Barns underwisning swårigen kunna med wärckelig fördel nyttjas; hälst den blott fyller barnens hjernor med en del wackra sanningar, de der i öfrigt ligga så fåfänge, som ginge de ei hjertat an. Då det nu ei är hwarje lärarens egenskap, at utan handledning kunna under kundskapens inplantande befordra den wärckeliga Christendomens til-

wäxt hos sina Lärningar; så wore det önskeligt, at man, jemte den ofwannämde hade en Cateches, som innehöllt *Elementa Theologiæ Moralis* på ett lätt och efter Barnabegreppet lämpadt sätt. Ehuru det tyckes oförgripeligen wara allerbäst, om den Cateches, som wid Scholerna brukas skulle, innehöllt båda; så at en Lärare hade nog handledning at jemte kundskapens förklarande söka böja hjertat til de dyra lärdomars efterfölgd, som den uppenbarade sanningen innehåller. Och härwid skulle ännu mera winnas om man uti grundläggningen til samma lärobok wille tillika samla en del af de grundsatser, som hämtade af et uplyst förnuft, utgjöra en naturlig Gudalära. Det skulle wara lätt, at utmärcka huru brist af desse sanningars kännedom ofta wisa sig på Religionens och den uppenbarade Gudalärans bekostnad; derest nödwändigheten och nyttan af underwisningen i desse stycker kunde dragas i twifwel. Och deremot är det aldeles ofelbart, at derest ungdomen ifrån barnaåren leddes til upmärksamhet och ärkänsla af förnuftets otillräckelighet i trones saker, af en uppenbarelses nödwändighet och Gudomelighet samt af den öfwerensstämmelse som förnuftets ljus har med skriftens lärosatser; så skulle antalet ansenligt minskas af dem som mindre wärdera, den owärderligaste sanning.

Uti Wetenskaperna.

a) Huruwida lärningar, som ännu determinera sig till läroståndet hafwa de lättaste *Theologiska Läroböcker* uti dem som wid flere Scholer äro antagne, samt huruwida de ibland dem, som gå ifrån Scholerna directe till Academien hafwa nog handledning uti *naturliga Theologien* och uppenbarade *Moral Theologien* lämnas åt wärdigare Omdöme.

b) Uti Philosophien saknar man wid Scholerna en lätt och efter yngre åren lämpad *Förnuftslära*, hwilcken utan at innehålla en mängd minnesplågende konstord eller Termini Technici kunde gje anledning, at lära Barnen känna Själens wärckningar och utöfningen af dess Krafter, at gjöra sig grundade och sanna begrep, at täncka redigt och sammanhängande, at döma och sluta förnuftigt utom Barbara och Celarent och en mängd Syllogistiska reglor, samt at uti tal och skrift wisa utöfningen af en upöfwad tanckegåfwa. En sådan Bok är aldeles

möjelig, utan både mathematisk sträng methode, en Scholastisk öfwerdrefwen terminologie, och mera hårklyfwerie, som fyller minnet med ord utan saker, och med saker, som blott genom de lärdas synglas kunna skönjas. Det är naturligt, at ju mera practisk en sådan bok wore inrättad; ju lättare och med dess större fördel skulle den kunna nyttjas. De af den berömde Professor *Sulzer* i Berlin utgifne *Vorübungen zur Erwecknung der Aufmerksamkeit und des Nachdenkens* skulle kunna tjena en Författare af förenämde lärobok til en mer än betydlig hjälp; hälst om han tillika wore kännare af en *Iselins* en *Weilands* och en *Homes* med fleras wackraste Skrifter.

c) *Uti Natural Historien och Physiquen* hafwa wi wäl flere wackra arbeten. Men så säkert det är, at intet finnes wid Scholerna deruti förordnad; så osäkert är det ock om wi äga i samma wetenskaper några sådane läroböcker, som äro nog lämpade på Scholerna, der en ungdom updrages til ämnen för alla stånd i Riket. Då desse wetenskaper äro af den beskaffenhet, at utöfningen af dem kan tjena hwar och en medborgare; så wore det nödigt hafwa dem uti korta Compendier så affattade, at de kunde på en gång tjena såsom prima elementa för dem, som täncka blifwa Studerade eller lärde och tillika så långt de sträckte sig wara dem gagneliga hwilckas afsigt är, at utom egentelig lärdom blifwa Wettige och nyttige för Samhället; det wil säga, at samma wetenskapers nytta och fördelagtighet så uti hushållningen, som annars i almäna lefwernet blefwe ådagalagd och utmärckd. Man har wid en del utländske Scholer begynt förena underwisningen af naturalhistorien och naturliga Gudaläran, så at den förras utredande tjenar til anledning och grundläggning wid den senares förklarande. Och utom det sjelfwa sakens natur tyckes härmed öfwerensstämma; så har man försäkrat at de läroböcker som til et sådant ändamål äro affattade med ganska stor fördel nyttjas både af lärare och disciplar.

d) *Uti Oeconomien* lära wi ännu ei äga något sådant compendium som kunde lämpeligen wid de större Scholer nyttjas. Och uti

e) *Gemetrie* och *Arithmetique* är intet wist föreskrifwit, ehuru wi ei sakna sådane Böcker som dertil kunde nyttjas. På samma sätt är det ock med *Bokhålleriet* m. m.

f) wid *allmänna Historiens* lärande har man hittills hulpt sig wid våra Scholer med det föreskrefna lilla Hübnerska compen-

dium, hwilcket dels är ganska ofulständig, dels bygd på en orätt grund och tillika ei aldeles fritt ifrån fabelagtige berättelser, de der gje anledning til fördomar och falska begrepp. Det af Assessor *Giörwell utgifne Hardions så wäl som Eberhards utkast til almänna Historien* är ingendera ännu antagen til underwisning wid de publique Scholer; ehuru wäl de äro dertil ganska lämpelige, hälst om någotdera af dem blefwe för de förste begynnare ännu mera förkortat. Ty så litet man dermed uträttar, at man mera omständeligen föredrager almänna historien för en begynnare; så hufwudsakeligt är det, at til en början bibringa honom blott en generelle idé af hela gamla historien engros betraktad. Är detta begrep endast redigt och grundat så bygger man derå lättare en mera specielle kundskap.

g) uti *Geographien* torde wi behöfwa något aldeles nytt. Hwad wi hittils haft, tyckes ei swara emot en lärande ungdoms behof. De Geographiske Compendier, som nyttjas äro merendels blotta register af namn på Landskaper och Städer, hwilcka til sit bruk wid historiens Läsande kunna wara nyttige. Men då en geographisk kändedom egenteligen bör swara emot den kundskap, som under Resor kan inhämtas; så lära de hittils nyttjade böcker och antagne lärosättet i geographien blifwa alt för otillräckelige. Det hemställes derföre til wärdigare ompröfwande huruwida denne afsigt mera kunde winnas, derest til geographiens lärande i våra Scholer inrättades och författades en *geographisk wägwisare* til Sjös werlden omkring och til lands igenom alla Europæiske Riken. En lärare hade då tilfälle, at anställa resor med sin Discipel och under dem leda honom til upmärksamhet och kändedom af både länder och orter, samt hwad derwid kunde wara märckwärdigt, i anseende til Statsförfattningar, dess inre styrcka och swaga, förbindelse och jemförelse med andra magter, folckens Character, lynne, seder, bruk, lagar, religion, wenskaper m. m. Man kan war säker, at Geographien, som annars är et tröttsamt Studium skulle på sådant sätt göras angenämt, anseligen lättas och med dubbel fördel drifwas; då deremot den Yngling som efter wanliga sättet kan räkna upp alla Europæiska städer, torde wäl hålla för genwäg, at gå ifrån Swerige öfwer Amsterdam til Wien.

Och detta torde wara nog, för at wisa nödwändigheten af någon föreskrift i anseende til Scholæ böcker, dem wi til en stor del äga ehuru de ei äro antagne.

Cap. 6.

Om Classernas och Lectionernas Indelning.

Som publica Scholer ei kunna eller böra annorlunda anses än såsom samhällets och statens Seminarier, inrättade icke til priwatas enskilte, utan til hela Samhällets gemensamma fördel; så lärer inrättningen af våra Trivial Scholer i det stånd de nu äro, ei kunna bidraga til at fulkomligen fylla de behof, som staten har af nöden på kunogt folck.

Man behöfwer knapt en måttelig upmärksamhet å våra Scholæ inrättningar, för at inse det de tjena (som förut korteligen är anmält) blott dem, hwilckas afsigt är, at såsom Präster, Academici, Jurister eller Läkare tjena det almänna. Och hwar och en som i Scholan njuter underwisning måste hufwudsakeligen genomgå den wägen, hwilcken dessa är förelagd, liksom wore de insigter, hwilcka desse tarfwa, för hwar och en medborgare i hwarje Syssla och handtering nyttige och nödige. Detta är en omständighet, som leder sit ursprung ifrån de tider, då Scholerna först inrättades och hwilckens bibehållande i våra ei annat kan än wara mindre fördelagtig, sedan man närmare känner det almännas tarfwor och i en uplystare tid fordrar uplyst folck i alla dess grenar. Man har fuller i detta afseende wid en del Scholer en så kallad Apologist, hwilcken enligt Schol.ord. Cap.6.§.8. skal skjöta en del af den almännyttige underwisningen. Men utom det (som ofwan är anmärckt) at många Scholer aldeles sakna denna Lärare; så wil det wid en Schola ei wara tillräckeligt, at de almännyttige Kundskaper endast af en ensam skjötes. Den brist våra Scholer så häruti, som i flere omständigheter widlåder bestyrckes nog af de flere enskilte inrättningar hwilcka man i senare åren å flere ställen i Riket begynt anlägga, såsom Thenstedtska Scholan i Stockholm, Gymnasium illustre i Carlscrona och Prof. Lunells pensionarieSchola i Christianstad, de där alla skulle sakna Läringar, om de ei wore fördelaktigare, än de publique Scholer. Skiljnaden imellan egenteligen *Real Scholer* och de såkallade *latin Scholer* är ganska wäl bekant. Ehuru fördelagtige de förre äro; så är dock aldeles intet afsigten, at våra Trivial eller latin Scholer skulle förwandlas til Real Scholer, utan blott, at det hufwudsakeligaste, som uti dem läres, ei måtte wara det, hwaraf de bära namn, at inrättningen af dem måtte blifwa mera almännyttig, at äfwen

den ungdom måtte af dem kunna draga fördel, som utan at lära latin, wil blifwa förständige, kunnoge, dygdige och sedige sysslomän och medborgare, samt at de, som i en sådan afsigt biwista Scholan måtte undgå, at spilla den dyrbara lärotiden på saker, som aldrig komma el. kunna komma dem til gagn.

Men at detta wid våra Trivial Scholer ei kan i närwarande ställning ärhållas, härrörer dels af Classernas dels ock af lectionernas indelning. Det beror på Classernas indelning i så måtto, at hwarje lection ei har sina särskilte och söndrade grader eller afdelningar; utan sjelfwa Scholan är i wissa Classer indelt och sedermera äro högre eller lägre grader eller afdelningar i lectionerna bundne wid hwarje af desse Scholæ Classer. Då nu en Lärings framsteg mätes efter hans kundskap i de stycker, som i hwarje Class läres; så följer, at derest han wil komma fort i Scholan, måste han nödwändigt lära alt det, som hörer til den Class i hwilcken han har underwisning; ehuru ofta mycket deraf aldeles intet kan tjena honom til hans framtid och tilkommande lefnadssätt.

Lectionernas närwarande indelning på desse Classer har samma påföljder i det, at, sedan wisse grader i latinska språket äro på de särskilte Classerna indelte; så är äfwen indelningen af de andre få lectioner derefter afmått och inrättad.

Af alt detta händer:

a) At alla Barns naturs gåfwor at Lära skola nödwändigt mätas af deras förmögenhet, at lära latiska språket.

b) At de, som ei hafwa naturs gåfwor eller tålmod at uthärda den tråksamma latinska Gramatican, ei hafwa tilfälle, at få lära något annat, och den, som ei wil eller behöfwer lära latin kan ei hafwa nytta af Scholan.

c) At då tillika latinska språket läres på et trälagtigt och handwärcslikt sätt; många goda snillen blifwa undertryckte, förderfwade, falla i ledsnad, tröghet och ofta warda i lindan förqwafde.

d) At de ynglingar eller Barn, som hafwa besynnerliga naturs gåfwor til något wisst såsom Historien, Geometrie, etc. ei få arbeta sig upp deruti så fort de hinna och hafwa lust, emedan de til äfwentys ei kunna hinna äfwen så fort i latiniteten.

e) Och då hwar och en Yngling nödwändigt måste följa Trouppen, om han wil fort i Scholan; så följer äfwen af närwarande indelning, at han utom latin, såsom hufwudsak, måste

läsa Grekiska, något Ebraiska, Prosodie, Rethorique m. m. samt ehuru han ofta ei skulle kunna sammansätta 4 förnuftiga rader på modersmålet, måste han dock tillika skifwa latin; om ock det är hans afsigt at blifwa Cancellist, Contoirist, Landtmätare, Kjöpman, Bergsman, Borgare, Konstnär eller Landtman och Hushållare. Det wil säga: Han måste använda Scholæ tiden på sådant, som han i al sin lefnad ei får tilfälle, at nyttja, och deremot sakna ganska mycket af det som hufwudsakeligen skulle bereda honom til sin framtid.

f) Änteligen följer af denna Classernas och lectionernas indelning på Lärarne den betydliga förlust för Scholan, at då en lärare, som förestår en wiss Class aldrig får befatta sig med annat, än det som i samma Class läres; så förlorar Scholan och Lärningarne ofta den fördel de kunde draga af en sådan Mans skickelighet i andra Lärdoms delar. Til exempel en Collega primæ classis måste alltid skjöta incipienter, det är, han måste med dem declinera, conjugera, resolwera och föga annat hela sin Collegæ tid igenom, hwilket ei annat kan, än matta en man, som lärdt något mera, än Grammatican och som har skickelighet, at gå en mera upöfwad ungdom tilhanda med en angenämare underwisning. Då det skulle deremot lända till hans muntran, hans nöje och til äfwentys til Lärningarnes utmärckte nytta, om han tillika hade stundom mindre barnsliga och trälagtiga Lärdoms ämnen at skjöta, hwarå Scholæ ordningen tyckes syftat, då den jemförer deras syssla med et ok, utur hwilket de förderligast böra släppas. (Cap.4. 1) At desse olägenheter både för Lärare och Lärningar så wäl som för sjelfwa Samhället äro naturliga följder af den antagna indelningen kan hwar och en lätt finna, som wil bemöda sig, at jemföra Scholord.1724.Cap.6. med närwarande driften af våra Triwial Scholer. Men at upgifwa huru desse olägenheter lämpeligen skola kunna motas och til almän fördel å alla ställen förebyggas; tyckes i wärckställigheten medföra en eller annan swårighet, emedan våra Scholer äro så olika, at en och samma inrättning ei kan til alla lämpas. Och i anseende dertil at lärarnes antal på åtskilliga ställen är så otillräckeligt, at de ei en gång äro så många, som Scholord.Cap.cit. supponerar och stadgar at de böra wara.

Detta oagtdad skulle man likwäl tro, at nyttan af de fläste våra Scholer skulle blifwa mera widsträkt och underwisningen mera lämpad efter flere och åtskillige slags lärningars olika be-

hof, om man sökte dana inrättningen och fördelningen af lectioner och Classer til någon likhet med de indelningar, som finnas uti Waysenus Scholan i Halle, uti Bützowske Pedagogium uti Gymnas. i Closter Berge och flere städer, der ungdom updrages til ämnen för alla stånd och handteringar. Man har å desse ställen på sådant sätt föreskrifwit de språk och wetenskaper, som skola läsas, at en hwar har tilfälle lära alt det, som kan tjena honom til förberedelse för hans tilämnade lefnadssätt; äfwen som 1760 års projecterade Scholæ ordning ganska wisligen föreslår Cap.6. at uti Triwial Scholerna skulle följande lectioner föredragas neml.

- 1:o *Catechesmi Läran och Theologien med Bibliska historien.*
- 2:o *Sedoläran, härledd af Förnuftet i öfwerensstämmelse med Skriften.*
- 3:o *Historia Natur- och Physique.*
- 4:o *Oeconomie.*
- 5:o *Arithmetique och Geometrie.*
- 6:to *Historia och Geographie.*
- 7:o *Öfning at fatta sina tanckar i penna och tal.*
- 8:o *Latin.*
- 9:o *Grækiska.*
- 10: *Bokhålleriet.*
- 11:o *underrättelse om hwarjehanda förekommande Ting i werlden.*

Hwartil man torde med skjäl kunna lägga de äfwen så nödvändige *Tyska och Franske* Språken och någon *practisk öfning i förnufts läran*, så wida den samma ei innebegripes uti det under 7:e puncten anförde, hwarom man kan twifla; hälst al *practique* fordrar förut en redig grundläggning. Om häremot skulle anföras, det man på sådant sätt skulle öfwerskrida de gränсор, som böra wara emellan Scholer och Academier, och at man leder på Scholerna de underwisningsämnen, som höra Academier snarare til; så swarar ÖfwerCons. R. Büsching "die gelehrte sind zwar darinn enig, dass die niedern Schulen die Studierende Jugend zu den höhern Schulen vorbereiten müssen; allein wie viel zu der Vorbereitung gehöre? womit also der Unterricht in den niedern aufhören, und in den höhern anfangen musste? Dass sind die fragen, über welche gestritten wird. Die pollnischen Gränzen können nicht so ungewiss seyn als die

Gränzen zwischen den hohen und niedern Schulen... die niedern Schulen klagen, dass man auf den hohen Schulen Grammaticalischen Unterricht in den gelehrten Sprachen ertheile, Griechische und Lateinische Schriftsteller erkläre, Anleitung zu einer ächten und reinen Lateinischen und deutschen Schreibart gebe, die Uniwersalhistorie, und Geographie, die Anfangsgründe der Arithmetik, Geometrie, und NaturGeschichte, auch noch andere für die niedern Schulen gehörige Dinge lehre... ("*Büsching von den Gränztstreitigkeiten zwischen den hohen und niedern Schulen*".) Striden lærer dock lätt kunna afgjöras om man blott skiljer en mera djupsinnig utredning af wetenskaper ifrån prima Elementa, hwilcka en Yngling tidigt bör lära känna; för at kunna få någon försmak af wetenskaper och genom den kunna göra sit wal; Hwarwid äfwen sjelfwa vetenskaperna måste winna. Man har äfwen hos oss altid warit derom ense, at grundläggningen til en del wetenskaper bör ske wid Scholerna, besynnerligen, som afsigten af Scholer altid warit Ynglingars beredande til Academien. Men utom det, at de Ynglingar, som ifrån Scholerna gå til Academien behöfwa känna prima Elementa af flere Wetenskaper, än dem, som i vår Scholæordning äro föreskrefne; så är det oförnekeligt, at så wida våra Scholer skola blifwa gagnelige för alla Statens behof och afsigten med dem ei blifwa alt för inskränkt, så måste de wara inrättade för flere, än dem som ämna nyttja academisk underwisning; besynnerligen då man utom lärda werldens skada kan ganska wäl wid våra Scholer tillika bereda ämnen til gagnelige Medborgare åt samhället uti sådane stånd och näringsgrenar, wid hwilcka de ei behöfwa de djupare wetenskaper, som wid Academierne läres.

Til befrämjande af denna nyttiga och berömmelige afsigt har man å ofwannämde Läröställen til underwisning antagit alla de anförde wetenskaper och språk samt ännu flere på somlige ställen; ingalunda i denna afsigt, at hwar och en lärning skulle lära alt detta; utan blott, att hwar och en skulle kunna hafwa tilfälle, at lära så mycket deraf, som han önskade och behöfde, och just detta har man tagit til grund wid sjelfwa Lectionernas indelning, hwilcken är sådan, at alla lärningarne på en gång af olika lärare underwisas både efter deras särskilte determination och framsteg.

Nemligen 1:o har man supponerat Lärningar af twenne slag, sådane hwars afsigt är, at blifwa studerade och sådane, som

utan at egenteligen studera wilja upöfwat uti de lefwande Språk och almännittige wetenskaper. 2:o har man indelt hwarje Språk och wetenskap uti flere grader eller classer efter lärlingarnas tiltagande framsteg; så at man har särskilt 1:a, 2:a 3:a etc latina, 1:a 2:a græca, 1:a 2:a Mathematica och så vidare alla de föreskrefne lärdomsstycken igenom. 3:o Har man på Lärarne fördelt flere eller färre af desse classer, alt efter Lärarnes antal dock så, at ei en och den samma altid skjöter ensamt incipienter; utan tillika på åtskilliga timmar mera för sig komme lärlingar. 4:o Har man indelt hwarje Språks och wetenskaps olika afdelningar eller Classer på timarne uti en sådan ordning, at altid på en tid lika många almännittige och egenteligen lärde lectioner hållas och det med en sådan försigtighet, at alla Lärlingarne på en gång äro syslosatte. Således den timma Rector ex. gr. läser grækiska så läser *Imus* Coll. Fransyska 2:us Theologia dogmatica. 3:us Arithmetique och så vidare alt uti determinerade olika Classer, efter olika lärlingars capacitet i föresagde ämnen.

Häraf händer, at en lärling kan njuta al den underwisning, som han är i stånd, at emottaga, och til hwilcken antingen hans determination eller besynnerliga natursgåfwor kunna föranleda utan at hindras eller uppehållas wid främmande och onödige lärdoms ämnen. Är det hans afsigt, at blifwa lärd; så har han tilfalle, at upöfwa sig i de lärde Språken och uti grundläggningen af de wetenskaper, som äro honom nödwändige innan han kan biwista Academien. Ärnar han ei blifwa egenteligen Studerad; så kan han få lära de lefwande Språken, historie, arithmetique, Geometrie med flere kundskaper, som kunna wara honom nyttige och nödige i almänna lefwernet och beswäras hwarcken med grækiska Ebraiska Prosodie etc. etc. Har han ock besynnerlig hog eller utmärckte natursgåfwor för någon wiss lärdoms del; så kan han deruti så upöfwa sig efter al sin förmåga och uti de andra awancera så fort han hinner; til exempel en Yngling som har et mathematiskt hufwud kan njuta underwisning uti 3:a el. 4:a Classe mathematica (om så många äro) ehuru han ei hunnit utur 2:a Classen i Franska den 1:ste historiska etc. etc en annan åter, som har naturlig böjelse för språk, kan underwisas i 4:ta Classe latina, och tillika uti 2:da Theologica, derest han ei kunnat göra större framsteg deruti och så med alt det öfriga.

Härwid kan fuller den anmärckning göras, at Disciplarne i

Scholan på sådant sätt kunna wid olika lectioner hwarje timma få underwisning af olika Lärare, samt at härigenom den ordning rubbas, som bör wara Lärlingarne imellan i anseende til deras olika framsteg. Men just desse omständigheter bidraga til en sådan inrättnings större fördelagtighet. Ty derigenom, at lärlingarne beständigt nyttja flere lärars lectioner, winnes den förmån, at de på en gång wänja sig wid at lära af flere, hwarigenom de undgå, at för mycket fästa sig wid någon wiss lärars läro methode eller de enskilte sedwänjor, som en lärare kan hafwa wid underwisningen mer än en annan, hälst så länge läro methoden ei är præcise föreskrefwen. Då de deremot, efter den inrättning, som är wid våra Scholer, hafwa nog swårigheter i början af lärars ombyte när de flyttas ifrån en Class, der de i några år beständigt haft en och den samma. Det andra inkastet rörande ordningen lärlingarne imellan är af samma beskaffenhet. Den blir härigenom ei uphåfwen, utan snarare förbättrad, ty härigenom får en lärling hwarje timma den plats och det rum, som passar sig med hans framsteg i den lärdoms del, som der förehafwes. Och det är naturligt, at det måste lända honom til en betydelig muntran, då han ser et lika afseende göras på hans framsteg, uti hwilcken lection det wara må. Deremot af den hos oss antagne indelningen, der lärlingarne rangeras efter färdigheten i latinska språket, händer ofta, at den Yngling, som ei kunnat i detta språk arbeta sig upp, torde i andra saker wara långt vidare hunnen, än de som sitta öfwer honom.

De swårigheter, som i öfrigt kunde andragas såsom motstånd wid utförandet af en sådan plan, lära til hufwudsaken förlora sin styrka, då man i agttager, at samma plan är hämtad af de inrättningar, som både til almän och enskilt nytta redan länge sedan warit i full drift; äfwen som någon likhet deraf finnes redan wid våra Gymnasier.

Cap. 7.

Om Underwisningssättet eller LäroMethoden wid Triwial Scholerna.

På den billiga och oryggeliga grund, at intet wärck hinner til fulkomlighet utom i agttagande af en naturlig ordning, är uti Schol.ord.Cap.6.föreskrefwet, efter hwad methode och ordning

lectionerna skola indelas, hwilcka grader uti kundskaper lärlingarne tid efter annan skola genomgå, hwilcka böcker uti hwarje Class af hwarje lärare nyttjas böra, samt å hwilcka timar hwarje lection skall företagas. Men *sättet* at wärckställa alt detta, det wil säga det aldra betydligaste tyckes wara nog litet utstakadt och lämnas til största delen åt lärarens godtycke.

En Lärare wet således här af, at han till exempel den föreskrefna tiden skall läsa Grammatica latina med sina Lärlingar; men huru han skal läsa den, så at underwisningen blir angenäm och ei plågsam, så at fåkunnighet ei växer lika med minnet, så at eftertanckan skärpes och förståndet får tillväxt, det är och blir för mången lärare en gåta. Han wet, at han skal på en viss tid läsa latinska Auctorer, men huru han skal anställa deras förklaring, så at lärlingarne kunna draga gemensam fördel af både sakerna, som afhandlas och språket, och genom det ena befordra det andras lärande; huru han beqwämligen och utan twång skal kunna leda lärlingarna til imitationer til gåfwan, at af andras tanckar hämta anledning til egna, til färdighet, at döma och undersöka om det sanna, det prydeliga, det intagande med mera, alt sådant är för mången lärare en Hemlighet. Han wet at han skal läsa Christendomen och Theologien på en dertil förordnad tima; men huru han skal inrätta denna lection, för at ei gjöra det til en blott Theoretisk Kundskap, utan befordra den sanna Christendomens tilväxt ibland sina Disciplar, huru han skal kunna gifwa dem de behageliga intryck af dygden, som tidigt wärcka på dem, huru han skal inrätta sina föreställningar för at wärcka en inwärtas afsky för lasten m. m. deruti har han ingen föreskrift, ingen handledning. Han wet sin tima at läsa historien; men huru han skal kunna bibringa sina lärlingar den första nödwändiga grundläggningen til en redig historisk kundskap, huru han skal leda deras upmärksamhet ifrån små saker til det hufwudsakeliga, huru han skal lämpa det pragmatiska på deras ålder, förstånd och insigter, huru han skal wäcka dem til urskiljning, til omdöme, til jämförelse och tillämpningar, samt med historien förbinda en lätt och begripelig sedolära, alt sådant är för mången lärare obekant och mången är nögd med sin okunnighet häruti. Och så är det de öfriga lärdoms delar igenom. Den som twiflar om den wilrådighet i hwilken ofta den trognaste lärare i detta afseende kan råka och den ringa nytta af underwisningen, den tids spillan, ja den skada och förderf, som oförfarne lärare i detta afseende mer och

mindre tilfoga den lärande ungdomen behöfwer ei mycken möda, för at kunna hämta nog öfwertygelse både derom och om ännu mera blott af ärfarenheten, ehwar han ock wil söka den. Om ock en flitig och omtänckt lärare skulle hafwa den lyckan, at kunna upfinna och nyttja sådane läro methoder, som lätta lärlingarnes arbete och muntra dem til större hog; så har han likwäl wid våra Scholers närwarande stånd dermed ei annat wunnit; än deras uppehåll, deras irring och ofta deras större tröghet, sedan de kommit i en annan class, och hos en annan lärare måste wänja sig wid en annan och mera tråksam Lärowäg. Utom alt detta kan man med tämmelig sannolikhet sluta, det brist på föreskrift i anseende til underwisningssättet, är ord-saken, hwarföre man ei kan med säkerhet skilja de trägne lärare ifrån de efterlåtne; hälst det är naturligt, at, då det står honom fritt, wäljer den hoglösa det som för honom är lättast. Och om lärlingarne derwid förlora eller winna; så kan han wisa sig hafwa fulgjordt sin förbindelse äfwen så mycket, ehuru ei så wäl, som den sorgfälligaste och flitigaste.

Alt detta med ganska mycket mera, som i detta betydliga ämne anföras kunde bestyrcker än ytterligare nödwändigheten af et seminarium för Lärare, der de kunde inhämta de grundsatser och den öfning uti underwisnings sätten; som är dem oundgängelig wid utförandet af deras sysslor. Men i händelse förslaget til en sådan inrättning ei skulle winna så mycket förtroende, som nyttan deraf tyckes wara betydande och almän; så borde likwäl lärarne wid våra Scholer så mycket mindre sakna determinerade föreskrifter uti underwisnings sätten af hwarje handa lärdomsgrenar; som dessa föreskrifter wore då den enda och nödwändiga handledning de finge til et noggrannare i agttagande af deras pligt, samt et det säkraste känneärke på deras mer eller mindre trohet.

Professor *Basedow* i Dessau, hwars nit om upfostring och underwisningswäcket är mera bekant, än at det här skulle behöfwa berömmas, har ei allena uti sit stora Elementar-wärck, utan besynnerligen uti smärre skrifter sökt ärsätta den brist man haft wid underwisningen på grundade, tilförlåtelelige och lätta läro-methoder. Den berömde öfwer Cons. Råd. *Büsching* har förordnat, at hans *Unterricht für Informatoren und Hofmeistern* skal tjena såsom rättesnöre för lärarne wid Graue Closters Gymnasium och Schola, hwaröfwer han förer direction. Alla Lärarne wid det Bützowska Pædagogium måste äga *Dr Millers*

Grundsätzen einer weissen und Christlichen Erziehung och uti läromethoden med mera ställa sig den til efterlefnad. Scholæ ordningen för Joachimstals Gymnasium i Berlin af år 1767 innehåller en särskilt afdelning för *die Professores und andre Lehrer über die Methoden, welche dieselbe in ihren Lehrstunden befolgen sollen*, hwaruti underwisnings sätt föreskrifwes ifrån första bokstafwen i Grammatican til och med det sista uti wetskapen, som wid Gymnasium läras bör. På samma sätt äro de af år 1773. trenne Sachsiska *Erneuerte Schulordnungen* inrättade, uti hwilcka underwisningssättet til de lärandes större fördel är ännu mera grundat på ärfarenhet, med möjeligaste utförlighet föreskrifwit, och uti anförde exempel förklaradt. I Waijsenhus Scholan wid Halle och i Closter Berge hållas alla weckor concilia af Lärarne, hwaruti Läro methoderna granskas, förbättras och determineras. Och på det de samma i det nogaste måste efterkommas; så äro i den förra flere Inspectores förordnade, de der ömsom hwarje dag under påstående lectioner passera Classerna och hafwa noga inseende både öfver lärare och läringar, hwaremot de äro ifrån alla andra sysslor befriade.

En granlagenhet i likhet med någon af de förenämde skulle ofelbart ganska mycket bidra til våra Scholers fördelagtigare drift, så wisst, som den befordrar anförde Scholers och Gymnasiers flor. Hwar och en som i sin ungdom haft flere Informatorer eller publique Lärare kan af egen ärfarenhet döma hwad inflytande underwisnings sättet har på barns större eller mindre förkofran. Och det skulle wara öfwerflödigt at med flere skjäl wela bestyrka det omsorgen om förbättring å Scholæwärcet nödvändigt måste innefatta sorgfällighet om lätta läro-metoder, samt at dessas utredning bör utgjöra en betydlig del af en fulständig Scholæordning. Sant är, at methoden til at underwisa både kan och bör stundom förändras. Men deraf följer dock ei, at ju den samma kan til sit hufwudsakeliga wara såsom lag föreskrefwen och oryggelig.

Det skulle ei blifwa swårt at härutinnan gifwa förslag til de efterdömen, som med fördel skulle kunna följas, om det icke wore stridande med afsigten, at inlåta sig uti de mera speciella afhandlingar, hwilckas utredande egentligen bör hänföras til Scholæordning. Utom dess fordrar underwisningen, uti hwarje grad eller Class af olika läroämnen en helt olika methode i anseende til lärlingarnes olika ålder, sinnesstyrcka och mer eller mindre upöfwade fattningsgåfwa; hwaraf nog tydeligen följer,

at utredningen af de wid en Schola i särskilte ämnen och Classer nödige underwisnings sätt ei kan wärckställas utom en utförlighet och widlöftighet, som wida öfwerskrider de gräntsor detta lilla arbete både kan och bör innefatta. Och på desse grunder nödgas man til särskilt föränledande uppskjuta med ytterligare förslag härutinnan.

Cap. 8.

Om Ordning och Disciplin wid Triwial Scholerna samt dess bibehållande genom lämpelige Straff och genom belöningars utdelande wid de årlige förhör.

Då det är en aldeles afgjord sak, at en ungdoms framtida wälfärd til en stor del beror på den daning dess lynne fått i yngre åren i anseende til dygd, til lydnad, til hog för ordning, til sedighet och et anständigt upförande, så kan man med skjäl påstå, at sorgfällighet om en ungdoms tilbörliga underwisning ei kan utgjöra hälften af den omsorg, som fordras för at bereda den til et lyckeligt och gagneligt folck för sig och samhället. Det är i anledning häraf, at forntiden gifwit oss den bekanta regeln: Qui proficit in literis et deficit in moribus, plus deficit, quam proficit.

Och äfwen på denna grund är det, at vår Schol.ordn.Cap.12. föreskrifwer det *lärarne skola hafwa en alfvarsam uppsigt på sine disciplars förhållande, förmana, wara och aga dem m. m.* til befrämjande af et sedigt och ordenteligt upförande ibland dem. En afsigt af et så stort betydande, at man lærer aldrig kunna använda nog sorgfällighet til dess ärnående, nog försigtigt til dess bibehållande. Besynnerligen torde det finnas billigt, at någon större warsamhet i agttages i anseende til den kropsliga agan, för at förekomma, det våra publique Scholer skola likna Tuckthus. Det är aldeles otwifwelagtigt, at så länge läraren med ferlan i handen fordrar lexorna af sina Disciplar, eller med samma motiw wil bewaka dem til dygd och sedighet; så upliffwas hwarcken flit eller dygd hos dem. Och den yngling, som blott några gångor warit under en sådan tucktan blir altid snarast brottslig. Orsaken är lätt att finna. Det är mera blygsel för straffet, än swedan som emotstår retelsen til odygd. Så länge

denna blygsel bibehålles, så är wärckan deraf säkrare. Men blir agan et wanligt och wedertagit straff, som blott ökas eller minskas efter felets storlek; så blir det ei längre någon skam, at agas och då wärkar swedan ensam en långt mindre påfölgd än man skulle wänta: åtminstone winnes deraf ingen inre förbättring, hwilcket redan ofwanföre är kortel.annmärckt. Den som känner människjan finner lätt sanningen häraf och ärfarenhet uti upfostringswärcket kan lära, at det äfwen ibland Barn har sin tilbörliga grund.

I anseende härtil tyckes nödwändigheten fordra, det wid våra Scholer någon inrättning infördes, som jemte de twenne ytterligheter *förmaning* och *aga* kunde hålla en medelwäg til befrämjande af dygd och sedighet ibland ungdomen. Det förslag som redan ofwanföre pag: i denna afsigt anförd är om lagars införande wid hwarje särskilte Schola torde ei aldeles finnas härtil olämpeligt; hälst om de straff som däruti stadgades blefwo med försigtighet walde och uti sina särskilte grader fördelte.

Men det skulle förmodeligen ännu mera befordra samma afsigt och tillika bidraga til desse lagars mera obrottsliga efterlefnad, om en inrättning infördes wid våra Scholer, som med besynnerlig fördel bibehålles wid de fläste ofta anförde. Den är af följande beskaffenhet. Hwarje lärare wid Scholan håller en ordentelig *månadsJournal* deruti alla under hans lections tid och inseende förefallande eller hos honom anmälte utmärckte händelser antecknas ware sig godt eller ondt, hwilcket med tilhjälp af en Tabell, i likhet med hos gående kan lätteligen låta sig göra. Häruti införes blott en strek för hwarje gång en lärling utmärckt någon besynnerlig flit, lärgirighet, dygd, sedighet och ordentelighet och på lika sätt en strek för hwarje gång någon discipel genom förbrytelse emot lagarna gjordt sig förtjent til de hårdare grader af straff, eller ock på annat sätt utmärckt sig äga et argt et hårdt och motwilligt hjerta, wisat sig uppenbart trög, wårdslös och försummelig i sina Lectioner m. m. En gång hwarje eller hwarannan månad til exempel den 2:dra träder Inspector med samtelige Scholæ lärarne tilsammans til öfwerläggning om lämpelige och tjenlige förändringar och förbättringar och wid samma tilfälle emottager Rector desse Tabeller för at införa deras innehåll uti sin *termin-Journal*, den han särskilt håller i likhet med förenämde. Denne Journal, om hwars beskaffenhet och inrättning lärlingarne böra wara genom

lagarne underrättade blifwer wid Scholans Archiv til de dygdigas och flitigas ewärdeliga heder, men til de odygdiges och försummeligas wanära förwarad. Men då Examen wid Terminens slut skal hållas gör Rector twenne utdrag af denne sin journal, et, hwaruti alla de lärlingarnes namn antecknas, som för något godt utmärckt sig framför de öfrige, ware sig dygd eller flit m. m. och et annat hwaruti blott deras namn införas, som för lättja eller odygd förtjent anskrifwas, af hwilcka det förra kan kallas *hwita* och det senare *swarta Registret*. Sedan nu Examen af Ephoro eller Inspectore blifwit hållen under et närmare i agttagande af Schol.ordn.Cap.10 i 4:de puncten om protocols hållande; så öfwerlämnar Rector desse både Register åt Inspector, som altid låter dem uti det hwita registret teknade utmärckas. Men förfarer med dem i det swarta registret införde efter omständigheterna, och så at de ei aldeles förlora hog til bättring. Är det så, at någon lärling blifwit wid twenne examina lika ofta i swarta registret anteknad; så bör han offenteligen blottställas.

Då nu detta föregådt håller Inspector et kort samråd särskilt med Scholæ lärarne, hwaruti han efter anförde registers och Protocols föranledande tildömer de utsatte præmier åt de förtjentaste i hwarje Class; hwarefter samma præmier af Inspectore offenteligen utdelas och öfwerlämnas med et kort upmuntningstal til de lärlingar, som få dem; dock med den försigtighet, at de öfrige som warda förbigångne, utan at hafwa gjordt sig til al belöning owärdige, ei warda nedslagne; utan snarare retade til en nyttig täflan med dem, som wunnit samma præmier, hwar efter den skedde fördelningen uti Protocollet anteknas.

Och för at gifwa alt detta et ännu större anseende och mera wärckan både på lärlingarne och andre utom Scholæwärcket, samt för at fria lärarne wid Scholan ifrån al misstancka för enskilte afsigter; så tyckes warda tjenligast, det alt detta så wäl som sjelfwa examen blifwer offenteligen anstält i närwaro af lärlingarnes Föräldrar, anhörige och de Studerade, som i staden finnes, hwilcka alla genom formelig kallelse dagen förut kunde blifwa derom underrättade. Samt at det blefwe updragit åt en eller annan af de Studerade Åhörarne, at sjelfwe examinera några af lärlingarne uti sådane ämnen, som den förflutne Terminen blifwit föredragne.

At sådane inrättningars införande wid vårt Svenska läro-wärck skulle bidraga til at försätta våra Scholer uti sit flor och til slut wisa sin nytta på enskilte Personer och Samhället i almänhet kan man med så mycket större säkerhet förmoda, som man bygd't Förslagen härtil ei på blotta Speculationer; utan som ofta förberört är i öfwerensstämmelse med sådane anläggningar, hwilckas fördelagtighet en bepröfwad ärfarenhet bestyrckt och stadfäst.

Men då de flere betydelige ämnen, som här förekomma ford-rat en delad upmärcksamhet, hwilcken likwäl å hwarje ställe bordt wara hel och hållen; så torde man kunna förmoda, det antingen å wissa ställen betydelige omständigheter blifwit för-bigångne eller ock et och annat ämne ei med tilbörli-g tydelighet och styrcka blifwit utförd. I båda dessa afseender skulle det wara en smickrande ära och et lika intagande nöje, at genom högt föränledande få tillfälle til at fylla det saknade, til at bredare utföra de ämnen, som kunde behöfwä, at sättas i klarare dag eller ock til at utlåta sig öfwer de mera specielle ämnen, såsom förslag til Scholæ lagar, til läro metoder med hwad mera, som kan hafwa inflytande på våra Triwial Scholers önskade flor och fördelagtiga Drift.

SCHOLAE JOURNAL
för Månaderne — N:N; — År 177

Lärling- arnas Namn	Utmerckt Dygd Lydnad och godt sinne	Utmerckt Lärgirig- het Flit och Agt- samhet	Utmerckt Sedighet och Ordente- lighet	Utmerckt Ondt och Oböijeligt Hjerta	Utmerckt Lättja och Försum- melse	Förtjent de hårdare Straff efter Lagarne	Anmerck- ningar
A.							
B.							
C.							
D.							
E.							
F.							
G.							

N.N.Schola d.2 — 17

N.N.
Coll.Sch.Triv.

Innehåll.

- Företal* om Anledningen och afsigten med detta arbete.
- Inledning* om Scholæ Ordning i allmenhet.
a) En Sch.Ordnings beskaffenhet.
b) Nödvändigheten och beskaffenheten af flere Sch.Ordnningar för TrivialScholerna.
- Cap.1.* om Lärarne och Deras beredande.
a) Lärares wanliga pröfning och tillsätjande såsom möjel.anledning til brist på öfwade Lärare.
b) Nödvändigheten af en större noggrannhet här-tinnan äfwen i anseende til Collegat.
c) Swårigheten för en tilkommande Lärare, at be-reda sig til en sådan Syssla och fölgderna deraf.
d) Förslag til en upfostringsProfession wid hwarje af Academierna m. m.
e) Förslag til et Seminarium för Scholæ Lärare utom det allmännas last eller tunga.
f) Exempel af sådan inrättning och intygande om dess fördelagtighet.
- Cap.2.* Om Lärlingarnas antagande m. m.
1:o Sch.Ordn.Stadga om inskränkning af privata informatorer med anmärkning om dess efter-lefnad.
a) Publique Scholers fördel framför private.
b) Förslag til en för det Allmänna och Scho-lerna fördelagtig inskränkning af privata informatorer.
2:o Sch.Ordningsens Stadga om Disciplars anta-gande
a) Anmerckning derwid
b) Förslag til en billig inskränckning wid Lär-lingars antagande i de publike Scholer och deras afgift til Lärarne.

- c) Fördelarne af en sådan inrättning och kostnadens jämförelse med andre inrättningar.
- 3:o Sch.Ordn.Stadga om Lärningarnas muntran
 - a) Olika grunder til Stipendiens utdelande och anmärkning derwid.
 - b) Förslag til Beneficiers och præmiens disposition.
 - c) Muntran af oskyldige nöjen dess nytta och exempel deraf.
- 4:o Sch.Ordningsens Stadga om Lärningarnes dimission.
 - a) Anmärkning derwid.
 - b) Förslag til förekommande af oskickelige Lärningars dimission.

Cap.3.

Om Läromästares och Disciplars Pligt och förhållande.

- 1:o Sch.Ordn.Stadga om Lärares pligter
 - a) Nödvändigheten af nogare instructioner för Lärare.
 - b) Exempel deraf.
- 2:o Sch.Ordn. om Lärares Rättigheter Anmärkning derwid.
- 3:o Sch.Ordn. om underwisningen i allmenhet och anmärkning derwid.
- 4:o Sch.Ordningsens Stadga om Lärningarnes pligter.
 - a) Anmärkning derwid.
 - b) Förslag til disciplins widmagthållande genom Scholæ Lagar.
 - c) Exempel derå och nyttan deraf.
- 5:o Sch.Ordn. Om Ungdomens pligter wid Gudstjensten.
 - a) Oseder derwid och deras skada.
 - b) Förslag til deras afskaffande.

Cap.4.

Om Scholæ Betjenters Lön och Befordran.

- 1:o Sch.Ordn.om Lönerne.
 - a) Deras otillräckelighet.
 - b) Fölgderna deraf i anseende til Lärarne.
 - c) Ytterligare om Disciplarnes afgift til Lärarne.

- 2:o Sch.Ordn.om Lärarnes Befordran.
 - a) Underställning om Lärarnes Befordringsväg.
 - b) Äfwen om tiden til deras befordran.
 - c) Förslag til deras befordrans utwidgande.
 - d) Nyttan af determinerade tjenste år och exempel derpå.
 - e) Förslag, at förmå de Lärare beständigt förblifwa wid Scholerna, som dertil hafwa hog och naturlig böijelse.

Cap.5.

Om Scholæ Böcker.

- 1:o Scholæ Ordningens otillräckelighet i detta ämne.
 - a) Nödvändighet af en ny föreskrift om Böcker.
 - b) Upgift af en del Tyska Lärarnes arbeten och Förslag til deras eller dylikas utgifwande hos oss.
- 2:o Exempel af brist på Scholæ Böcker såsom antingen ei hos oss utgifne eller ock ei antagne eller anbefalte wid Scholerna.
 - a) Uti Språken.
 - b) Wetenskaperna.

Cap.6.

Om Classernas och Lectionernas indelning.

- 1:o Scholernas inskränckte nytta efter närwarande indelning.
 - a) Hwaraf den härrörer.
 - b) Påfölgden i anseende til Lärning och Lärare.
 - c) Förteckning på de uti 1760 års Sch.Ordn. anförde lectionsämnen.
 - d) Undersökning om dessa höra til Academierna eller Scholerna.
 - e) Underrättelse om den fördelagtiga Lections indelning, som finnes i Waijsenhus Scholan wid Halle och på flere ställen samt nyttan deraf.
- 2:o Om Lectionernas indelning.

- Cap.7.* Om underwisningssättet eller Läro-metoden.
- a) Brist på föreskrifwit underwisnings sätt och följderna deraf.
 - b) Exempel af sådane föreskrifter.
- Cap.8.* Om Ordning och Disciplin wid Trivial Scholerna, samt dess bibehållande genom lämpeliga Straff och genom belöningars utdelande wid de årlige Förhör.
- a) Nödvändigheten af någon ny inrättning häruti.
 - b) Förslag til Journalers hållande af Lärarne.
 - c) Nyttan af sådane Journaler wid de årlige Förhör och dessas fördelagtiga anställande.

Grosshandlare G. F. Hennig och den teoretiska
handelsutbildningen

Av

GUSTAF KALEEN

I. Något om diskussionen rörande handelsundervisningen vid början av 1800-talet.

Vid riksdagen 1823 var särskilt frågor rörande uppfostran och undervisning föremål för en livlig debatt. Framförallt kom man att livligt diskutera spörsmål, som sammanhänge med den förberedande teoretiska skolningen av dem, som valde den militära banan eller ämnade sig i det praktiska yrkeslivets tjänst. Inom ridderskapet och adeln väckte sålunda generalmajoren, friherre Franc Sparre en motion i syfte att "tillvägbringa en övergång av de mera bildade folkklasserna till de produktiva", vilket enligt hans mening bäst borde kunna åstadkommas genom inrättandet av handels- och navigationsskolor. Liknande synpunkter framförde biskop E. A. Almqvist i ett till prästeståndet inlämnat memorial. Man har all anledning förmoda, att Franc Sparres intresse för den yrkesförberedande undervisningen hade stimulerats genom bekantskapen med Johan Peter Lefrén, vilken i en år 1824 avfattad ämbetsberättelse, som utkom av trycket under titeln "Berättelse öfver Kongl. Krigs-Akademien", ingående behandlar den praktiska yrkesutbildningens problem. Dessa problem spelade en dominerande roll i den pedagogiska diskussionen under 1700-talet, icke minst frågan om den blivande köpmannens teoretiska skolning. Franc Sparres i motionen framförda synpunkter har en stark förankring i denna diskussion med dess inslag av merkantilistiska och allmänt utilistiska tänkesätt. Han hade även påverkats av det nyhumanistiska bildningsidealet; han påpekar sålunda i sin motion, att det sanna människolivet ej bestämmes av vad man är "utan hur man är det". Man skulle kunna betrakta Franc Sparre som en representant för den liberala nyhumanismen, som sökte slå en brygga mellan den formella bildningen och yrkesutbildningen.

I ett 1770 tryckt arbete med titeln "Utkast om det allmänna uppfostringsverket" pläderar rikshistoriografen Anders Schönberg för inrättandet av handels- och navigationsskolor i samtliga stapelstäder. Han anser, att man först skall söka vinna magistratens och borgerskapets medverkan till grundandet av dylika skolor i några av dessa städer, framförallt i Stockholm.

Dessa skolor skulle sedan kunna tjäna som mönster vid inrättandet av liknande läroanstalter i övriga ur kommersiell synpunkt mera betydelsefulla städer.

Franc Sparres motion remitterades till ständernas allmänna besvär- och ekonomiutskott, vilket i sitt betänkande betonar vikten av att det inrättas en mönsterskola för undervisningen i handel och navigation. I motsats till Schönberg ansåg utskottet, att denna undervisning borde handhas av staten. Utskottets hemställan, som vann ständernas bifall, gick ut på att K. M:t genom sakkunniga måtte låta utarbета ett förslag till ett centralt handels- och navigationsinstitut.

I början av år 1824 anbefalldes K. M:t kommerskollegium och förvaltningen av sjöärendena att höra handels societeterna i stapelstäderna angående den projekterade läroanstalten samt därefter inkomna med dessas yttranden jämte egna utlåtanden. Vad som här närmast intresserar oss är det yttrande, som inflöt från handels societeten i Göteborg. Denna framhöll, att man länge insett behovet och nyttan av ett handelsinstitut i staden, men att man saknade medel för dess inrättande. Av ständernas skrivelse till K. M:t med anledning av Franc Sparres motion trodde man sig emellertid våga dra den slutsatsen, att handels skolor skulle erhålla bidrag av till det allmänna undervisningsväsendet anslagna medel. Man hade därför givit en av handels societetens medlemmar, grosshandlaren G. F. Hennig, i uppdrag att utarbета ett förslag till en läroanstalt för blivande köpmän. Detta förslag, daterat den 28 augusti 1824, upptog handels societeten som sitt eget yttrande. I kommerskollegiet föredrogs ärendet av kommersrådet S. N. Casström, vilken menade, att Hennigs projekt var alltför ”vidlyftigt och innehöll talrika anmärkningar, som hade föga gemensamt med själva ämnet”.

Grosshandlaren och industrimannen G. F. Hennig var född i Tyskland 1786 och dog i Göteborg 1853. Han vann förening med handels societeten därstädes den 31/3 1815 och avlade borgared följande år. Magistratens burskapshandlingar lämna inga upplysningar utöver dessa data. Handels societetens handlingar för år 1815 innehåller Hennigs ansökan om burskap, varav bl. a. framgår, att denne praktiserat hos handelshus i Leipzig och Elberfeld under sammanlagt 10 1/2 år. Några teoretiska handelsstudier åberopas icke. I ett anförande vid sammanträde med styrelsen för Göteborgs handelsinstitut den 16/3 1826 påpekar

Hennig, att han studerat handeln i Hamburg, Berlin och Leipzig. Detta påstående får givetvis icke utan vidare tas till inräkning för att Hennig skaffat sig en teoretisk utbildning i dessa städer. Man torde däremot våga påstå, att han icke kan ha varit främmande för den undervisning, som bedrevs vid en del även av svenskar besökta köpmansskolor i dessa städer. Jag tänker härvid i främsta rummet på Büschs handelsakademi i Hamburg och den ”Handlungsschule, som J. M. F. Schultz — tidigare verksam som handelslärare vid filantropinet i Dessau — år 1791 inrättade i den preussiska huvudstaden.

Hennigs krav på en särskild teoretisk köpmansutbildning bygger på tvenne huvudmotiv, av vilket det ena hör hemma i 1700-talets utilitistiska idéströmningar, medan det andra bär 1800-talets signum. Bland källflöden, som lämnade bidrag till den utilitistiska idéströmmen spelade merkantilismen ingalunda den minst viktiga rollen. Enligt denna åskådning berodde ett lands välstånd i främsta rummet på dess handel med utlandet. En aktiv balans i varu bytet medför ett inflöde av ädla metaller, vilket var den viktigaste källan till ett lands rikedom och välmåga. Ett mycket väsentligt villkor för en dylik och för landet gynnsam inriktning av handeln var en god tillgång på kunniga, erfarna och initiativkraftiga köpmän. Genom sin uppfattning om handeln såsom den främsta källan till ett lands välstånd kom sålunda merkantilismens representanter att visa ett mycket stort intresse för frågor rörande köpmannens teoretiska och praktiska yrkesutbildning. I 1734 års allmänna handelsordning, vilken nära anknyter till bestämmelserna i Ordonnance du commerce — Colberts för den merkantilistiska handelspolitiken anpassade stadga — få vi ta del av vilka kunskaper och färdigheter, som en ”rätt köpman” bör besitta. Där framhålles också, att man hos den blivande köpmannen redan tidigt skall inplanta en sådan kärlek till fäderneslandet, som förpliktar honom, att ”befordra avsättningen av inrikes produkter och tillverkningar . . . framför främmande gods, vilken senare handel . . . utlänningen den fördel tillskyndar, som inom riket stadna borde”. En god köpmansutbildning var emellertid icke blott av national-ekonomisk betydelse utan utgjorde samtidigt även en nödvändig förutsättning för den enskilde affärsmannens existens. Denne kunde visserligen, som Hennig påpekar, lyckas med sina spekulationer under tider av utpräglad högkonjunktur såsom i Göteborg under kontinentalblockadens dagar. Men ett bistrare eko-

nomiskt klimat betydde oftast bankrutt för den köpman, som saknade gedigna kunskaper och praktisk erfarenhet. Hennig hörde själv till de få av Göteborgs grosshandlare, vilka klarade den svåra depressionen efter Napoleonkrigen.

Hennigs förslag innehåller en ingående redogörelse för vad som bör studeras vid det tillämnade handelsinstitutet samt under vilka former undervisningen lämpligen bör bedrivas. Institutet bör "föreställa en mängd fingerade handelshus", som stå i affärsförbindelse med varandra. Den kommersiella undervisningen önskar han bygga upp kring ett intressecentrum — en affärstransaktion, vars genomförande utgör en tillämpning av redan inhämtade kunskaper samtidigt som den aktualiserar behovet av utökade insikter och färdigheter. Det undervisnings-sätt, Hennig här pläderar för, tillämpades vid Wurmb's handelsseminarium. Denna läroanstalt, som ägde bestånd åren 1785—1787, var förlagd till Öringe gård i Veinge socken i Halland. Ledaren för seminariet, det tyska kommerserådet F. C. Wurmb hade varit delägare i Büsch's handelsakademi. Flera äldre kolleger till Hennig inom Göteborgs handels-societet hade fått sin teoretiska skolning vid Wurmb's seminarium, varför han genom dem kan ha blivit informerad om där tillämpade undervisningsmetoder. Ett liknande arbetssätt praktiserades också vid den handelsskola, som J. M. Leuchs under namnet "Academische Lehr-und Pensionsanstalt" år 1795 inrättade i Nürnberg samt har bl. a. ingående diskuterats i den franske affärs-mannens Vital Roux år 1801 utgivna arbete under titeln "De l'influence de gouvernement sur la prospérité du commerce".

I sitt projekt föreslår Hennig, att handelsinstitutets elever skall informeras i logik, matematik, historia, nationalekonomi och lagkunskap. Och därmed är vi framme vid det andra av Hennigs båda huvudmotiv för inrättandet av särskilda utbildningsanstalter för köpmansståndet, nämligen affärs-mannens behov av kunskaper med tanke på hans alltmer vidgade uppgifter i det kommunala och politiska livet. När köpmännens kompetenskrav och därmed sammanhängande utbildningsbehov tas upp till diskussion vid riksdagarna under början av 1800-talet, så framföres också detta motiv i debatten. Hennigs egna insatser till det allmännas fromma prisas av J. A. Wadman i en dikt med titeln "Nyttan". Att det är Hennig, som hyllas, framgår av en avskriftssamling från 1800-talets mitt, där dikten har titeln "Till herr G. F. Hennig vid Landvettersvägens öppnande den 1

sept. 1823". Hennig, som bl. a. var grundare av Mölnlyckes manufakturverk, hade tagit initiativet till byggandet av den väg jämte broanläggning, som förbinder nyssnämnda industri och Landvetter.

Redan samma år som Hennig framlade sitt förslag till inrättandet av ett handelsinstitut eller närmare bestämt vid sammanträde med handels-societen den 9 dec. 1824 fick han ett tillfälle att ge styrka åt sitt krav på en förbättrad kommersiell utbildning. I samband med behandlingen av några burskapsansökningar påyrkade Hennig en rigorös tolkning av den allmänna handelsordningens av 1734 bestämmelser angående förhör med burskapssökande. I anslutning till vad som i § 4 av nämnda förordning stadgas angående kunskapskravet hade Hennig till hjälp för ledaren av förhöret utarbetat en sammanfattning av detta krav jämte en förteckning över tillämplig litteratur. För Hennig utgjorde detta krav de minimifordringar, som man borde ställa på varje burskapssökande.

II. Grosshandlare G. F. Hennigs förslag till en läroanstalt för blivande köpmän.

Göteborgs handels-societets protokoll den 30 aug. 1824.

Till Göteborgs Handels Societet!

För den, som icke är liknöjd om samhällets bästa och dess förkofran, för den, som önskar att äldre stadganden, då de finnas ändamålslösa och tidsvidriga i tillämpningen, icke måtte försvinna utan att tillika väcka Medborgarens tanka, att sätta något bättre i stället; för honom visar sig skillnaden emellan principerne i de föreskrifter, som de, för åtskillige af Rikets Stapelstäder för nära 100 år sedan utfärdade Handels Reglementen innehålla, och de principer hvilka nu i grund af 1810 års Författning, för upptagande af sökande uti Handlande Borgerskapet gälla, högst motsägande. En äldre tid föreskref en mängd skyldigheter och pröfningar för att på vissa ställen kunna blifva införlifvad med Handels Corpsen, likväl utan att tillvägbringa det för det hela dermed åsyftade ändamålet, nemligen; att inga andra än kunnige, erfarne och redlige personer deruti måtte vinna inträde. Afsigten var god men resultatet förfelades deruti liksom i allt annat, om man icke väljer de rätta medlen. En nyare tid synes åter finna all pröfning öfverflödig

och antaga till regel att hvar och en bäst skall veta hvad honom gagnar eller skadar.

Om Handelns inflytande på folkslagens hyfsning, välstånd, näringsflit och produktionskraft, är af högsta betydhet och vikt, då kan det likväl icke vara likgiltigt om de personer som välja handeln till sitt yrke, äro okunnige, oerfarne och råa, eller om de äga en undervisning och bildning, som gör dem skicklige att bidraga till nationalkraftens utveckling och rätta begagnande, och hvars ständiga bemödanden gå ut derpå, att uppsöka nya källor till den enskilte och allmänna välmågans förökande. Ju flera sådana Medborgare en Stat äger, desto lyckligare måste dess förhållanden blifva, ty erfarenheten besannar, att kunskaper, uppmuntrad täflan och idoghet är den rätta källan till ett samhälles trefnad, och den trånghjertade tankan att vid ett betydliga förökt antal af nästan lika kunnige Individier, utvägarne till bärgning för den enskilte kunde blifva färre, har af flere handlande Nationer med en med Sverige ojemförlig population, men en deremot ojemförlig mindre tillgång af inre hjälpkällor — så öfvertygande blifvit vederlagt, att oriktigheten deraf ej vidare behöfver bevisas.

Att de stadganden som Handels Reglementet af den 14 October 1734 innehåller, för närvarande tid aldeles icke mera äro passande, torde hvar och en, som läst dem, medgifva*. Mig tyckes då icke vara öfverflödigt undersöka, om någon direkt eller indirekt anstalt skall vidtagas att förekomma, det i Rikets andra Handelsstad en stor del af de Handlande icke må bestå af personer, hvilka oduglige till annat, låta införlifva sig med Handelscorpsen, emedan skickligheten och dugligheten der icke ens får sättas i fråga, och man icke kan bli något för bättre pris än köpman, eller om denna samhällsförderfvande frihet obehindrad skall fortfara?

Handels Societeten, hvars åliggande det bör vara att ständigt sysselsätta sig med efterforskandet af de hinder, som möta handelns trefnad och dess tillbörliga gång, och att deruti hos en upplyst öfverhet söka rättelse, lärer sjelf finna att den princip, som hittills vid Sökandes upptagande i Handels-Corpsen iakttagits, varit sämre än den uti ett Handtverks skrå. Der måste den sökande åtminstone förstå *något* af det yrke, hvilket han vill välja till sin födkrok, och genom Gesäll- eller Mästerstyckets förfärdigande aflägga prof deraf, hvilka, de må nu vara

*) Avser Reglemente för Handels-Societeten i Göteborg.

aldrig så klena, likväl ådagalägga någon kunskap och erfarenhet. Helt annorlunda tillgår vid inträdet bland handlande Borgerskapet här i Götheborg. En uppappare, en betjent eller en fuskare uti ett annat yrke, som han af okunnighet måst nedlägga, skaffar sig bevis, att han i så och så många år hos den och den Handlande varit Betjent, eller åberopar sig slätt och rätt 1810 års Kongl. Författning, att mot erläggande af medborgerliga utskylder få idka handel. Är den sökande till sin fräjd ej illa känd, kan Handels Societeten ej vägra hans upptagande.

Frågan är då blott, huru mycket han för de bristande åren enl. 1734 års Reglemente skall betala. Men nu hemställer jag om det icke är högst betänkligt, att låta penningar uppväga bristen på kunskap och erfarenhet, egenskaper, hvilka man stillatigande förutsätter den sökande skall inhämtadt under de 12 åren hvilka han enligt Reglementet bör hafva tillbragt i handeln. Huruvida en sådan sökande kan räkna och skrifva, skrifva sitt modersmål orthografice, skrifva en enda förnuftig rad, om han kan föra en handelsbok — saker, som för alla äro oundärliga till och med i minuthandeln, detta tors Handels Societeten icke ens fördrista sig frågevis framställa, och så har det händt, helst i den briljanta perioden och mot dess slut — ja det händer ännu att då man varit så olycklig komma uti sådane Nybörjares konkurser, man antingen träffat orediga, ofullständige eller nyss före Statens ingifvande sammankluddrade eller ock aldeles inga — böcker. — Hvad fördel samhället kan draga af sådane Medborgare, kan hvar och en lätt inse. Utan en grundelig underbyggnad och en förnuftig omtanka, kan i hvad företag som helst, med undantag af lotteri och terningspel, ingen framgång vinnas. Kan det då vara möjligt att Handelsyrket ensamt och allena tillbörligt skulle kunna skötas af hvilket dumhufvud som helst?

Resultatet af sådane Etablissementer är vanligtvis de: att sedan man här och der skaffat sig kredit, för andra *igenom varornas försäljande till underpris borttagit kunder*, och en kort tid med en fin garderob öferskyldt den inre fattigdomen, bedraga Borgenärerne och sätta skugga på det Samhälle, inom hvilket dylike, den allmänna krediten förstörande bankrutter, tilldraga sig. Att så förhållit sig och ännu förhåller sig, torde någon hvar af oss till sin egen skada erfarit. Fåfängt skall man hoppas, att detta onda med tiden sjelf skall korrigera sig. Mängden af dylika händelser och deras tätta inträffande tyckes småningom så nedtryckt opinionens moralitets barometer, att den knapt

åter kan stiga, ty när det icke anses som en skam att spela bankrutt eller på annat sätt förnärma sina Borgenärer, (jag gör här skjäligt undantag för alla dem som genom *verkliga olyckor* råkat i denna för hvarje redlig man rysliga belägenhet) då är det heller ingen heder att med försakelser och ansträngningar bjuda till att göra hvar man rätt. Med skäl kan man frukta, att denna lättsinnighet tilltager, ty sedan man enligt de vid nyss slutna Riksdag hållna debatter, har att vänta strängare Examina till Okunnighetens uteslutande från Embetsmanna-Corpsen, och hågen till ett bättre och högre stånd i Samhället, bemäktigat sig såväl Föräldrar som Barn, de högre folkklasserne nästan anse det som en skam, att låta barnen lära handverk, och inträdet uti handlande Borgerskapet af ingen lag förvägras; måste det stånd, uti hvilket hvem som helst emot en ringa penning äger rättighet låta upptaga sig, ganska snart blifva överfyldt med en mängd Individuer, hvaraf kanske blott få sanskyldigt äro duglige, och af hvars korta etablissement en hastig bankrutt är den säkraste påföljd. Den skamliga tankan höres ock allt för ofta yttras: att om gossen icke duger att studera, det vill säga: blifva Embetsman, må han bli Köpman, emedan, enligt somligas tanka dertill hvarken behöfves förstånd, insigter eller moget omdöme. På detta sätt händer, att Gymnasister och Studenter, som blifvit improberade, söka sin fortune vid handeln och troligt är, att lika så liten skicklighet de ägde att vinna inträde i de Lärdsamfund, lika så litet pryda de det stånd, som bland Borgerskapet nu intager första rummet. Detta stånd, hvaraf en mängd Ledamöter äro behöflige till skjötande af Stadens Allmänna angelägenheter, äger jemväl efter nu gällande Grundlagar, att skicka Representanter till Riksmöten. Omöjligt lär man vilja påstå, att de insigter, som der erfordras, kunna vinnas genom hvardagliga samtal eller en ytlig tidnings lektüre. Ju fastare, ljusare och klarare begreppen om Samhällets och Statens förhållande af den talande äges och framställas, desto säkrare kan han vänta bifall till sina — Fosterlandets väl äsyftade förslag; deremot kan han vid ett motsatt förhållande med de bästa afsigter gå miste om det illa utvecklade goda ändamålet. Och när fordras väl redigare omdömen om saker, än uti en tid i hvilken det gamla ligger med det nya i den häftigaste strid och uti hvilken de mörkaste idéer ofta ses försvaras med ett sken af den största vältalighet och grundligaste lärdom. Beklagansvärd är då den, som blott af dagens segervinnande ton bildar omdömen

i saker, hvars utredande endast en djup forskning och en långsam erfarenhet kan stadga; i honom äger Samhället ej någon hälsosam Reformator, och de beslut hvilka en flygtig och ytlig insigt tillvägabragt, skola lika hastigt försvinna som följderna deraf till äfventyrs ofta i längden skola vara menliga. Om nu härtill lägges, att en Regent eller de som närmast omgifva honom omöjliggen så noga kunna känna alla de hinder som ligga i vägen för en lyckligare ställning, af hvem äger väl Regeringen med mera rätt, att fordra upplysningar till handels förbättrande, lättande och lifvande, hvem borde vara i stånd att grundeligen meddela dem, om ej de, hvars väl så väsendtligen deraf beror, nemligen de Handlande sjelfve? Men skall väl detta kunna skje om inträdet i Handelsclassen får skje med det sjelfsväld, ty frihet kan det omöjliggen kallas, — som nu dervid följes? Äro väl de som knapt kunna styra sina husliga angelägenheter, skicklige att rådslå öfver Statens, eller uptäcka bristerne och föreslå medel til dess förbättrade skick? Hvad en eller någre af de upplystare anse för gagneligt, vinner då det begäres, aldrig den uppmärksamhet, som ett helt samhälles enhälliga önskan, grundad på öfvertygelsen om nyttan deraf ådrager sig, och en sådan enhällighet kan med tiden vinnas, om vi med alfvare tänka derpå att gifva de Ynglingar som ämna sig åt handeln, dels innan de börja med det praktiska, dels under det de dermed sysselsätta sig, en undervisning hvaraf de i hela deras lifstid skola såväl till sitt inre, som yttre njuta den största nytta och tillfredsställelse, och Staten en oberäknelig vinst. Sakkunnige Män äro längesedan ense derom, att Handelsvettenskapen hvilken egentligen för hvarje duglig Kontorist till alla slags Wexel- eller Waruaffairer är väsentligen nödig, genom ett ordentligt Studium måste läras. Erfarenheten bekräftar att ynglingar som egna sig åt handeln, blott allt för ofta äro underkastade det öde, att tillbringa de såkallade läroår, i sådane hus eller en sådan Handelsrörelse, hvaruti de blott lära känna eller praktiskt se förekomma en del af Handelsvettenskapens vidsträckta fält, och att, om någon äger en synnerlig vettgirighet, eller hans med tiden för sig gående Etablissement fordrar vidsträcktare kunskaper, kan ofta efteråt, och först då när han skall begagna kunskapen och kändomen af en viss sak, genom eget studium, som dock, då tankarne upptagas eller delas af andra omsorger, alltid blir ofullständigt — måste söka upphjelpa, hvad han i sin ungdom ej

haft tillfälle theoretiskt lära. Men han är icke heller ensam Köpman, han är ock Medborgare, och detta heliga namn ålägger honom skyldigheter, till hvars rätta utöfvande äfven annat fordras, än hvad som egentligen inskränkes inom det såkallade Brödstudium. Nog lycklig att lefva i en Stat, som äger en Representatif författning, är han förbunden att lära känna dess lagar och grunderne af Statshushållnings Lärnan, emedan han skall rådslå öfver stiftandet af de förra, hvartill Kunskapen om den sednare är oumgängeligen nödig, om han ej vill sitta som en liknörd Jaherre, lyda som en träl, eller vid oförmågan att uttala sin dunkla känsla om det orätta i saken, i stället för lagens befordrare vill bli dess motverkare. Om det är den förädlade menneskans högsta syfte att alltid verka och handla i harmonie med sitt bättre jag, och att kunna göra sig sjelf redo för allt hvad hon företar; så bör och hos Nationens Ombud finnas ett sådant klart medvetande i allt hvad de söka verka för hela Riket (hvilket hos Massan af folket ofta blott består i en dunkel aning om det rätta). Om det som dessa Ombud bereda, med framgång skall ingå i samhällslifvet, och såmedelst fördelarne, som det allmänna äger, och *åt det enskilda* erbjuder, af detta åter med villighet och tillförsigt skall emottagas och värderas, och dymedelst tillvägabrings det helas sällhet såsom högsta målet för lagstiftarens möda och ihärdighet och Regentens ljufvaste belöning, då måste det vara hvarje rättsinnigs pligt att medverka det Massan af Medborgare på detta sätt kan bli bildad och dermed antaga en, om jag så får säga, ädlare hållning till det hela, än hvare den nu visar sig, ett moraliskt värde, som lockar *dem* till förening, hvilka nu till föga gagn för Riket och för sig sjelfve, söka Embetsmannabanan, emedan de anse de närande folkklasserne för profane att sig med dem införlifva. Denna tanka synes hafva föranledt till Riksens Höglöfl. Ständers under förflutna Riksmötet hos Kongl. Maj:st i underdånighet framställda önskan om Handels och Navigations Skolors inrättande, hvilken hemställan Kongl. Maj:st i Nåder befallt Handels Societeten att deröfver med underdånigt yttrande inkomma. Denna anmaning kommer visst något sent. Den borde med skjäl föregått meränämnde 1810 års Författning. Som allmänt känt är, har nämnde författning mig vetterligen ingenstädes blifvit tillämpad utom vid Handel Societeterna, ty Skraddare och Skomakare hafva sina skrän ännu i lika helgd som före 1810 och ingen får ingå i ett handtverk utan att underkasta sig

dess gamla bruk, ceremonier och pröfningar. Icke som ville jag godkänna dessa missbruk. Men ombytlighet har så stora följder, att man i de fleste fall icke kan gå från ett elakt system till ett bättre, utan stora olägenheter, och dessa hafva sedan 1810, såsom en följd af nämnde års författning, för Götheborg visat sig på ett ovedersägligt skadligt sätt, nemligen att hvar och en kunnat blifva Handlande, utan afseende om han förstår någonting, blott han ägt penningar att erlægga en högre förenings afgift. Wore det möjligt att tänka att afsigten och uppsåtet varit, att gradvis och småningom profanera hela Handels Corpsen, hade aldrig en mera verksam åtgärd kunnat vidtagas, och då man underlät att vid upphäfvandet af de Reglementariske föreskrifterne och en profid af 12 år sörja för tillvägabrindandet af Inrättningen hvilka genom en intellectuell bildning kunde ersätta de förra, kunde denna författning ej få annat namn än att vara högst ensidig och dermed jemväl af högst skadelig påföljd. Får den fortfara utan att kraftigare åtgärder vidtagas till danande af skicklige Köpmän, torde den tidpunkt ej vara långt aflägsen, då Staden vid frågan om val till besättande af medborgerliga sysslor skall äga blott ett helt inskränkt antal, som sanskyldigt är dugligt att fylla sin plats.

Att förekomma dessa olägenheter har man på andra orter inrättadt undervisningsanstalter, der Ynglingen före sitt inträde i handeln, kan lägga en god theoretisk grund i de vettenskaper han praktiskt skall utöfva. Ju längre och grundligare en sådan förberedelse varar, desto större nytta har man deraf att vänta, ty onekligt är, att ju större Kunskapsförråd Ynglingen medförer i det praktiska lifvet, desto större framsteg skall han göra uti en fullkomlig utbildning till duglig Handlande och Medborgare.

Jag föreslår derföre Inrättandet af ett sådant Handels Institut här i Staden. De paedagogiska anstalter, som här å Orten finnas kunna icke gifva en yngling, hvarken den allmänna bildning eller den serskilte undervisning han behöfver i handeln, han måste således antingen blifva dem förutan, eller om han går den akademiska vägen, der han ändock blott kan inhemta en del av hvad (i) Institutet bör läras, fåfängt uppoffra en tid, som mycket nyttigare kan användas, om han på ett ställe, omgifven af det praktiska i saken, finner allt som han till fullkomlighet i sitt yrke har af nöden.

Wid inträdet skulle fordras att Ynglingen skulle kunna skriva och räkna species quatuor. Undervisningen i Institutet

bör omfatta 1o Förfullkommandet af räknings och skrifkonsten i hela sin vidd, 2o Bokhålleriet, 3o Warukännedom, 4o Den allmänna Lagen eller jus commune, Svenska lagarne i synnerhet, Handelslagarne (gentium, civile, commercii) såsom Handels Balken, Skeppslego, Sjö- och Assurans-lagen, Dykeri Reglementet, m. m. 5o Geografi och Statistik, i synnerhet med afseende på de inrättningar i Staterne, som stå i sammanhang med handeln, 6o Den för en Köpman nödige kännedom i Naturalhistorien, Ekonomie och Chemien. 7o Historien, i synnerhet den nyare, äfven som Handel-historien. 8o Utur Matematiken det nödvändigaste för borgerliga lifvet. 9o Technologie, eller kännedom om Slöjder och Manufakturerna. 10o Föreläsningar i Logik, i Statshushållningsläran. 11o Undervisning i de moderne språken, Engelska, Tyska, Franska, Holländska m. m. men i synnerhet Stilöfningar i modersmålet och Talkonstens uppöfvande.

Institutet bör föreställa en mängd fingerade Handelshus, hvaraf hvart och ett sysselsätter sig lika så väl med de största som de minsta kontorsgöromål och hvilka genom en inbördes brefvexel med alla till Köpmannaaffärer i öfrigt hörande Dokumenter, i den nogaste förening fortsättas. Genom detta de Lärandes egna arbetande undervisas de samma ej allenast i utfärdande af alla erforderlige Dokumenter, i brefvexling, i Bokhålleriet, i kalkulerne och i den afkortade merkantila räknekonsten, för att med heder kunna tjena på hvilket Handels Kontor som helst, utan de erhålla ock genom egen flit en tydlig åsigt af affärer för att kunna uppgöra och genomföra en riktig spekulation, hvilket efter några års vistande på ett verkligt Kontor, måste bereda dem förmåga och tillförsigt att med fördel kunna tänka på sitt eget bästa. Institutet skiljer sig från ett verkligt handelshus blott genom bristen på penningar och varor. Då intet läres för sig sjelft eller partiellt utan allt anses som en väsentlig del af det hela, då hvar och en lärjunge ej blott i en branche, utan afvexlande i alla arbetar ock såväl derigenom som genom de utförliga förklaringar vid hvarje förrättning erhåller en tydlig öfversigt; så framter sig af detta undervisnings-sätt, om Lärjungen använder någon flit och ansträngning den fullkomligaste nytta. Kontoristerne ledas gradvis från mindre till mera viktiga ämnen. Affärer göras för egen, för främmandes räkning och i Kommissionsvägen, Konsignationer, conto meta affärer, Assurans och Speditions Ordres med och utan afseende på politiska omständigheter; man inhemter conto

finti, priskuranter, anställer jemförelser med prisen, Kurserne, Assurenspremierne, frakterne m. m., upprättar kalkuler och fattar efter de gynsamma eller fördelaktige Resultater sine beslut.

Wid dessa åtskilliga updragens utförande förekomma: Kontrakter, Certepartier, Reciver, Konnossementer, Fraktbref, Fakturer, Assurance och reassurer, Policer, Försäljningsräkningar, Sundsk Tull, Anvisningar, Trattor, remisser, Diskonteringar, Acceptor, Domicileringar, Protester, Recambioräkningar, Interventioner, retrasseringar, qvarstadsansökningar, Intekningar, Fallissementer m. m., hvilket allt på vederbörlig ort införes i böckerne. Der förekomma handelsresor och dermed förenad Correspondence, Kreditbref, Fullmagter m. m. Nu uppstår Avarier af alla slag, äfven totala förluster som än abandoneras, än regleras efter lag. För att bibringa lärjungarne uti denna vidlyftiga branche en grundelig och riktig åsigt, och att jemväl gifva arbetet ett högre interesse, uppgöres deröfver Dispascher med alla dertill erforderlige bilagor. Alla sorts Wexelaffärer drifves i sammanhang med ofvannämnde föremål, hvarvid i synnerhet visas vexelrytteriet i sin rätta skepnad. Correspondencen i Institutet föres på Tyska, Engelska och Franska språken. Böckerne föres på enkelt äfvensom på dubbelt Italienskt sätt. Deras afslutande sker vid hvarje års slut efter de ingångne och utgående Kurant räkningar, ränteberäkning och inventering o. s. v. Månatligen uppgöres Balance, vid årets slut General Balancen. Skeppsredarens angelägenheter läres på det fullständigaste i sammanhang med det föregående. Wid uppkommande tvister anställas Compromiss. Gode männen skrifva sitt Parere i en bok. Den högre räknekonsten läres på det kortaste sätt och dertill användes dagligen en timmas undervisning. Exempler röra reductionerne af alla Europeiske myntsorterne, mått, mål och vikt, Wexel arbitrage, Kalkul, rabatträkningar, allt efter de nyaste Kurssedlarne och priskuranterne. Warukännedom inhemtas, ehuru det alltid blir något ofullständigt, genom en ansenlig samling af prof, vid hvars förevisande Läraren definerar deras bättre och sämre beskaffenhet. I Geografien och Hydrografien undervises med begagnande af de bästa Chartor, hvarvid tillika hvarje ords handelsförhållanden uppgifvas.

Utom Chefen, som styrer det Merkantila och som minst bör känna tre lefvande språk, fordras serskildt, Språk- och Skrifmästare emedan Läraren omöjligen kan medhinna, att, när han använt 6 timmars tid om dagen till undervisning af allt det

föregående, bibringa lärjungarne elementargrunderne i språken eller sysselsätta sig med föreskrifter.

För att icke göra bildningen ensidig, och för befordrandet af en äkta samfunds anda, skulle jag sedermera anse förmonligast, att Lektorerne och Docentes vid härvarande Läroverk emot särskild vedergällning benägit åtog sig att hålla föreläsningar i Logiken, Matematiken, Historien och Statshushållnings-läran, jus gentium, civile, commercii, commune et publicum, — en sak hvilken säkert för hela samhället skulle medföra de lyckligaste följder.

Arliga aflöningssumman för Lärarne, med bestridandet af det materiela, torde minst uppgå till 3000 Rdr. Banco. Till undervisningsrum erfordras ej mera än en eller tvenne större salar, som icke äro svåra att anskaffa.

Att Göteborg såsom Rikets andra Handelsstad allt för väl behöfver ett sådant Institut för sig sjelf, och att barnens bortskickande till en annan ort der ett Central-Institut funnes, för Föräldrar, utom farhåga för Barnens moraliska förderf skulle medföra en större kostnad än flere Lärmästares appointement nu går till, hvarföre de då hellre försaka inrättningen, torde falla en hvar i ögonen och på den grund synes en sådan Central-Inrättning, ehvar den stiftades för andra orter, förlora något af sin afsedda nytta. Behofvet af en sådan anstalt härstädes torde finnas desto mera trängande, som i de Stater, hvilka närmast omgifva Sverige, långt för detta en mängd Skolor af detta slag blifvit inrättade, i hvilka många skicklige köpmän blifvit danade och i hvilka ännu i denna stund flere Svenska ynglingar, ehuru med Föräldrarnes dryga kostnad blifva uppfostrade och underviste. Och huru lugnande, huru tillfredsställande måste det ej vara för en Fader, att med vakande öga öfver Sonens sedighet för denna se öppnad tillfälle att innan han upptages i handeln, kunna inhemta de vidsträcktaste kunskaper i det yrke hvarmed han en gång skall gagna fosterlandet, och att då han börjar denna sin befattning, vara i besittning af de grunder, på hvilka han skall bygga sin och andras lycka, och hvarmedelst han åt efterverlden skall öfverlemna en älskad Faders och Farfaders namn med en genom skicklighet, idoghet och sparsamhet utvidgad förmögenhet. Redan i detta samfund lär han närmare känna de män med hvilka han en gång i lifvets alfvarligaste skiften skall umgås, redan här afslipas de ojemnheter i Karakteren, från hvilka mannen ofta med den häftigaste strid icke

kan befria sig, redan här knytas på det ömmaste de vänskapsband, hvilka i mannaåldern så ofta gifva det af motgångar pränsade hjerta den lifligaste vederqvickelse, redan här njuter Ynglingen den glädje, som öfvertygelsen om uppfyllda pligter medför, redan här vid åsynen af det vigtiga kall honom väntar och förtroliggjord med människans ädlare syften, skall flärd, högmod och lättsinnighet qväfvas, tröghet och slöhet för det nyttiga och goda försvinna, och den äkta humaniteten, som så utmärkdt pryder den bildade Medborgaren, för alltid intaga det för alla goda intryck öppna hjertat.

Den uppmärksamhet ämnet ådragit sig hos Riksens Höglofl. Ständer sistleden Riksdag och den beredvillighet hvarmed en Storsint Konung täcks befrämja allt hvad som gagnar Dess undersåtare, berättigar till den förhoppning, att en så nyttig inrättning icke heller till en varaktig grundläggning skall sakna nödigt understöd af Statsmedlen. Önskanvärt blefve då, att det gamla föråldrade Handelsreglementet, som i verkligheten redan trädte ur lifvet derefter helt och hållet upphäfdes och ett nytt författades, passande för vår tid och öfverensstämmande med den anda, som nu råder; att detta Reglemente, såsom i Norrige, för dem som vilja ingå i Handels Korpsen stadgade en vetenskaplig Examen af de ofvannämnde Lärare och Handels-Societetens Ledamöter; att de unga män som aflade prof om skicklighet och lärdom vunno förening mot en lindrig afgift, de deremot som icke kunde eller ville underkasta sig den omnämde pröfningen, förpliktades att betala en afgift af Fyra Hundrade Riksdaler Banco till förmon för Skolfonden, så att det oundvikliga onda, — då friheten att kunna blifva Handlande en gång existerar och en absolut vägran synes vara oförenlig med den allmänt rådande principen. — åtminstone på något sätt måtte bidra till utbredandet af det goda. Alla ynglingar, som nu i Staden äro engagerade på Kontor eller i bodhandel, skulle uppmuntras och af sine principaler tillhållas att emot en lindrig afgift vissa timmar i veckan besöka Skolan, så vida de icke genom en sig underkastande Examen af Lärarne kunde visa sig icke mera vara i behof af den samma.

Detta från roten gående medel, som undanröjer de brister, öfver hvilka jag ofvanföre klagat är ock i förening med sparsamhet ensamt i stånd, att med tiden befordra stora utvidgade handelsföretag, och i sammanhang med Navigations Skolor — Svenska sjöfartens förkofran, ty den anda, som derigenom ska-

pas, skall verka, icke allenast på bibehållandet af den redan inom Ståndet förvärfvade förmögenheten, utan ock öka den, så att den icke såfort något är samladt, afledes åt andra håll. Den ädla ärelystnad skall då uppkomma, att företrädesvis låta Sonen välja Fadrens yrke och den skadliga fåfängan skall bannlysas, att åt den rika Dottern hellre gifva en man af hög börd eller titel, än — en idog, rätt och slätt Köpman. Det bästa arf som föräldrar kunna efterlemna sina barn, är en uppfostran, hvarunder det goda för hjertat blifvit vana och behof och det ädla, det rätta, det nyttiga — förståndets oupphinnelige magnet. Förr än den satsen visar sig vara allmänneligen lifligare omfattad, förr än en varmare håg upptäckes, att befrämja efterkommandes sanna väl, förr kan det icke blifva bättre, och hvad åtgärder man ock vill föreslå eller genomdrifva, — de skola alltid visa sig såsom palliatif Kurer.

Göteborg d. 30 Aug. 1824.

Gust. Ferd. Hennig.

III Utdrag ur Göteborgs handelssocitets protokoll den 9 och 16 dec. 1824 gällande G. F. Hennigs motion angående burskapsförhör, förslag beträffande kunskapsfordringar jämte litteraturhänvisningar.

Göteborgs Handelssocietets protokoll den 9/12 1824.

N:r 6. Af Herr Ordföranden anmäldes att 3:ne ansökningar inkommit om förening med Handels-Societeten neml. af Handels Betjenterne P. O. Winqvist, O. Norén och Anders Fröding; Efter meddelandet hvaraf Herr Hennig androg huruledes han ärfarit, att hvad Kongl. förordningen den 19 Dec. 1734 angående dem, som här i Riket vilja lära och drifva Handelen, uti 8:de Puncten stadgar, rörande Vederbörande Sökandes förhör i de uti 4 puncten af högstberörde Förordning upräknade stycken, icke här vunnit tillämplighet. Utom det att en allmän och gällande författning ej bör sakna efterföljd, trodde Herr Hennig, att den åberopade afser och anvisar så goda och hälsosamma ändamål, att dess iakttagande, som i alla fall är en plikt, bör vara en sjelfkräfd fordran hos hvar och en, som nitälskar för uplysning och kunskaper, utom hvilka icke någon, vare sig Närings-Idkare eller hvad som häldst, kan rätt gagna hvarken sig

sjelf, sitt yrke eller sin samtid. Om man icke utan skäl kan beklaga, att de allmänne Wettenskaperne sparsamt äro kända inom Handels-Classen, åtminstone på denna Ort, och att man icke sällan där röjer en okunnighet, som till och med understundom hindrar från deltagande i allmänne förrättningar och i åtgärder, de der ej böra vara främmande för dem, hvilka höra till den förnämsta Classen af Rikets tredje stånd; så ligger det jemväl öppet, att en dylik brist på kunskaper härleder sig från den lätthet, med hvilken man hitintills fått inträda i Handels Classen, och å denna Näring vinna Burskap; Hvaremot, om det blifvit ifrågasatt och oundvikeligt, att undergå förhör uti de till detta yrke hörande stycken, och att aflägga prof på skicklighet och kunskaper däruti, förhållandet skolat finnas helt annorlunda, ty den tid hade då måst användas till läsning och undervisning uti hvad till Handelsyrket hörer, som af ärfarenhet att någre prof ej behöfvas, och att ett offentligt ådagaläggande därpå icke äger rum, i stället med sorglöshet blifvit tillbragt, måhända endast under skadliga tidsfördrif. Herr Hennig trodde därför omständigheterna högt påkalla efterlefnaden af föreskrifterne i den Kongl. Författningen; Och som han vore förvissad, att de sökander, hvilka i dag sig anmält om förening med Handels Societeten, fullkomligen ägde de insigter och kunskaper, som berättiga dem att vinna deras ändamål, så trodde han just tillfället nu vara inne för Handels Societeten att utan obehaget af någon nyhet i tvång, och utan att någon ovilja eller afsigt att stöta må kunna förebrås, förordna det påbudet om förhör, uti hvad Handelsyrket angår, skall komma till verkställighet, samt att ett sådant förhör med omförmälte Sökander måtte företagas, innan deras ansökningar komma under pröfning; I följe hvaraf, och under förmodan att Handels Societeten ville ibland dess Ledamöter nu utse Examinatorer, Herr Hennig föreslog, att Handels Societeten såsom grund för förhören måtte finna för godt i allmänhet stadga, att den, som anmäler sig om tillstånd att idka minuthandel, skall Examineras uti 1:o Räknekonsten etc. . . . (se bilaga I).

Den som vill blifva Grosshandlare skulle däremot förhöras uti . . . (se bilaga II).

Wid den öfwerläggning, som i anledning härpå företogs, förmärktes Handels Societetens Ledamöter vara af skiljaktiga meningar, hvarföre skreds till Votering, därvid först Herr Lindgren yttrade, att han, på de af Herr Hennig anförde grunder,

visserligen för sin del ansåg förhör med dem, som söka förening med Handels Societeten, böra äga rum; men då det vore angeläget att noga bestämma grunderne och gränssörne för samma förhör, hvarom ventilationen fordrade ett närmare öfvervägande än nu i detta tillfälle kunde åstadkommas, utlät sig Herr Lindgren nu ej eller vara beredd att afgifva sin tanka i denna fråga, utan förbehöll att densamma måtte blifva öfverläggningsämne för en annan gång, sedan den emellertid hunnit öfvertänkas för stadgande af de principer, som vid förhören böra följas; Och ansåg Herr Lindgren för öfrigt att de nu inkomne ansökningar kunde afgöras utan skyldighet för Sökanderne att undergå det föreslagne förhöret, häldst de alle äro af Handels Societetens Ledamöter nogsamnt kände.

Herr Kobb yttrade sig vara af lika tanka med Herr Hennig, som anmärkte att principerne för den af honom projecterade Examen redan äro stadgade uti den åberopade Kgl. Förordningens 4:de punct, samt att hans förslag om förhörets utsträckning är lämpadt därefter; Men Herrar Lindström, Kjellberg, Dickson, Stangenett och Malm förenade sig med Herr Lindgren; Hvaremot Herr Setterborg instämde med Herr Hennig. Herr Gibson afgaf enahanda yttrande med Herr Lindgren, och Herr Weinberg förklarade att ehuru han för sin del fann den föreslagna Examinationen vara ganska nyttig, och att densamma, såsom i åberopade Kongl. Författningen påbjudes, i alla fall borde komma till verkställighet, trodde han likväl Handels Societetens Ledamöter hvarken vara berättigade eller behörige att förrätta samma förhör, utan borde därtill ordenteligen antagas och förordnas en särskild Person, som icke allenast sjelfva förhören, utan äfven, om så behöfdes och han därom anlidades, kunde lemna undervisning uti de stycken, i hvilka en sökande skulle Examineras; Och ankom det sedermera på Handels Societeten att, efter innehållet af hans meddelande bevis, pröfva ansökningarne; Men som en sådan Examinator nu icke finnes, och de, hvilka sig om förening med Handels Societeten anmält, icke böra i afgörandet af deras ansökningar, däraf uppehållas, men dessförutom äro af Handels Societeten noga kände, så fann ock Herr Weinberg att Handels Societeten, utan beroende af hvad nu förekommit vore oförhindrad, att öfver nämnde ansökningar i detta tillfälle sig yttre.

Härmed förenade sig Ordföranden, Herr Lewgren; Och som genom pluraliteten således är afgjordt att upstådda frågan om

undergående af förhör med dem hvilka önska att blifva till Handlande antagne, skall en annan gång såsom öfverläggningsämne förekomma; så skreds till föredragning utaf Herrar Winqvists, Noréns och Frödings ofvanberörde ansökningar, hvilka altså uplästes; Och beträffande Herr Winqvist, så emedan han med utmärkt hedrande betyg af fordna Handelshuset Jonas Kjellberg & Co härstädes, samt af Herr Commerce Rådet Jan Kyntzell styrkt att han uti fulla Tolf år hos dem tjent uti Handelen, samt därvid ådagalaggt en allt mer förvärfvad skicklighet, i förening med stadga och välförhållande, bifölls hans ansökning med utsättande af föreningsafgiften till Tjugu Rdr. hvarom Herr Winqvist, som var i förmaket tillstädes, vid lemnadt företråde underrättades, därefter han begåfvade Fattig-Cassan med Tretton Rdr. 16 sk. Banco.

Herr Anders Fröding, hvilken i flere år biträdt på Handels-huset A. P. Frödings Enkas & Co Contoir och är för välförhållande känd, antogs likaledes till handlande; Ankommande det på honom som ännu icke hemkommit från en företagen Utrikesresa, hvarifrån han dock dageligen hemförväntas, att, efter eget godtfinnande dels öka föreningsafgiften utöfver det belopp af Fem Rdr. Banco, som densamma för honom, såsom Gillesbrors son, efter Reglementet eljest utgör, samt dels bestämma den gåfva han har att till Fattig-Cassan aflemna.

Herr O. Noréns ansökning om förening med Handels Societeten vann likaledes bifall, hälst han är fördelaktigt känd och för öfrigt med bevis af Herr Petter Wennerholm styrkt, att han hos Herr Wennerholm tjent i Handelen uti Tio år, och därvid för skickelighet och ett stadgat upförande slutigen åtnjutit det förtroende att han på egen hand fått förestå Herr Wennerholms handelsaffairer. Föreningsafgiften för Norén bestämdes till Trettio Rdr. Banco; Och kommer från honom, som nu ej var tillstädes att infordras hvad han kan finna sig vid att till Fattig-Cassan gifva.

Göteborgs Handelssocietets protokoll den 16/12 1824.

N:r 1. Sedan Protocollet för den 9:de dennes var justeradt anförde Herr Kobb med egne ord:

”I anledning af Herr Hennigs motion sista sessionsdagen, anhåller jag få fästa Herrarnes upmärksamhet på nödvändigheten, att hvad Författningarne föreskrifver, tillämpas och efterlefves,

så långt det står i vår förmåga. Vi lefva uti ett Constitutionelt Land, och någre godtycklige Handlingar äro oss ingalunda till-låtne, aldraminst då, när gifne föreskrifter finnas. När Regle-mentet bestämmer vissa Tjensteår och ådagalagde kunskaper i Handelen, såsom vilkor för inträdet i Handels Corpsen; Hvem har då bemyndigat Handels Societeten att taga bort desse, och sätta en lumpen penninge-afgift i stället? Det vore i sanning beklageligt, om flit och kunskaper i vårt samhälle fallit så lågt i värde, att Fem Rdr. kunna anses motsvara Ett helt års upp-offring och bemödande att förvärfva dem. Jag har hört invändas, att sådane fordringar icke göras den blifvande Handlanden hvarken uti England, Hamburg eller Amsterdam, men jag hem-ställer om icke skillnad bör göras på sådane Länder och ställen, där näringsfriheten uti hela sin vidd existerar, där en hvar kan ingå uti hvarje yrke utan undantag, och där Handelen icke tryc-kes af prohibitivt system och höga Tullafgifter, som hos oss. Jag hade trott, att erfarenheten och omtanken för Medborgares väl, redan skulle visa, att det icke duger att i Göteborg proclamera Naring-frihet i Handelen, då i det öfriga Sverige Naringarne fortfara att förskansa sig bakom sina Privilegier och rättigheter. Jag har äfven hört invändas att en tillämpning nu af Regleme-ntet, sedan det en längre tid på sätt och vis hvilat i denna punct, möjligen skulle kunna utom oss tydas, såsom vidtagen för att chicanera och derigenom ådraga oss ovänner. Derpå svarar jag, att då det troligen är angeläget för en hvar i det enskildte lifvet, att så ställa sin vandel, att man lefver uti fred, enighet och Wän-skap med alla Menniskor så får i de allmänna uppdrag en an-förtros, alla sådane Considerationer vika, ty det är icke här en-dast våra Medborgares Rättigheter och väl, vi äro uppdragne att skydda och om möjligen befordra. Nog anmärkte jag med stör-sta ledsnad och bekymmer, att det klander jag ej längesedan an-såg mig upmanad att framföra, uptogs med ovilja, missnöje, ja kanske fiendskap af Personer, för hvilka jag såsom En-skildte, hyser den största och upprigtigaste högaktning, och hvilka jag hade hoppats, skulle sedt på saken och sanningen af min framställning, och icke på Personen; Jag begagnar derföre detta tillfälle att offentligen förklara, att motiverne för mitt handlingssätt, så väl då, som nu, och framdeles i dylike fall, aldrig skall härleda sig från någon annan grund, än en varm känsla för ordning och rättvisa, och ett lifligt bemödande att i den ringa mån jag förmår, söka bidra till det samhällets väl

jag tillhör. Min anhållan är derföre att Herr Hennigs motion åter må företagas i dag då jag icke hört att någon ny ansökan inkommit.”

Med undantag af Herr Hennig, som ansåg motionen i detta tillfälle böra ventileras, och som i öfrigt nu en gång för alla ville hafva till Protocollet antecknat, att han icke deltagit uti afgörandet af någon fråga om tillstånd till Handels idkande, med mindre än att förhör till inhämtande af den sökandes kunskaper anställes, yttrade sig Handels Societetens öfrige Herrar Ledamöter ännu icke vara beredde att utlåta sig uti det af Her-rar Hennig och Kobb väckta ämne, men antogo Herr Lindgrens förslag, att i och för denna frågas afgörande en annan dag sär-skildt sammanträda, för att dervid icke vara hindrade af andra göromål.

BILAGA I

Examen för minuthandlare.

Räknekonsten det högsta vore regula de tri.

Kännedom om inhemska vigten, mått och mål.

Enkelt Bokhållerie.

Färdighet i Svensk brefvealing.

Warukännedom: Hjelpredor: (Synnerbergs, Bohns, Ludovici & Nennichs Warulexicon).

Om Handeln det nödtorftigaste.

Geografie. Djurbergs Geografie för Begynnare.

Fäderneslandets Historie. Regnérs första begrepp.

Allmänna Historien.

Svenska grundlagen.

Allmänna lagen.

BILAGA II

Examen för en Grosshandlare.

Räknekonsten i alla de grenar hvaruti densamma är användbar på det merkantila.

Kännedom om inhemska mått, mål och vigtsorter.

Kännedom om utländska d:o d:o (Krusens Kontorist, Göranssons Tabeller, Synnerbergs Kontorist).

Bokhållerie enkelt och dubbelt.

Korrespondens på Svenska.

Kännedom i utländska Språk, ådagalagt genom skrifvande af ett Tyskt, Engelskt eller franskt bref. —

Warukännedom, om varors ursprung och deras fädernesland, tecknologie, Synnerbergs, Bohns, Ludovici och Nemnichs Lexica.

Om Handeln i allmänhet, hvad är handel?

huru indelas den?

hvilken är förmånligast?

hvad har dermed sammanhang?

Penningar — Guld och Silfver, mynt, papperspengar, Offentliga och privatbanker — deras nytta, Kredit, Räntefot, vaxlar, landhandel. Grefve Wirsén.

Hjelpredor:

Utförsel förbud.

Tull på utgående varor.

Handelsbalans.

Handelsmonopolie.

Handelstraktater.

Handels Compagnier.

Activ och Passiv handel.

Transitohandel.

de Say, Adam Smith, Olufsons, Bohns m. fl. afhandlingar om handel, även på Svenska översatt.

Professor Olufsons *Grunder för den praktiska Statshushållning* och Bohns *Darstellung der Handlung* äro 2 förträffliga verk och lätt begriplige, äfven Büschs Magasin.

Om Cours.

Om Vexelarbitrage (Krusens Kontorist, andra delen).

Om Vexlar, deras natur, de olika interessenters åligganden efter Svenska Vexelstadgans föreskrifter och de derom utomlands gällande lagar.

Waru-Kalkyl å en och samma vara från åtskilliga utländska platser.

Försäljningsräkningar.

Faktura.

Konto kurant med renta.

Delkredere.

Skepps Rhedarens angelägenheter.

Om Sjöfart i Allmänhet.

Om Assurans.

Om Haveri.

Om Bodmerie.

Svenska allmänna lagen.

Bohns Darstellung der Handlung.

Svenska Assurans och Bodmerie Stadgan.

Benekes System über Assurans und Bodmerie.

Grundlagen.

Geografie.

Kansli Rådet Silfverstolpe och Professor Haartmans läroböcker.

Historien.

Schröcks Lärobok i allm. Verldshistorien öfversatt af Stridsberg.

Beckers Weltgeschichte öfversatt i sammandrag af Angelini under namn: *Historisk Handbok för fruntimmer*, ett förträffligt verk.

Schwerins Grundlinier till *Staternas Historia på Tyska*: — Strassens *Strom der Zeiten*.

Statshushållningen.

de Says förträffliga verk nyligen öfversatt af Schutz, äfven de Says *Katekes i Statshushållningen.*

Prof. Olufsons handbok öfvers. af Brisman.

Göteborg den 9 Dec. 1824

G. F. Hennig

IV. Kort kommentar till G. F. Hennigs litteraturhänvisning.

Synnerberg, L. År 1815 utgav handelsmannen i Göteborg L. Synnerberg ett arbete under titeln *Svenskt warulexikon*. Till detta uppslagsverk, som blivit sammanställt "ur de mest bekanta författares verk", har Ph. A. Nemnichs *Waarenlexicon in zwölf Sprachen* fått lämna bidrag.

Nemnich, Ph. A. (f. 1764, † i Hamburg 1822) ägnade sig efter avslutade juridiska studier åt författarskap av encyklopediska arbeten, karakteriserade av en viss yllighet samt brist på kritisk sovring av materialet. Han studerade handel och industri i England, och var även författare till *Comptoir-Lexicon in neun Sprachen*, som utkom av trycket 1801.

Bohn, Gottfrid Christian var bördig från Leipzig och förvärvade i slutet av 1600-talet burskap i Altona. Han var författare till *Das florissante Europa* och *Der wohlerfahrne Kaufmann*. Sistnämnda arbete utkom första gången 1719 och upplevde tack vare sin praktiska användbarhet 5 upplagor. Den sista utgavs i Hamburg 1789 av lärarna vid Büschs handelsakademi P. H. C. Brodhagen och C. D. Ebeling.

Ludovici, Carl Günther (f. 1707, † 1778) var under en följd av år professor i praktisk filosofi vid universitetet i sin fädernestad Leipzig. Han utgav under åren 1752—1756 en encyklopedi i handelskunskap med titeln *Eröffnete Academie der Kaufleute oder vollständiges Kaufmanns-Lexicon*. I ett supplement med titeln *Grundriss eines vollständigen Kaufmanns-Systems* ger han en sammanfattning av innehållet i lexikonet. En av J. Chr. Schedel helt omarbetad upplaga i 6 delar utkom av trycket 1797—1801. Ludovicis arbete är utan tvivel den bästa av 1700-talets tyska encyklopedier, vilka

alla mer eller mindre bygga på Savarys *Dictionnaire universel de commerce*. Utdrag ur Ludovicis lexikon publicerades i fem nummer av *Almänna tidningar* under senare hälften av 1700-talet.

Djurberg, Daniel (f. 1744, † 1834) under en följd av år rektor vid Klara skola, var en flitig författare av läroböcker i geografi. 1783 utgav han ett sammandrag av sitt arbete *Geografi för ungdom* under titeln *Geografi för begynnare*, en lärobok "till den spädare ungdomens tjänst", som åren 1783—1815 upplevde 6 upplagor. Han ger här en resumé av den politiska utvecklingen i olika länder samt en sparsamt kommenterad förteckning över världsmarknadens stapelvaror.

Regnér, Gustaf (f. 1748, † 1819) blev efter studier i Uppsala kanslist i kanslikollegium och 1809 expeditiönssekreterare i dess utrikesexpedition. Han var från 1784 till sin död redaktör för *Stockholms Post tidningar* och *Inrikes tidningar*. Regnérs lärobok *Första begrepp af de nödigaste vetenskaperna* (1780) utkom i ett 10-tal upplagor och är mest känd under namnet Regnérs första begrepp.

Kruse, Jürgen Elert († 1775), som vid Nicolaiskolan i Hamburg sörjde för undervisningen av blivande köpmän, utgav 1753 en omfattande samling reduktionstabeller över olika länders mynt, mått och vikter under titeln *Allgemeiner und besonders Hamburgischer Contorist*. Det är här närmast fråga om en kompilation av i första rummet engelska tabellsamlingar. En 4:e förbättrad upplaga utkom i 2 delar 1782. Den var utarbetad av författarens son Joachim Kruse och mågen Johann Köhn, båda anställda som lärare vid Nicolaiskolan. Kruses "Contorist" fick stor spridning i vårt land, och utgjorde i många fall mönster för svenskspråkiga arbeten.

Jöransson, C. L., grosshandlare i Stockholm, säger sålunda i förordet till sina 1777 utgivna *Tabeller emellan Sveriges och andra länders vikt och mått*, att han bygger på Kruses nyssnämnda arbete.

Wirsen, G. F. af, president, statsråd, gjorde vid riksdagarna i början av 1800-talet vägande inlägg i frågor rörande bank- och finansärenden. Se bl. a. hans *Tal om bankinrättningar*. Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar 1822.

Say, Jean Baptiste de, (f. 1767, † 1832) fransk nationalekonom och professor vid Collège de France. Say var en framstående representant för den ekonomiska liberalismen. Genom sin eleganta och klara framställningskonst bidrog han till att ge spridning åt de teorier, som Adam Smith framlägger i sitt 1776 publicerade verk *Wealth of Nations*. Says huvudarbete *Traité d'économie politique* (1803) utkom 1823 i en av C. D. Skogman verkställd översättning under titeln *Afhandling uti allmänna hushållningen eller enkel framställning om sättet, hur förmögenhet uppkommer, jemte ett sammandrag af hufvudgrunderna i statshushållningsläran*. En överstättning under titeln *Katekes för allmänna hushållningen*, vari visas huru rikedomar frambringas, utdelas och förbrukas i samhället. Utom av trycket 1818.

Olufsen, Oluf Christian (f. 1763, † 1827), som 1815 blev ordinarie professor i statsekonomi vid Köpenhamns universitet, får närmast betraktas som lärjunge till Adam Smith. I sina nationalekonomiska studier anknöt han i första rummet till de problem, som gällde Danmarks huvudnäring, jordbruket. Hans *Gruntraek af den praktiske Statsoekonomie* utgavs 1817 i en av Sven Brisman verkställd översättning under titeln *Grunderna för den praktiska statshushållningen*.

Schröckh, J. M., *Lärobok i allmänna världshistorien*. Övers. av Carl Stridsberg. 1:a uppl. Sthlm 1785.

Beneke, Wilhelm, *System des Assekuranz — und Bodmereiwesens*, 1—4. Hamburg 1805—1810.

Silverstolpe, G. A. (f. 172, † 1824), *Allmän geografi*, med de efter sista freden skedde förändringar, Stockholm 1804. I företal säger författaren att en av geografiens viktigaste uppgifter är att hålla i minnet den om ländernas särskilda produkter.

Becker, Carl Friedrich (f. 1777, † 1806) tysk historiker, vars huvudarbete bär titeln *Die Weltgeschichte für Kinder und Kinderlehrer. Handbok för fruntimmer i äldre och nyare historien*. 1—10. Sthlm 1804—1814.

Schwerin, Fredrik Bogislaus, greve, präst och politiker (f. 1764, † 1834). Hans *Grundlinier till staternas historia* utkom av trycket 1811.

Förteckning över den Wäblinska handskriftens sidor

I det följande anges först den här tryckta utgåvans sidor samt därpå manuskriptets sidor inom klammer vid eller inuti det ord på den tryckta sidan, där ny manuskriptsida börjar.

Den tryckta sid. 13 = manuskriptets sid. 1, sid. 14 = 2.

- 15: [3] Företal; Wetenskapernas [4] inre; Gymna-[5]sier.
16: Biträ-[6]de af Wetenskaperna; En [7] sanning.
17: och [8] under kärlek; bättre inrätt-[9]ningar.
18: blef [10] Kännare; någon [11] tillämpning; upmärksamhet. [12] Så lätt.
19: som [13] finnas; långt ifrån [14] at inbilla mig;
20: ingen blank sida i manuskriptet! 21 = manuskriptets sid. 15.
22: manuskriptets sid. 16 blank!
23: [17] Inledning; twenne eller [18] trenne; de [19] större och.
24: En [20] Rectors Class; almän-[21]nare skal.
25: at wi [22] hafwa; dona in-[23]formandi.
26: en öfwad [24] Matematicus; och [25] sin stadighet; i agt-[26]tagen.
27: kan man [27] wänta; lära [28] af en sådan.
28: wäl sina Läseti-[29]mar; tilgång [30] på underwisning; [31] hade sökt.
29: beredning [32] åt någon; förbindelser [33] hwarje.
30: ordning och [34] disciplin; bidraga til [35] lindring.
31: til [36] priwat Informator; nytta. [37] Men; owedersä-[38]jeligen.
32: recommen[39]derat; stånd de ock [40] äro.
33: wäl til [41] Academien; otwifwelagtigt är det [42] ock.
34: at på sam-[43]ma grund; Lärare eller För-[44]äldrar.
35: de odugeliga [45] och tröga; Tjena: [46] At.
36: Scholer; [47] så wida; at för [48] egen; sig til nå-[49]got annat.
37: en stadga [50] som; Yngling [51] wid Scholan.
38: nödwändig-[52]heten fordra; tillökning å [53] Lärarnes.
39: sina sysslor [54] tilbringa; haf-[55]wa spisning; Paed.etc. [56] Program.
40: många swårig-[57]heter; naturligt, at [58] belöningars.
41: wid våra [59] Scholer; desse [60] Beneficiers; Lärlingarne [61] men icke.
42: wid [62] Kongl. Danska; Barnen [63] nyttja; föregådt oss [64] med.
43: Scholan [65] i agttagas; får [66] ifrån Scholerna.
44: lefwernet [67] kunna; af lef-[68]nadsarten; utmärker [69] densamma.
45: i an-[70]seende til; dels [71] och wid.
46: Sysslor. [72] En Scholæ; som [73] lämpade efter; præmier af [74] 10 til.
47: mer än [75] annorstädes; en fråga [76] som; hand och [77] wård.
48: nödwän-[78]digt måste; ansenligt der-[79]emot.
49: at han [80] blott; derföre [81] förnuftigt ledas; ganska [82] mycket.

- 50: såsom [83] oryggelig lag; medlidande [84] med den; lätta be-[85]främjandet.
 51: myc-[86]ken trygghet; tro den [87] samma; skada [88] til helsan.
 52: som hos [89] oss; förestå [90] Sången.
 53: större eller [91] mindre; at lö-[92]ner och inkomsterna; sinne wän-[93]tas.
 54: gör honom [94] emot; på ut-[95]öfningen; som under [96] någon.
 55: skada öf-[97]werlämnas; som [98] hos oss.
 56: Men [99] då kretsen; aldeles odu-[100]gelige; måste följa, [101] at.
 57: Scholers [102] fördel; af [103] transport; af hopp. [104] Så.
 58: motas derest [105] a); Betjent, som [106] gjordt; tyckes [107] vår gamla.
 59: 1764 [108] in Forma, å andra [109] sidan.
 60: någon [110] besynnerlig; 1 § [111] ganska wisligen; emot billig [112] kostnad.
 61: lärande [113] komma; der-[114]est de icke, anskaffande [115] blifwa.
 62: aldeles [116] intet, bibringa [117] Barn.
 63: öfning i [118] sammansättningar; Classis-[119]ka Auctorer; merendels der-[120]med så.
 64: Men äf-[121]wen detta; utgifwen [122] av prof.; då desse [123] utomdess.
 65: method [124] wid underwisningen; grunder, [125] hwilcka.
 66: på ett [126] lätt och; at [127] derest ungdomen; efter yng-[128]re åren.
 67: och [129] med dess större; uti [130] korta Compendier; ännu [131] ei äga.
 68: mera för-[132]kortat; hemställes [133] derföre; Europæiska [134] städer.
 69: Scholan [135] njuter; Scholan i Stock-[136]holm.
 70: dels [137] ock af; gåfwor at [138] lära.
 71: Prosodie, [139] Rethorique; föga annat hela [140] sin; emedan [141] våra.
 72: wisligen [142] föreslår; leder på [143] Scholerna.
 73: zwischen [144] den hohen; wäl wid [145] våra.
 74: lefwande [146] Språk; föresagde ämnen [147]; hinner; [148] til exempel.
 75: enskilte [149] sedwänjor; än [150] de som sitta.
 76: aldra betydeli-[151]gaste; hemlighet [152] Han; begripelig [153] sedolära.
 77: Läröwäg. [154] Utom; betydande och almän, [155].
 78: weissen und [156] Christlichen; hwaremot [157] de äro; med [158] af-sigten.
 79: dess lynne [159] fått; publique Scholer [160] skola.
 80: nödwändig-[161]heten; i [162] likhet med oss.
 81: ewärdeliga heder, [163]; så bör han [164] offentligen; examen blif-[165]wer.
 82: hwilekas [166] föredelaktighet; fördelaktiga Drift [167].
 83: (pag. 168 är blank!); [169] Innehåll; a) Anmerckning derwid [170].
 84: Lärlingarnes pligter [171].
 85: föreskrift [172] om Böcker.
 86: sådane föreskrifter [173].

Personförteckning

Agrell, Jan 7	Gessner, J. M. 61, 64
Almquist, E. A. 89	Gibson, W. 106
Angelini, J. E. 111	Gjörwell, C. C. 61, 68
	Gram, Johan 5
	Gustaf III 17
Basedow, Johann Bernhard 7, 9, 17,
43, 49, 61, 64, 77	Haartman, 111
Becker, Carl Fredrik 111, 114	Hall, B. Rud. 11
Beneke, Wilhelm 111, 114	Heize, J. Chr. F. 64
Bergeström, Hans 9	Hellström, C. G. 10, 11
Boehme 8	Henning, G. F. 87, 90, 91, 92, 93, 104,
105, 106, 107, 109, 112
Bohn, G. C. 109, 110, 111, 112	Home, John 67
Brisman, Sven 112, 114	Hübner, Johann 9, 67
Brodhagen, P. H. C. 112	Höjer, Johan Carl 7
Broocman, Carl Ulric 7	
Bruzelius, Nils J:son 5, 6, 8	Iselin, Isaak 67
Büsch, J. G. 91, 92, 110	
Büsching, A. F. 32, 33, 35, 61, 63, 72,
73, 77	Jöransson, C. L. 110, 113
Casström, S. N. 90	Kaleen, Gustaf 7, 87
Celsius, Olof d. y. 9	Kjellberg, Jonas 106, 107
Colbert, Jean Baptiste 91	Kobb, M. S. 106, 107, 109
Crusius, Chr. A. 8	Krebel, 9
	Kruse, Joachim 113
Dickson, J. 106	Kruse, J. E. 110, 112
Djurberg, Daniel 109, 112, 113	Kyntzell, Jan 107
	Köhn, Johann 113
Ebeling, C. D. 112	Lefrén, Johan Peter 89
Eberhard, J. P. 68	Leuch, J. M. 92
Ebert, J. J. 61	Lewgren, A. G. 106
Erasmus Rotherodamus 64	Lindblom, J. A. 6
Ernesti, J. A. 8, 61	Lindgren, A. F. 105, 106, 109
	Lindström, G. 106
Francke, August Herman 39	Ludovici, C. G. 109, 110, 112
Freysinghausen, G. A. 7, 9	Lunell, 69
Fröding, Anders 104, 107	Luther, Martin 65
Fröding, A. P. 107	Löwenhielm, Carl 26, 27

- Malm, 106
Miller J. P. 61, 64, 77
Möller, Anna Christina 5
Möller, 39
Nemnich, Ph. A. 109, 110, 112
Norén, O. 104, 107
Ohlson, Nils G. 7
Olufsen, Oluf Christian 110, 112, 113
- Pettersson, Folke 6, 7, 9, 10
Plattner, E. 8
- Regné, Gustaf 109, 113
Resewitz, F. G. 43, 50
Rietz, J. E. 5, 7
Roux, Vital 92
Rydellius, Andreas 63
- Salvius, Lars 8, 9
Savary des Brulons, J. 112
Say, Jean Baptiste de, 110, 112, 113
Schedel, J. C. 112
Scheller, J. J. G. 61
Schröckh, J. M. 111, 114
Schultz, J. M. F. 91
Schutz, 112
Schwerin, Fredr. Bogislaus v. 111, 114
Schönberg, Anders 89, 90
Setterborg, 106
- Silverstolpe, G. A. 111, 114
Sjöfors, O. Th. 7
Sjöstrand, Wilhelm 7
Skogman, D. 113
Smith, Adam 110, 113, 114
Sparre, Franc 89, 90
Sprinchorn, C. K. S. 7
Stangenett, J. A. 106
Stenbeck, Fredrik 5, 6
Stobæus, Magnus 5, 6
Strassen, 111
Stridsberg, Carl 111, 114
Sulzer, S. J. G. 9, 67
Synnerberg, L. 109, 110, 112
- Thenstedt, Natanael 42, 69
- Wadman, J. A. 92
Weiland (Wieland), Chr. M. 67
Weinberg, B. 106
Wennerholm, Petter 107
Wiberg, A. 7
Winqvist, P. O. 104, 107
Wirsén, G. F. af. 110, 113
Wolke, Chr. H. 17
Wrangel, Pallemon 5
Wurmb, F. C. 92
Wählin, Otto Christian 5—13
Wählin, Peter 5
Wägner, S. 6, 7, 8, 10

Bokanmälningar

Torstein Høverstad: Ole Vig. Ein norron uppsedar, Hamar 1953.

Norges främste undervisningshistoriker Torstein Høverstad utgav 1953 sin stora och länge väntade bok om Ole Vig. Den är tillägnad "Lærarstandet i Noreg med høgvyrdnad og takk" och ger en utförlig teckning av Norges främste folkupplysningsman från 1800-talets mittdecennium.

Ole Olsen, som han ursprungligen hette, växte upp i folkets mitt och var från Vigemarken. Efter hembygden tog han sig namnet Vig. Han var född 1824 och visade tidigt anlag för läsning. Åren 1841—1843 vistades han som seminarist på Klæbu folkskoleseminarium, från vilket han utgick med utomordentliga vitsord i sin examen. Genom rektor Fredrik Bugge i Trondheim erhöill han omedelbart anställning som informator hos prostens Hans Magelsen i Åfjorden, en man med djup bildning och vittfammande intressen, och där det blev tid för den unge, begåvade läraren att mogna. Efter två år i Åfjorden kom Vig som lärare till Kristiansund, där han sedan stannade till 1851. Under tiden här utgav han ett flertal skrifter, bl. a. "Blik på det norske Folkeliv", vilken bok skulle få en avgörande betydelse för hans liv och gärning. De ledande männen i Selskabet til Folkeoplysningens Fremme funno nämligen av denna bok, att Vig borde vara rätte mannen att utge sällskapet "Folkevennen" och erbjödo honom redaktörsposten. Efter mycken tvekan antog Vig anbudet, lämnade lärartjänsten i Kristiansund och överflyttade till Kristiania med utgången av 1851.

Förutom genom sina ingående självstudier hade Vig förberett sig för en sådan vidsträcktare verksamhet också genom en resa till Danmark och Grundtvig 1851. Samtalen med Grundtvig gjorde ett outplånligt intryck på honom, och vid början av redaktörstiden kan Vig betecknas som en grundtvigian. I fortsättningen kom han emellertid att utveckla stor självständighet och följde sin egen linje. Den hektiska verksamheten under åren 1852 till 1857 — i slutet av sistnämnda år gick Vig ur tiden — skildrar Høverstad utförligt i sådana kapitel av sin bok som Ole Vig og Folkevennen, Bokmanns-yrke, "Den norske Folkeskole", Nye Lærarmøte, Bladstrid, Det nasjonale, Mannen — Stridsmannen, Mål og Minne m. fl. Framställningen växer här ut vida över den egentliga biografiens ram och blir ett betydande stycke norsk bildningshistoria. Här möta vi folkupplysningsrörelsen med sina väckande föredrag och med sin bokspridning — Berlins naturlära var en av de skrifter, som i översättning nådde de största upplagorna — Här möta vi strävandena att organisera och höja lärarkåren. I de strävandena intog Ole Vig ett banbrytande rum med sitt arbete för lärarmötena och framför allt genom sin tidskrift Den norske Folkeskole.

Det vore frestande att referera boken utförligt, men ett referat skulle ändå alltid bli en alltför svag avglans av bokens innehåll. Den bör läsas och icke refereras! — En synnerligen värdefull resonerande översikt över brev och andra källor till Vigs biografi avslutar framställningen.

Det är att hoppas att boken skall finna många läsare icke bara i Norge utan i hela Norden. I lärarbiblioteken och i seminariernas boksamlingar bör den ha sin givna plats. Med sin bok om Ole Vig har dr Høverstad givit oss en ny bild av en bland de stora gestalterna i Nordens bildningshistoria. Bilden har blivit ett framstående konstverk.

A. W-g.

Olaf Carlsen: Rousseau og Danmark. Et pedagogik- og lærdomshistorisk Længdesnit til Belysning af Rousseaus Indflydelse paa dansk Pædagogik til o. 1900. Aarhus 1953.

Det senaste arbetet av Danmarks ledande undervisningshistoriker Olaf Carlsen är en brett lagd undersökning av Rousseauinflytandet i vårt södra grannland. Publiceringen har understötts med bidrag ur Carlsbergfondet samt undervisningsministeriet och statens almindelige videnskabsfond. Boken fyller en lucka inte blott i Danmarks utan även i Nordens undervisnings- och uppfostringshistoria. Redan förut hade man en ganska god uppfattning och kännedom om den roll filantropinism, nyhumanism och pestalozzianism spelat inom dansk uppfostran och skola, men om Rosseaus betydelse ägde man mycket ringa kunskap, ja, en forskare F. Rønning hade i sitt arbete om Rationalismens Tidsalder t. o. m. menat, att Rosseaus "Émile" under de närmaste decennierna efter sin tillkomst spelat så gott som ingen roll alls för uppfostringsdebatten och den pedagogiska åsiktsbildningen inom danskt kulturliv.

Olaf Carlsen visar nu först och främst upp att denna åsikt är alldeles oriktig. Redan omedelbart efter Émile's publicering 1762 blev boken väl bekant i Danmark, där den gjordes till föremål för ett ingående studium, skarpa förkastelsedomar och översvallande bifall. Carlsen följer i sin framställning den mycket intressanta utvecklingen av det Rousseausvärmeri för att inte säga den Rousseaudyrkan, som bredde ut sig i ledande kulturkretsar i det dåtida Danmark. Härvid möta vi sådana allmänt bekanta namn som Bernsdorff, Frederik Münter, Rahbek, Molbech och Baggesen. Rousseauöversättningarnas historia utredes på ett mycket klagörande sätt. Ur svensk synvinkel sett är det särskilt intressant att se vad K. G. af Leopolds bekanta artikel om Rousseau har betytt i den danska debatten.

Med förf. som sakkunnig handledare följer man så de rousseauanska ideernas strömningar i danskt kulturliv under 1800-talet. En första toppunkt nåddes under 1800-talets första årtionde, då man planerade att ge ut bl. a. en dansk Rousseaubiografi. Under romantiken försvagades i Danmark liksom på andra håll de pedagogiska intressena och därmed följde även en nedgång av inflytandet från Rousseaus tänkande. En ny toppunkt

nåddes vid århundradets mitt, då Grundtvigs pedagogik stimulerade diskussionen kring barnuppfostran och folkbildningsfrågorna. Härvid gjorde sig starkt gällande rousseauanska ideer i kritiken av den lärda skolan. På 1870- och 1880-talen blev det åter högkonjunktur för Rousseau i samband med de då framflytande modernistiska rörelserna inom konst, litteratur och samhällsliv.

I ett slutkapitel behandlas de nya Rousseauöversättningar, som sågo dagen framemot sekelskiftet, och en del försök att tillämpa Rousseaus ideer i uppfostran och praktiskt skolarbete. Boken avslutar Carlsen med en skildring av Harald Høffdings insats på detta område. Med Høffding trädde den danska rousseauforskningen s. a. s. fram på den internationella scenen, i det att hans arbete blev ansett som ett standardverk och blev översatt till tyska, engelska och franska. Høffdings bok innebar också på samma gång en ny höjdpunkt för Rousseauintresset i Danmark och utgjorde inledningen till de fortsatta strävanden i Rosseaus anda, som kommo att känneteckna de sedan dess gångna decennierna av "barnets århundrade".

Så skall till sist framhållas, att Carlsens bok är försedd med ytterst noggranna och upplysande källhänvisningar, ett förhållande, som gör den till ett alldeles oundgängligt hjälpmedel och en handbok för var och en som vill tränga djupare in i de sista århundradenas uppfostringshistoria i Norden.

A. W-g.

K. G. Rosberg: Frimurare Barnhuset i Stockholm 1753-1953, Stockholm 1953.

Den märkliga uppfostringsinstitution, som frimurarbarnhuset i Stockholm inneburit sedan 200 år, har fått sin historia utredd i ett vackert och upplysande arbete till 200-års dagen. I inledningen omtalas, att barnhuset tillkommit genom en tillfällighet. Inom frimurarelogen S:t Jean Auxiliaire diskuterade man hösten 1753, hur man skulle hugfästa minnet av en väntad tillökning i kungafamiljen — prinsessan Sofia Albertina föddes den 8 oktober detta år — kanske genom en festmåltid eller på något annat sätt. Resultatet blev, att man beslöt sig för att grunda ett barnhem.

Början skedde i smått. Man hyrde lokaler i ett hus på Ladugårdslandet dvs. nuvarande Östermalm och tog i sin vård ett antal värnlösa barn. Sedermera inköptes en särskild fastighet vid Malmtorgsgatan, där barnhemmet var förlagt i över 100 år. År 1864 förlades inrättningen till de bekanta lokalerna å Kristineberg på Kungsholmen. Därifrån flyttade barnhemmet först sedan man 1925 hade inköpt Blackebergs egendom för ändamålet. Samhällsutvecklingen gjorde emellertid, att driften av ett barnhem enligt äldre ideer icke längre var ändamålsenlig, och barnhemmets ledning beslöt därför att nedlägga barnhusrörelsen och förvandla inrättningen till en stiftelse. Denna omändring, som skett under 1940-talet, har fört till att stiftelsens fonder numera lämna sin avkastning såsom bidrag och understöd till skötsamma ungdomars undervisning och uppfostran.

Huvuddelen av minnesskriften upptar skildringar av institutionens arbete och verksamhet i helgd och söcken och ger ställvis rörande interiörer från

barnens anstaltsliv, deras skolundervisning, yrkesutbildning m. m. Man får också en klar bild av det uppoffrande och osjälviska arbete som från föreståndares, lärares och ledningens sida nedlades på barnhemmet. Man lyckades också att hålla det hela på en i jämförelse med andra samtida barnhem mycket hög nivå.

Boken som sålunda ger oss glimtar ur svenskt kulturliv genom 200 år är rikt och föredömligt illustrerad. Anmälaren har velat fästa uppmärksamheten på densamma icke blott för dess eget rika innehålls skull utan även som ett observandum för alla dem som syssla med forskning rörande skolor och andra institutioner. Här finns nämligen många enskildheter, som äro värda att lägga märke till och överväga för institutionshistoriker i allmänhet.

A. W-g.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	sid.
OTTO CHRISTIAN WÄHLIN: Förslag till skolreform av år 1776	3
Inledande anmärkningar av Albert Wiberg	
Oförgripeliga Anmärkningar angående Trivial Scholerna i Sverige	13
Företal av O. C. Wåhlin om syftet med arbetet	15
Inledning	23
Kap. I. Om lärarne och deras utbildning	24
Kap. II. Om elevernas intagning i skolorna	32
Kap. III. Om lärarnas och elevernas plikter	45
Kap. IV. Lärarnas avlöning och befordran	53
Kap. V. Om skolböcker och undervisningsmaterial	60
Kap. VI. Undervisningens praktiska anordning	69
Kap. VII. Undervisningsmetoderna	75
Kap. VIII. Ordning och disciplin, straff och belöningar	79
Slutanmärkning	82
O. C. Wåhlins innehållsförteckning till framställningen	83
GUSTAF KALEEN: Grosshandlare G. F. Hennig och den teoretiska handelsutbildningen	87
I. Något om diskussionen rörande handelsundervisningen vid början av 1800-talet	89
II. Grosshandlare G. F. Hennigs förslag till en läroanstalt för blivande köpmän	93
III. Utdrag ur Göteborgs handels societets protokoll gällande Hennigs förslag	104
Bilaga I: Examen för minuthandlare	109
Bilaga II: Examen för en grosshandlare	109
Hjelpredor	110
IV. Kort kommentar till G. F. Hennigs litteraturhänvisningar . .	112
Förteckning över den wåhlinska handskriftens sidor	115
Personregister	117
B o k a n m ä l n i n g a r :	
Torstein Høverstad, Ole Vig. Ein norrøn uppsedar	119
Olaf Carlsen, Rosseau og Danmark. Et pædagogik- og lærdoms-historisk Længdesnit til Belysning af Rosseaus indflydelse paa dansk Pædagogik til o. 1900	120
K. G. Rosberg, Frimurare Barnhuset i Stockholm 1753—1953	121
Innehållsförteckning	123

